

PIRMINĒS KULTŪROS
PAGRINDAI

FILOSOFINIS
KULTŪROS CIKLŪ
PAAIŠKINIMAS

*Naujosios etnologijos
laimėjimų
pirmajam Lietuvoje
skleidėjui
prof. PRANUI DOVYDAIČIUI
jo 50 metų amžiaus sukakties
proga*

I V A D A S

1. KULTŪROS FILOSOFIJA IR ETNOLOGIJA

Kultūros filosofija, kurios uždavinys yra ištirti žmogiškosios kūrybos pagrindus, negali tinkamai atlikti savo paskyrimo, jeigu ji sustoja tik ties aukštosios kultūros (Hochkultur) apraiškomis. Aukštoji kultūra, tegul ji būtų ir didžiausias žmogaus dvasios laimėjimas, jau yra įvairių pradų ir įtakų mišinys. Ji yra refleksinis padaras. Ji nėra kilusi savaimingai, instinktyviai ir todėl neturi savyje to žmogaus dvasios pirminio galingumo, kuris žymi pradinę kultūrą. Tai yra didmiesčių parkas, kuriame jau nebėra to, kas charakteringa gaivalingiems atogrąžų miškams. Kaip gamtos galybė esti suvokiama tik nepalietos gamtos dalykuose, taip ir savaimingas žmogaus dvasios kūrybiškumas galimas geriausiai pažinti tik pirminio gyvenimo žygiuose.

Žmonijos gyvenimo priešaušryje viskas buvo pradėta kurti iš pat pradžios. Tuomet nebuvo tradicijų, nebuvo nusistojusių papročių, ir žmogų vedė ne jau esami dėsniai ar aplinkybės, bet pačios jo dvasios balsas. *Žmogaus santykis su visa būtimi pirminiame gyvenime yra žymiai aiškesnis kaip aukštai pakilusioje kultūroje, kur įvairios įtakos ir įvairūs veiksniai susipina ir susikryžiuoja.* Dvasios vidinės tendencijos, žmogaus būtybės gelmės ir šitų gelmių polinkiai njekur nėra tokie gryni ir aiškūs, kaip pirminėje kultūroje. Žmogus čia kuria pats iš savęs ir pats savimi. Todėl *A. W. Niewenhuis* teisingai sako, kad „etnologijos svarbumas žmogaus ir jo buvimo sąlygų mokslui remiasi taja aplinkybe, kad menkai kultivuotų tautų gyvenime santykių paprastumas labai palengvina ištirti jų ypatybes ir jų

motyvus"¹. Etnologijos daviniai mums atskleidžia visai naujus horizontus. Juose mes matome kultūros žygiavimo kelią nuo pačių menkųjų pradmenų, nuo vargingos kovos su gamta iki žmogiškosios kūrybos klestėjimo ir iki visiško gamtos apvaldymo technikoje. „Primityvios kultūros pažinimas,— sako K. Th. Preussas,— pamoko mus ir apie mūsų pačių kultūros gaires, nes kultūros apžvalgos pratęsimas atgal atskleidžia paslėptas žmonijos išaugimo bangas"². Kūrybinės žmogaus dvasios gaivalingumas ir kultūros išsiplėtojimo kelias yra tie dalykai, kurie glūdi etnologijos laimėjimuose ir kurie sykiu yra būtini vaisingai kultūros filosofijai.

O. Spenglerio pavyzdys patvirtina minėtus teorinius išvedžiojimus ir praktiškai parodo etnologijos reikšmę kultūros filosofijai. Visiems yra žinoma, kad pagrindinė Spenglerio kultūros filosofijos idėja yra *kultūros tipų uždaramas ir pastovumas*. Spengleriui kultūra išauga gimtojoje savo aplinkoje ir tik joje išsiplėtoja. Apie jokių kultūros keliavimą, apie jokių kultūros junginius Spengleris nežino. Tuo tarpu modernioji etnologija jau yra aiškiai įrodžiusi, kad šitoji teorija neturi jokio realaus pagrindo. Spenglerio nepasisekimo priežastis kaip tik ir buvo ta, kad savo tyrinėjimus jis rėmė daugiausia aukštąja kultūra, beveik visiškai nepaisydamas pirminės kultūros. Apie primityviųjų žmonių gyvenimą Spengleris turėjo labai savotišką supratimą. Jam atrodė, kad pirminė kultūra nėra nei organizmas, nei organizmų suma ir kad primityviausias tautas daugiau jungiančios negatyvios žymės kaip kultūros panašumas. Primityvioji kultūra esanti chaotiška ir menkos vertės³.

Tai ir buvo pati pagrindinė Spenglerio teorijos silpnybė. Savo pasaulio morfologijos apmatuose jis išskyrė labai plačią ir labai turtingą primityviają kultūrą ir tuo pačiu pakasė savo filosofijai pamatus. *Osvaldas Menghin*as, baigdamas didžiulį savo veikalą apie akmens amžiaus kultūrą, prisimena Spenglerio teoriją ir sako: „Kiekvienas, kuris ėjo plačiais šitos knygos keliais, turėjo galingai pajusti vieną dalyką: aiškų istorinio vyksmo ryšį nuo pat pradžios ligi šios dienos. Tautybės vieningumu sujungta kultūra vi-

¹ Zeitschrift für Volkerpsychologie und Soziologie, 389 p., 1925.

² Die geistige Kultur der Naturvölker, 1 p. Leipzig und Berlin, 1914.

³ Plg. Untergang des Abendlandes, II, 38—41 p. München, 1922.

suomet auga iš kultūros, kalba visuomet iš kalbos, rasė visuomet iš rasės. Patį augimą, arba dinaminę vyksmo būklę, mes sunkiai galime pasekti. Dažniausiai mes turime rankose tik statines aplinkybes. Vis dėlto didžiosios linijos yra pakankamai aiškios, kad mums leistų pažinti, jog jaunenyssis dalykas visados atsiranda iš senesniojo. Kartais mes galime susekti net tapsmo priežastis. Todėl Spenglerio teorija apie augmeninį kultūros savarankiškumą niekad negali būti per daug paneigta. Ji galėjo atsirasti tik dėl putlaus pirminių dalykų nežinojimo⁴. Tas pats Menghinas kitoje vietoje vėl sako, kad „kas nori filosofuoti apie istoriją, turi nepraleisti pirminės istorijos, nes kitaip jį tyko pavojus prikaltėti gražių nesąmonių kaip Spengleris, kuriam tai, ką mes šitoje knygoje išdėstėme, neegzistuoja“⁵.

Todėl ir šitoji studija yra atsiradusi kaip rezultatas pastangų pradėti kultūros filosofijos tyrinėjimus nuo pačių pirmųjų žmogaus kultūros žygių. Praėjusiais mokslo metais, skaitydamas kultūros filosofijos kursą, autorius priėjo prie problemos apie lyties vaidmenį kultūrinėje kūryboje. Ir čia jis pastebėjo, kad žmogaus lytiškumas jau nuo pat pirmųjų žmonijos gyvenimo dienų turėjo lemiančios įtakos visam kultūriniam gyvenimui. Totemistinis ir matriarchatinis kultūros tipas buvo pagrįstas vienos arba antros lyties dvasiniu primatu. Šitoji problema buvo galima šiek tiek pakenčiamiau išspręsti tik santykiyje su pirmine kultūra. Tai kaip tik ir pastūmėjo autorių filosofškai patyrinti pirminės kultūros pradmenis.

Reikia pripažinti, kad šiuo metu toksai darbas nėra lengvas. Dabartinė etnologija, nors jau yra labai daug laimėjusi, dar pati gyvena savo formavimosi periodą, ir ne visos teorijos dar yra kaip reikia patikrintos ir įrodytos. Iš kito šono, šiuo metu dar nėra pakankamai realios medžiagos iš dvasinio primityviųjų žmonių gyvenimo arba šitoji medžiaga dar tebėra išbarstyta atskiruose straipsniuose ir specialiose monografijose.. Nespecialistui etnologui, kuris nori pasinaudoti tik *tikrais* daviniais, yra labai sunku pasirinkti tai, kas jau yra tikra. Todėl ir šita autoriaus studija dar yra tik pirmieji apmatai. Ji gal yra net tik sintetinė pirminės kultūros apžvalga, nurodant vieną kitą gilesnį josios pagrindą ir padarant vieną kitą kultūros filosofijos išvadą. Kultūros ciklų teorija šių dienų etnologijoje jau yra

⁴ Weltgeschichte der Steinzeit, 61 p. Wien, 1931.

⁵ Op. cit., 609 p.

tikrai išitvirtinusi, ciklai jau yra gana aiškiai aprėžti, taigi jau galima bandyti pažvelgti į šitų ciklų pagrindus ir ieškoti giliausių jų priežasčių. Vis dėlto tai yra pirmas bandymas — su visais savo trūkumais ir silpnybėmis.

2. KULTŪROS IŠSIPLĖTOJIMO PADALINIMAS

Tyrinėdami pirminę kultūrą, visų pirma turime žinoti, kurią vietą ji turi apskritai kultūros plėtotėje ir kokie yra jos pačios pagrindiniai tipai, etnologijos šiandien vadina mi ciklais, arba ratais.

Norint vykusiai padalinti žmonijos kultūros išsiplėtosimą, visų pirma reikia surasti šiam padalinimui *pagrindą*.

Istorijos moksle ligi mūsų dienų būta įvairių padalinių. Mes žinome, kad istorinis žmonijos, vyksmas paprastai yra dalinamas į senovės, vidurinių amžių ir naujųjų laikų tarpsnius. Galbūt šitas padalinimas yra geras kaip darbo hipotezė. Bet jis neparodo realių kultūros išsiplėtojimo periodų. Jo pagrindas yra neaiškus ir dažnai nevienodas. *Solovjovas* žmonijos išsiplėtojimą skirstė į tris tarpsnius: 1) *viršinės vienybės*, 2) *suskilimo* ir 3) *vidinės vienybės*. Šitas padalinimas gali būti pateisintas ir pagrįstas. Bet jis pasikartoja kiekvienoje beaugančioje būtybėje, todėl žmonijai kaip tokiai nėra charakteringas, ir, be to, žmonijos visumoje jis yra labai sunkiai apčiuopiamas. *H. Wronski* žmonijos išsiplėtojimo kelyje matė ketvertą periodų: 1) *kūninio, arba fizinio gėrio amžius*, 2) *viešojo, arba teisybės, gėrio amžius*, 3) *religinio ir moralinio gėrio amžius* ir 4) *antgamtinio, arba dvasinio, gėrio amžius*⁶. Nesunku pastebėti, kad šitas suskirstymas yra paremtas švietimo progresizmu ir neturi pateisinimo gamtinėje mūsų tikrovėje.

Gerą kultūriniam žmonijos išsiplėtojimo padalinimui pagrindą yra suradęs sakytasis *O. Menghinis*, būtent *žmogaus santykius su gamta*. Jis teisingai sako, kad „galima ramiai tvirtinti, jog išsiplėtojimas esmine savo dalimi glūdi gamtos apvaldyme“⁷. To, žinoma, nebūtų galima pasakyti apie visą istorinį žmonijos vyksmą. Žmonijos istorija yra kur kas daugiau kaip tik žmogaus santykiai su gamta arba su pasauliu. Istorijai priklauso ir žmogaus santykiai su Dievu. Kultūra ir religija yra

⁶ Plg. *Développement progressif et but final de l'Humanité*, Paris, 1861.

⁷ Op. cit., 610.

dvi pagrindinės ir esminės istorinio žmogaus reiškimosi lytys. Bet kiek tai liečia kultūrą, Menghino pažiūra gali būti visiškai pateisinta ir priimta.

Kultūra ir yra ne kas kita kaip *kūrybinis žmogaus santykiavimas su gamta, arba žmogaus kūryba*. Berods, gamtos apipavidalinimo ir formavimo momentas nėra vienintelis kultūrinėje kūryboje. Vis dėlto jis yra labai ryškus ir pirmutinis ne tik loginėje, bet net ir laikinėje tvarkoje. Kiek žmogui kūrybos metu pasiseka apvaldyti prigimtąjį objektą, tiek jis gali objektyvuoti kūrinyje savo dvasią ir realizuoti vertybes. Ir kiek visa žmonija pasidaro gamtos valdovė, tiek ji sugeba pateisinti ir vykdyti savo paskyrimą. „*Subicite terram et dominamini*“ yra pirmutinis žmogaus ir visos žmonijos uždavinys.

Todėl Menghino bandymas žmonijos plėtotės padalinimui pagrindo ieškoti žmogaus santykiuose su gamta yra visai pagrįstas. Keitimasis žmogaus santykiavimo su pasauliu keičia visą kultūrinį jo gyvenimą ir tuo pačiu sukuria atskirus periodus šitam gyvenimui išaugant. Pasiremdamas bendru savo teigimu, Menghinas suranda tris būdus, kuriais žmogus gali santykiuoti ir iš tikro santykiuoja su gamta:

- 1) žmogus kaip gamtos vaikas (Naturkindschaft),
- 2) žmogus kaip gamtos brolis (Naturverbrüderung),
- 3) žmogus kaip gamtos viešpats (Naturbeherrschung).

Pirmojo tarpsnio metu žmogus gyvena gamtoje tarsi motinos iščiose. Jis ima tik tai, ką jam duoda pati gamta. Jis ne tik nėra atsistojęs priešais gamtą kaip subjektas priešais objektą, bet net nesijaučia kaip lygus su lygiu. Gamta jį supa iš vidaus ir iš viršaus. Šitos stadijos žmogus yra tikras gamtos kūdikis.

Antrojo tarpsnio metu žmogus virsta gamtos veikimo dalyviu. Jis santykiuoja su gamta kaip lygus su lygiu, jis įsijungia į gamtinį vyksmą ir išgyvena jį kaip turintį sielą, kaip žmogui priešingą arba draugišką.

Trečiojo tarpsnio metu žmogus pradeda reflektuoti apie savo santykius su gamta. Gamta jam dabar virsta objektu, kurį žmogus apdirba, tvarko ir keičia. Filosofija, valstybė ir technika šiuo metu pasirodo kaip idėjinio, visuomeninio ir materialinio pasaulio apvaldymo ženklai⁸. F. Kernas šią tarpsnį teisingai vadina žmonijos *išsiva-*

⁸ Plg. op. cit., 610–612 p.

*davimo periodu*⁹. Kultūrai šitas tarpsnis turi nepaprastos reikšmės, nes jis gaivalinga, savotiškai sugamtintą antrojo tarpsnio kūrybą palenkia protingam ir saikingam principui.

Pati pirminė kultūra šių dienų etnologijoje yra paprastai skirstoma į keletą skirtingų periodų. Šiuo tarpu mums svarbu yra tik *pradinė*, arba *pagrindo*, *kultūra* (Grundkultur) ir *vidurinė*, arba *kamieno*, *kultūros* (Stammkultur) *pirmasis* tarpsnis (frühe Stammkultur), nes tik šiuo metu kultūros tipai yra grynai ir aiškūs. Viduriniame ir vėlyvajame kamieno kultūros (mittlere und späte Stammkultur) tarpsnyje kultūros tipai jau yra susimaišę, jų vaizdas nublukęs, ir todėl kultūros filosofijai yra jie mažiau vertingi, kad ir etnologijai jie turi didelės reikšmės kaip kultūrų sklaidos įrodymai. Taigi mūsų tyrinėjimas apims tik pigmėjų kultūrą ir nomadinį, totemistinį bei matriarchatinį ciklus.

3. KULTŪROS CIKLO SUPRATIMAS

Kultūros ciklą teorija, pradėta *Graebnerio*, tobulinta *W. Schmidto* ir daugybės kitų etnologų, remiasi kultūros ciklo sąvoka. Moderniosios etnologijos atstovai, tyrinėdami primityviausias tautas įvairiuose žemės rutulio kraštuose, pastebėjo, kad, nepaisant didelio tarp jų atstumo, pasitaiko tarp jų įvairių kultūrinio gyvenimo tapatybių. Daugybė kultūros elementų arba yra visiškai tie patys, arba tiek panašūs, kad apie jų artimumą negali būti abejonės. Jeigu šių dienų etnologai nepriima *A. Bastiono* teorijos apie *savaimingą* bendrų kultūros elementų atsiradimą, jie yra priversti visai logiškai teigti, kad kultūros bendrumas rodo kitados buvusių žmonių vieningumą, kad kitados turėję būti tam tikri kultūros centrai, iš kurių kultūriniai elementai paplito toliau arba buvo keliaujančių tautų išnešioti.

Toksai įvairių kultūros elementų bendrumas kaip tik ir leidžia etnologams kalbėti apie kultūros ciklus. Jei tie patys elementai yra randami ir Azijoje, ir Afrikoje, u Australijoje, ir Amerikoje, aišku, kad šituos elementus turinčios tautos priklauso tam pačiam kultūros ciklui. *Kultūros ciklas yra visuma kultūrinio gyvenimo tam tikrų žymių*. Kas šitas žymes turi, tas ir priklauso

⁹ Archiv für Kulturgeschichte, 11 p., 1927.

vienam arba kitam ciklui. Kultūros ciklas yra sudaromas ne iš vienos kurios kultūros srities, bet iš visų. Tik visų arba net daugumos tų pačių žymių atradimas leidžia tą ar kitą primityvių žmonių grupę priskirti tam ar kitam ciklui. Todėl W. *Schmidtas* ir sako, kad „kultūros ciklu vadiname šitų atskirų kultūros sričių visumą“¹⁰. *Pr. Dovydaitis* kultūros ciklą taip apibrėžia: „Kultūros ratu, arba cikliumi, vadinami kultūros daiktų atitikimai materialinėje, dvasinėje ir dorovinėje srity, drauge sudarą grupę ir rasti išsimėtą atskiruose žemės kraštuose arba net ir visoje žemėje“¹¹.

Šiandien etnologija yra suradusi ir aprašiusi keletą tokių pirminės kultūros ciklų. Visų pirma čion pridera *pradinė kultūra*, arba *pigmėjų kultūra*, kurią O. Menghinas vadina dar ir *medžio kultūra*. Jau jos plėtroje yra apsireiškusios trys atskiros srovės, kurios vėliau sukūrė tris savotiškus, visai istorijai didelės reikšmės turėjusius kultūros ciklus. Šitos trys pradinės kultūros srovės, pasak Menghino, yra šios:

1) *eskimoidų kultūra*, arba *kaulinė kultūra* (Knochenkultur),

2) *tasmanoidų kultūra*, arba *ašmeninė kultūra* (Klingenkultur),

3) *australoidų kultūra*, arba *pleištinė kultūra* (Faustkeilkultur).

Šitos trys kultūros kryptys, išaugusios iki tam tikro laipsnio, sukūrė tris žinomus ciklus:

1) *nomadinį ciklą*, arba *gyvulių augintojų kultūrą*,

2) *totemistinį ciklą*, arba *medžiotojų kultūrą*,

3) *matriarchatinį ciklą*, arba *žemdirbių kultūrą*¹².

Jau iš šitos schemos matyti, kaip pati pradinė kultūra skyla į tris tipus ir kaip iš jų išauga trys dideli ir visoje žemėje paplitę kultūros ciklai. Pradinės kultūros tipai sudaro etnologijoje vadinamąją *pagrindo kultūrą*, o sakyti trys ciklai pridera *kamieno kultūros* ankstyvajam tarpsniui. Iš kitos pusės, visa pradinė kultūra yra kilusi žmogaus kaip gamtos vaiko periode, o kamieno kultūra priklauso žmogaus kaip gamtos brolio periodui.

Aprašyti šitų visų tipų žymes, surasti jų pagrindus ir juos išaiškinti kaip tik ir bus tolimesnis šitos studijos uždavinys.

¹⁰ *Völker und Kulturen*, 70 p. Regensburg, 1924.

¹¹ *Soter*, 10 p., 1924.

¹² *Op. cit.*, 196 p.

Pirmas skyrius

PRADINĖ KULTŪRA

I. PRADINĖS KULTŪROS SAŲOKA IR POBŪDIS

1. *Pradinės kultūros supratimas*

Pradinė kultūra nėra tas, kas ir pati pirmoji žmonių kultūra. Kad ir būtų labai įdomu — etnologijos pastangos visados eina šita kryptimi — ištirti pačius pirmuosius kultūrinius žmogaus žingsnius, bet, deja, gamta mums nepaliko jokių pėdsakų. Apie pačią pirmąją žmogaus kultūrą mes tuo tarpu nieko nežinome. Todėl nors teoriškai pradinė, arba pagrindo, kultūra apima trejetą tarpsnių: *ankstyvąjį*, arba pačią pirmąją kultūrą (Urkultur), *vidurinį*, arba pigmėjų kultūrą, ir *vėlyvąjį*, arba eskimoidų, tasmanoidų ir australoidų kultūrą, praktiškai, bent etnologijos srityje, pradinės kultūros tyrinėjimai galima taikyti tik dviem paskutiniams tarpsniams. Apie pirmąjį galima tik filosofuoti remiantis bendrąja kultūros koncepcija, nes jokių konkrečių duomenų etnologija ligi pat. šių dienų mums nėra davusi. Ar tai yra tik atsitiktinumas, ar iš viso pirmojo žmogaus kultūra pasireiškė tik jo dvasios viduje, šiandien mes dar negalim pasakyti nieko tikro.

Galima spėti, kad antroji teigimo pusė turi tvirtesnę pagrindą. Kas eina žmonijos plėtotės keliu atgal, nesunkiai gali pastebėti, kad *juo toliau leidžiamės atgal į amžių gilumas, tuo viršinė kultūra darosi silpnesnė*. Viršinė kultūra yra visados susijusi iš esmės su materialinio pasaulio apvaldymu. Tuo tarpu šitas apvaldymas kaip tik yra atvirkščiai proporcingas žmonijos jaunimui. Menghinai turi daug tiesos, pirmąjį žmogų vadindamas gamtos vaiku, kuris viską iš josios ima, bet kuris jai dar nieko neduoda ir josios dar nepalenkia savo reikalam.

Bet to nebūtų galima pasakyti apie *vidinės* kultūros

plėtotę. Čia net galima pastebėti atvirkščią procesą arba bent toki, kuris nerodo nuolatinės pažangos. Vėliau, lygindami pagrindo kultūrą su kamieno kultūra, matysime, kad *vidinės kultūros atžvilgiu pagrindo kultūra stovi žymiai aukščiau už kamieno kultūrą*. Bet viršinės kultūros atžvilgiu ši pastaroji žymiai pralenkia pirmąją. Todėl jeigu jau vidurinio pradinės kultūros tarpsnio gyvenimas viršiniaisiais laimėjimais yra labai skurdus, tai ką besakyti apie ankstyvojo tarpsnio kultūrą. Apie pigmėjus vargiai ką galėtume šiandien žinoti, jeigu jie patys nebūtų mums Apvaizdos nuostabiu būdu išlaikyti.

Pigmėjų kultūra yra *medžio* kultūra. Tuo tarpu medis nėra tokia medžiaga, kuri galėtų atskleisti tolimų amžių vaizdą. Pigmėjų protėviai, kaip galima spėti iš viso žmonijos kelio, bus turėję dar menkesnę viršinę kultūrą, ypač materialinėje srityje. Vidinės kultūros atžvilgiu jie galėjo būti gal net kultūringesni už dabartinius pigmėjus. Žmogiškosios dvasios grynumas tuomet dar nebuvo paliestas gendančių tradicijų ir papročių. Bet šitos kultūros mes šiandien neturime nė žymių ir apie ją galime tik spėlioti. Vis dėlto tikriau yra manyti, kad *pati pirmoji žmonijos kultūra telkėsi daugiau žmogaus dvasios viduje, kad žmogus visų pirma savo dvasia stengėsi išgyventi ir įprasti jam naujame pasaulyje*. Todėl jis mažiau kreipė dėmesio į gamtos apvaldymą, į viršinės kultūros kūrimą. Šiandien užtat mes apie šitą kultūrą ir nežinome nieko. Dvasiniai laimėjimai žlunga su pačiais žmonėmis, o materialinių padarų tuo metu dar turbūt nebūta. Jeigu eolių problema būtų išspręsta *Bourgeois'o* prasme, būtent kad jie vis dėlto yra *žmogaus* rankų padarai, tuomet galbūt materialinės kultūros atžvilgiu ankstyvasis pradinio gyvenimo tarpsnis taip pat būtų palikęs savo žymių. Bet ir tuomet žymės būtų labai menkos. . .

Neturėdami jokių duomenų apie patį pirmąjį pradinės kultūros tarpsnį, esame priversti sustoti tik ties dviem paskesniais tarpsniais. Pradinė kultūra yra *seniausia* mums žinoma žmogaus kultūra. Bet negalima būtų sakyti, kad ji yra *pirmutinė* kultūra. Didelis jos senumas ir, galimas daiktas, tiesioginis josios susilietimas praeityje su *pačia pirmąja* kultūra padaro ją ypatingai vertingą ir etnologiniu, ir filosofiniu atžvilgiais. Jos ištyrimas atskleidžia tuos kelius, kuriaisėjo žmonija iki aukštosios kultūros, ir sykiu parodo tuos pradmenis, kurie glūdi kiekvienos kultūros pagrinduose.

2. Pradinės kultūros materialinis šonas

Viršinio gamtos apvaldymo atžvilgiu pradinė kultūra stovi žemiausiame laipsnyje. Tiesa, gamtos parengta medžiaga čia jau pradeda apdirbinėti. Pigmėjai pasigamina reikalingiausius daiktus iš medžio ir iš sraigčių kiautelių. Eskimoiduose yra sutinkami dirbiniai iš kaulų. Tasmnoidai ir australoidai savo įrankiams vartoja akmenis. *Vis dėlto visi šitie materialinės kultūros laimėjimai liečia tik pačius paprasčiausius ir pačius kasdieniškiausius daiktus.* Visi jie yra skiriami kuriam nors čia pat siekiamam tikslui. *Šiame žmogaus kultūros tarpsnyje dar sunkiai galima išžiūrėti objektyvų kultūros pobūdį.* Materialinė kultūra čia yra kuriama utilitariniam tikslui. Šiuo atžvilgiu materialinis pradinio gyvenimo šonas yra *reikalo* kultūra.

a. Ūkis

Ūkis, arba ekonominė kultūra, yra pirmasis ir drauge simbiozinis kultūros laipsnis. Jame glūdi visos aukštesnės lytys, kurios vėliau išsiskleidžia atskiromis kultūrinėmis formomis. Iš kito šono, *ūkis visados yra materialinė atrama aukštesnei kultūrai.* Ekonominio gyvenimo santvarka turi reikšmės ne tik materialinei kultūrai, kas aišku savaime, bet didelė jo įtaka, tegul ir netiesioginė, žymu ir dvasinės kultūros srityje. Todėl pradinės kultūros ūkio žymių atskleidimas daug ką paaiškina apie šitos kultūros pobūdį.

Bendriausioji pradinės kultūros ūkio žymė yra jo natūralumas. Pradinės kultūros ūkis iš esmės yra *pasivaiviamasis*. Pozityviai tai reiškia, kad šio tarpsnio žmonės save aprūpina tik tuo, ką jiems duoda gamta. Pati gamta čia padengia stalą, o žmonės tik naudojami. Tai yra savotiškas, Menghino žodžiais tariant, parazitizmas, „kuris būtų gyvuliškas, jeigu jam nebūtų naudojamos tokios priemonės, kurios žmogų iškelia neapsakomai aukščiau už gyvulį“¹³. Tiesa, šitos priemonės, kaip matysime kalbėdami apie techniką, yra labai kuklios. Vis dėlto jos aiškiai rodo žmogaus dvasios norą išigalėti gamtiniame pasaulyje panaudojant gamtos parengtą medžiagą kovai su ja pačia.

¹³ Op. cit., 610 p.

Negatyvinių atžvilgiu pasisavinamasis ūkis reiškia, kad šio tarpsnio metu nedirbama žemė ir neauginami gyvuliai. Tiesa, augmeninis ir mėsinis maistas sudaro pagrindinius pradinės kultūros žmogaus mitybos produktus. Vis dėlto šitie produktai čia yra imami tiesiog iš gamtos. Kad žmogus pats pasigamintų kultivuodamas žemę ir sodindamas bei prižiūrėdamas augmenis arba augindamas, ir liuobdamas gyvulius, to pradinėje kultūroje nerandame. Vienas kitas atsitikimas, kad pigmėjai Afrikoje šiek tiek kultivuoja bananus arba kad jų palapinėse randama vištų, yra skoliniai iš kaimyninių negrų. Net ir šuo, kuris sutinkamas beveik visose pigmėjų giminėse, P. Schbesta'os manymu, yra skolinys, kad ir iš labai senų amžių¹⁴. Žemės dirbimas ir gyvulių auginimas jau yra pirmutinis gamtos apvaldymo tarpsnis. Tuo tarpu tokio apvaldymo pradiniam žmogui kaip tik trūksta.

Labai charakteringas ir visai problemai reikšmingas yra *lyčių dalyvavimas* šitame pradiniam ūkyje ir jo darbuose. Apskritai pradinės kultūros ūkis yra ryškiausiai šeimyninio pobūdžio. W. Koppersas teigia, kad „juo tauta yra primityvesnė ir juo labiau jos ūkis yra pasilikęs pasisavinamajame laipsnyje, tuo aiškesnis yra jos ūkio naminis, šeimyninis charakteris. Tai tinka ne tik mitybos produktų produkcijai, bet ir jų konsumacijai. . . Šeimos nariai, pirmoje vietoje vyras ir moteris, (maisto) parūpina, ir tie patys šeimos nariai su vaikais sunaudoja“¹⁵. Šeima yra savotiškas ūkiškas vienetas. Todėl tas pats Koppersas ir sako, kad „tai, kas pačių primityviausių žmonių mityboje krinta į akį, yra normalus šeimos komunizmas, kuris yra labai tolimas ir išsigimusiame bendrajame komunizmui, ir sykiu individualiniam maisto ieškojimui“¹⁶. Pradinės kultūros šeima sutelktinėmis pastangomis maisto gamina ir bendrai paskui ją naudoja. Kaip pavyzdį galima paminėti, kad Afrikos pigmėjai surinktus šliužus ir kirminus rezervuoja tik moterims ir mažiems vaikams. Tuo tarpu varles ir termitus valgo abi lytys, nes jas renka ir vyrai, ir moterys¹⁷.

Parūpinant maisto, vyro ir moters funkcijos pradinėje kultūroje yra pasidalinusios pagal vidinius jų prigimties palinkimus. Vyras aprūpina šeimą mėsiniu maistu, mote-

¹⁴ Plg. Forschungen und Fortschritte, 303 p., 1936, nr. 25

¹⁵ Völker und Kulturen, III, 402 p.

¹⁶ Op. cit., 406 p.

¹⁷ Plg. Schebesta. Op. cit., 304 p.

ris — augmeniniu. Vyras yra gyvulių medžiotojas, moteris — augmenų rankioja. Taip yra pasidalinės ekonomikos pradinės kultūros darbas. Šitas pasidalinimas yra įvykęs ne pagal darbo sunkumą, bet pagal moters ir vyro prigimtį, nei, kaip pastebi W. *Schmidtas*, „ši medžioklė ir šis rankiojimas yra veikiau pramoga arba lengvas jėgų lavinimas, kaip darbas“¹⁸. Vyras jau nuo pat žmonijos vaikystės yra susirišęs su gyvuliais, o moteris — su augmenimis. Iš vyro kultūros vėliau išaugo aukštesnioji organizuota medžioklė ir gyvulių auginimas. Tuo tarpu moteris buvo žemės kultūros pagrindėja. Apie vidinius vyro dvasios santykius su gyvuliais ir moters dvasios su augmenimis kalbėsime vėliau, nagrinėdami totemistinį ir matriarchatinį kultūros ciklą. Šiuo tarpu galime tik pastebėti, kad *šitie vidiniai santykiai jau užsimezga pradinėje kultūroje, pasireikšdami savotišku darbo pasidalinimu*. Kad vyras tapo medžiotoju, o moteris augmenų rankioja, tai čia nebuvo atsitiktinis dalykas ar viršinių aplinkybių padaras, bet *gilus žmogaus prigimties dualizmo reiškiny*s, kuris jau net pačiame primityviausiame kultūros laipsnyje atskleidžia lyčių ypatybes, jų paskyrimą ir vidinę jų dvasios struktūrą.

Pasisavinamasis ūkio charakteris apsprendė visą materialinį pradinės kultūros gyvenimą. Nedirbdamas pastoviai žemės ir neaugindamas gyvulių, pradinės kultūros žmogus buvo priverstas keliauti iš vienos vietos į kitą, nes gamta, kad ir labai yra gausi, vis dėlto ne amžinai gali patenkinti vienoje vietoje gyvenančius žmones. Todėl nuolatinis klajojimas, kuris yra charakteringas pradinei kultūrai, yra pasisavinamojo ūkio padaras. *Nomadizmas ir pasisavinamasis ūkis yra susijęs pačioje savo prigimtyje*.

Tas pats pasisavinamasis ūkis padarė, kad pradinės kultūros žmonės galėjo gyventi tik nedidelėmis grupėmis. Didelių masių negali išmaitinti jokia aplinka. Didelėms masėms taip pat labai sunku persikelti iš vienos vietos į kitą. Užtat šitas pradinės kultūros susmulėjimas turėjo didelės reikšmės visuomeninio gyvenimo išsiplėtojimui. Čia buvo padėti stiprūs šeimos pamatai, nes visas gyvenimas tuomet telkėsi aplinkui šeimos židinį. Čia buvo išryškinta ir įtvirtinta privatinės nuosavybės sąvoka. Šeimos komunizmas savo esmėje buvo

¹⁸ Volker und Kulturen, III, 191 p.

sveikai suprastai nuosavybei tik palaimingas, nes pats pasisavinimas galėjo šią nuosavybės sąvoką pastūmėti į vienašališką individualizmą. Šeimos bendruomenės dvasia šią individualizmą kaip tik ir atsvėrė. Žinoma, pasisavinamasis ūkis turėjo ir visuomeninio gyvenimo minusų. Valstybiniam gyvenimui susiformuoti jis nebuvo palankus, nors pradmenų pakankamai turėjo, pav., rengimas sutelktinių medžiokių arba žvejybų. Taip pat materialinės kultūros skurdas grįžtamąja įtaka buvo pasisavinamojo ūkio padaras. Augmenų rankiojimas ir individualinis gyvulių gaudymas reikalavo labai maža prisirengimo ir įrankių. Todėl šitoks ūkio charakteris nestūmė žmogaus kuo greičiausiai apvaldyti gamtą ir ją palenkti savo reikalams.

b. T e c h n i k a

Technikos laipsnis dar labiau parodo žmogaus išgalėjimą gamtoje kaip ūkis. Jau iš anksto galima numatyti, kad pradinio žmogaus charakteris nežadėjo jam aukšto technikos išplėtojimo, net jei šią plėtotę ir neimsime šių dienų prasme. Technikiniai pradinės kultūros laimėjimai yra labai kuklūs. Bet dėl to jie nėra nė kiek mažiau vertingi. Juose glūdi įteigtos pirmutinės žmogaus pastangos apvaldyti gamtą ir pavergti žemę.

Ugnies vartojimas yra žinomas visoms pradinės kultūros tautoms. Bet ne visos ją moka pasigaminti. Andamaniečiai, pavyzdžiui, ugnies pasidaryti nemoka. Jie ją saugo visuomet, ir šiam darbui atsideda visi šeimos nariai. Tos tautos, kurios sugeba ugnį pasigaminti, tai atlieka trejopu mechaniniu būdu: 1) brūžinimu, kada trinama vienas medžio gabalas į antrą; 2) sukimu, kada medžio smaigas smarkiai sukamas prispaustas prie medžio gabalo; 3) skėlimu, kada ugnis išskeliama iš akmens kito akmens pagalba. Cheminis ugnies pagaminimo būdas pradinei kultūrai yra visiškai nežinomas.

Ugnis žmonijos kultūrai yra svarbiausias atradimas. Šito gamtos gaivalo pajungimas žmogaus reikalui buvo pirmas gamtos apvaldymo žingsnis. Tai suprantame ne tik mes. Tai suprato ir pirminis žmogus, ugnies gavimą apipindamas savotiškais mitais. *Visų tautų mitologijose, kuriose tik liečiama ugnies kilmė, ugnies atradimas suprantamas kaip vagystė arba klasta.* Vienuose mituose ugnis yra pavagiama vyro, kituose — moters, trečiuose ją parneša žmonijai legendarinis paukštis. Ugnies tikroji

tėvynė laikoma esanti dangus. Visuose šituose mituose glūdi slaptas žmogaus nujautimas, kad gamtos apvaldymas kultūrinėmis priemonėmis yra savotiškas išibrovimas į nepalietas kosmo paslaptis. *Ugnies pajungimas yra viso šito išibrovimo, viso kultūrinio žmogaus darbo simbolis.*

Kuriuo būdu pirminis žmogus priėjo prie ugnies, etnologija neturi aiškaus atsakymo. Galimas daiktas, kad jo dėmesį į šį gaivalą atkreipė pati gamta. Viena tik aišku, kad, kaip W. Koppersas sako, „ir ugnies vartojimas, ir josios pagaminimas. . . slepia savyje kažką specifiskai žmogiško ir intencionalaus“¹⁹. Ugnies pagaminimas ir vartojimas apreiškia žmogaus idėją, kurią jis stengiasi realizuoti ugnies pagalba. *Ugnies pajungimas savam tikslui buvo pirmas gamtos jėgų įkinkymas žmogaus tarnybon ir kaip toks todėl kultūros filosofijos atžvilgiu yra labai reikšmingas.*

Pradinės kultūros *įrankiai* ir *ginklai* yra pirmoje eilėje *ūkiško* pobūdžio. Būdamas pasisavinamojo ūkio tarpsnyje, pradinės kultūros žmogus savaime nukrypo į tokius įrankius, kurie jam padėtų kuo lengviausiu būdu pasigaminti ir pasieškoti maisto. Lankas ir strėlės, ietis ir mušamosios buožės visų pirma buvo skiriamos ne karui su savo gimine, bet tai buvo įrankiai, kuriais galima pasiekti žvėris. Iš ginklų pradinė kultūra pažįsta lanką, ietį, strėlę, buožę, mėtųklę ir sviedžiamąjį peilį. Ne visi šitie ginklai yra vartojami visose pradinės kultūros tautose. Etnologai pastebi net savotišką pasidalinimą. Vieni, kaip pigmėjai ir pigmoidai, vartoja šaunamuosius ginklus (lanką ir strėlę), antri, kaip tasmaniečiai ir bumerango kultūros atstovai (australiečiai), — sviedžiamuosius ginklus (bumerangą, sviedžiamąjį peilį). Šitas pasidalinimas, sakoma, įvykęs dėl aplinkos sąlygų. Miškuotose vietose sviedžiamieji ginklai turi labai maža reikšmės, nes medžiai ir krūmai juos tuojau sulaiką. Tuo tarpu strėlė galinti taikinį lengvai pasiekti ir per krūmus. Bet galimas daiktas, kad čia turėjo įtakos jau prasidėjusi kultūros diferenciacija pagal lyties persvara, nes, kaip matysime vėliau, šaunamieji ginklai yra charakteringi totemistiniam ciklui, o sviedžiamieji — mat - riarchatiniam. Tuo tarpu bumerango kultūra kaip tik ir yra matiiarchatinio ciklo pagrindėja.

¹⁹ Völker und Kulturen, 431 p.

Įrankio sukūrimas buvo pirmas materialinės kultūros laimėjimas. Įrankis nėra tik paprasta priemonė. Kai žmogus vieną akmenį skilia į kitą ir gauna ugnies, šitie akmenys dar nėra ugnies gaminimo *įrankiai*. Jie yra tik grynos gamtinės *priemonės*. *Įrankiui reikia formos vienybės, kurią duoda žmogus ir tuo pačiu joje įterpia tam tikrą mintį ir tam tiarą tikslą*. Įrankis apreiškia, iš vieno šono, fizinio žmogaus prado negalią, iš antro — dvasios galybę. Kūno atžvilgiu įrankio sukūrimas yra ženklas, kad gamta žmoguje, kaip sakoma, yra padariusi *faux pas*, kad dvasios reikalavimai neranda kūne tinkamos atramos ir tinkamo patenkinimo. Tada dvasia tarsi išeina iš kūno, pasigelbsti jo animaline jėga ne tam, kad jau formuotų pasaulį, bet tam, kad parengtų sau atramą iš gamtos medžiagos: dvasia kuria įrankį ir jį įduoda į kūno rankas. Dvasia, pirma, kaip tobulina gamtą, patobulina savo prigimtį — bent viršiniu būdu. Per įrankį dvasia įeina ten, kur ji negali įeiti per kūną. Įrankio sukūrimas yra pirmas žmogaus dvasios galybės ženklas. *Įrankis pagelbsti dvasiai ne tik objektyvuotis gamtoje, bet ir iš gamtos išsivaduoti*. Kai dvasia veikia tik per kūną, o kūnas paklūsta gamtai visu plotu, dvasia tuo pačiu yra gamtos absorbuojama. Kai ji pradeda veikti per įrankį, ji ištraukia kūną iš gamtos valdžios ir per jį patį iš josios išsilaisvina. *M. Scheieris* yra teisingai pasakęs, kad „žmogaus įrankiai ir mašinos vis daugiau ir daugiau duoda laisvo laiko Dievo kontempliacijai ir Dievo meilei“²⁰. *Įrankis yra pirmutinė materialinė sąlyga idealinei kultūrai*. Šiuo atžvilgiu pradinė kultūra iš tikro buvo pagrindo kultūra, nes įrankių sukūrimu čia buvo padėti pamatai visai aukštesnei kultūrai.

3. Pradinės kultūros dvasinis šonas

Dvasinė pirminių žmonių kultūra yra žymiai pralenkusi materialinę kultūrą. *Dvasinės kultūros esmė yra dvasios išigalėjimas fizinėje žmogaus prigimtyje*. Galimas daiktas, kad pirminio žmogaus prigimtis dar nebuvo tiek atsipalaidavusi nuo dvasinio principo, kiek tai įvyko vėliau, ir todėl dvasinės kultūros kūrimas čia ėjo žymiai sparčiau kaip kamieno kultūros metu. Šiandien evoliucionistinės mokyklos tvirtinimas, kad pirminis žmogus

²⁰ Vom Umsturz der Werte, I, 296 p. Leipzig, 1919.

esąs artimiausias gyvuliui, jau yra *visiškai* sugriautas. Šių dienų etnologijoje vis labiau išigali pažiūra, kad *dvasinės kultūros atžvilgiu žmonijos plėtotėje esama ne tik pažangos, bet ir atžangos*. Lyginant pradinę kultūrą su kamieno kultūra, tokia atžanga kaip tik ir yra pastebima. Pradinio žmogaus dvasinė kultūra, bent savo pradmenyse, yra tokia, prie kurios žmonija grįžo tik po ilgų klaidžiojimų ir skaudžių patyrimų. Atskirų sričių pavyzdžiai patvirtins šitą bendrą teigimą.

a. Šeima

Šeimos gyvenimas yra pirmas žingsnis iš gamtos į kultūrą. Šeimoje susibėga stiprūs įgimtieji polinkiai ir sykiu stiprūs dvasios reikalavimai. Kaip šitie du pradai santykiuoja su vienas antru, katro primatas pradeda imti viršų šeimos gyvenime, nuo to pareina ir tolimesnė dažnai visos dvasinės kultūros išaugimo eiga. Evoliucionistinės mokyklos šalininkai buvo smarkiai pabrėžę įgimtųjų polinkių persvarą ir beveik vienintelį viešpatavimą pradinės šeimos gyvenime. Promiskuitetas, poligamija ir monogamija jiems buvo aiškūs šeimos plėtotės tarpiniai. Tuo tarpu šių dienų etnologija jau yra šituos tarpinius atsukusi atvirkščiai kryptimi. Žmonija žengia ne iš promiskuiteto per poligamiją į monogamiją, bet iš *monogamijos per poligamiją prie promiskuiteto*, jei prisiminsime modernių laikų teorijas ir vis labiau išgalinčią pansekualizmo dvasią. „Žiaurios fantazijos,— sako W. Schmidtas,— apie seniausias vedybų formas, kai vyras, pagautas kūninės aistros, pagrobia jėga moterį ir buože daužo tuos, kurie jam pasipriešina, šiandien jau nebeišilaiko .

Pats pradinės šeimos *sudarymas* yra nuostabiai žmogiškas ir paprastas. Du žmones moterystėn suveda ne kas kita kaip abiejų išvidinis palinkimas. W. Schmidtas pasakoja daugybę pavyzdžių, kurie įrodo, kad pradinėje kultūroje mergaitė laisvai teka už to, kuris jai patinka, kad jaunikaitis, norėdamas vesti, visų pirma turi gauti mergaitės sutikimą, tik paskui kalbėtis su josios tėvais²². Nei žmonos pirkimo, nei josios pagrobimo pradinė kultūra nežino. Šitie papročiai yra jaunesniųjų kultūrų pa-

²¹ Völker und Kulturen, III, 159—160 p.

²² Op. cit., 160 p.

daras. Žmogaus asmens laisvė moterystę sudarant čia yra aiškiai ir gražiai gerbiama.

Pradinė moterystės gyvenimo forma yra griežtai *monogaminė*. Ji yra iš esmės priešinga kiekvienam evoliucionistinės mokyklos teigimui. Jeigu pasitaiko išimčių, tai jos dažniausiai yra skoliniai iš jaunesniųjų kultūrų, ypač iš totemistinio ciklo, su kuriuo pradinės kultūros tautos ne kartą yra susidūrusios savo gyvenimo eigoje. Šitas griežtas pradinės šeimos monogamiškumas yra tvirtas įrodymas, kaip *pati žmogaus prigimtis, jeigu ji tik nėra paliesta išsigimusių tradicijų, savaimingai susikuria tokią moterystės formą, kurią skelbia Apreiškimas ir už kurią kovoja visų amžių geriausios dvasios žmonės*. Čia taip pat matyti, kad *Apreiškimo skelbiama moterystės forma yra ne kas kita kaip tik pozityvus ir įsakmus parodymas bei atskleidimas to, kas glūdi pačioje žmogaus prigimtyje ir kas amžių bėgyje esti aptemdoma bei iškreipiama*.

Tas pat reikia pasakyti ir apie moterystės *patvarumą*. Sykių sudaryta moterystė, ypač jei atsiranda vaikų, pradinėje kultūroje yra laikoma pastovia ir neišardoma. Taip pat yra griežtai saugojama moterystės ištikimybė²³. Svetimoteriavimas yra dažniausiai baudžiamas abiejų pusių mirtimi. Visi, kurie tik bent truputį pažiūsta pradinės kultūros šeimą, negali atsistebėti vienu dalyku: iš kur galėjo praėjusiame šimtmetyje kilti promiskuiteto idėja?

Ieškodami pagrindinės priežasties, dėl ko pradinė šeima yra tokia gryna ir tokia žmogiška, palyginus ją su jaunesniųjų kultūrų šeima, turėsime pripažinti, kad *šito grynumo ir žmoniškumo versmė yra vyro ir moters vienodas traktavimas visame pradinės kultūros gyvenime*. Lyčių vaidmuo gyvenimo srityse čia yra laikomas lygios vertės, kad ir nelygios formos. Berods, kaip matėme kalbėdami apie pradinės kultūros ūkį, darbai jau yra pasidalinę ir pradinėje kultūroje. Bet jie yra pasidalinę pagal vidines kiekvienos lyties savybes. Jie nėra viršinių aplinkybių padaras ir nereiškia vienos arba antros lyties primato. Moteris rūpinasi savo padangte ir augmeniniu maistu. Bet dėl to ji nėra niekinama. Tapusi motina, ji įgyja net ypatingų teisių. Motinos autoritetas pradinėje šeimoje yra labai didelis. *Lyčių dvasia pradi-*

²³ Gražių pavyzdžių, kaip jaunimas šiam reikalui yra auklėjamas, rasime kalbėdami apie iniciacijas.

nėje kultūroje dar gyvena artimoje sintezėje, ir iš šitos sintezės kaip tik kyla moterystės ir apskritai šeimos gyvenimo savybės: laisvas suėjimas moterystėn, monogamija, moterystės patvarumas ir ištikimumas.

b. Ugdymas

Dėl tvarkingo moterystės gyvenimo gimdytojų santykiai su vaikais tampa labai vidiniai, tuo būdu esti padedamas geras ugdymui pagrindas. Berods, ugdymas pradinės kultūros gyvenime yra daugiau auginimas kaip auklėjimas arba lavinimas. Vis dėlto būtų per siaura visą primityviųjų ugdymą suvesti tik į auginamąją funkciją. Kad ir auginamasis pobūdis yra žymus, bet tikrojo auklėjimo pradmenų jau yra labai aiškių. Lavinimo funkcija primityviųjų ugdyme gal labiau yra apleista kaip kuri kita. Etnologija žino tik vieną pavyzdį, kur mokymas esti atliekamas sistemingai. Tai medaus rinkimas Ceilono vedų tautoje. Šitas darbas yra labai sunkus ir pavojingas. Jis reikalauja daug drąsos ir apsukrumo. Be to, medus yra svarbiausias vedų valgis ir mainų objektas. Todėl jį rinkti moko smulkmeniškai ir sistemingai. Tuo tarpu visa kita vaikai mokosi patys pavyzdžiu ir pamėgdžiojimu.

Ieškodami motyvų, kurie pirminių žmogų verčia ugdyti savo vaikus, rasime jų keletą. Visų pirma ugdymas yra išgyvenamas *kaip gyvenimo būtinybė*. Jaunos kultūros būtis labai priklauso viršinių aplinkybių. Vaikai gali gyventi tik tada, kai jie yra išugdyti. Tai pareiga *vaikų atžvilgiu*. Šalia jos, pirminis žmogus jaučia pareigą ir *bendruomenės atžvilgiu*, nes ugdymas patikrina ir bendruomenės išlikimą. Šalia šių motyvų, galima aiškiai pastebėti ir *religinis* motyvas. *Pirmiausia žmogus ugdymą išgyvena ir kaip Aukščiausios Būtybės įsakymą*. Todėl A. Maironas teisingai sako, kad „nors ugdymas yra pakreiptas utilitaristine linkme, vis dėlto jis yra suprantamas ir kaip šventos pareigos įvykdymas“²⁴. Vadinasi, pirminio žmogaus ugdymas nėra tik instinktyvus jausmas ir instinktyvus noras rūpintis jaunąja karta, ką pastebime gyvulių pasaulyje. Šalia šio pedagoginio instinkto, pirminis žmogus labai aiškiai apreiškia ir peda-

²⁴ Eine Untersuchung über die Erziehung bei den primitiven Volkern der niederen Jäger und Sammler, 84 p. Steyl, 1928.

goginę meilę, kuri jau yra dvasios padaras: iš dvasios kilęs ir į dvasią kryptas.

Ugdymo *veikėjai* pradinėje kultūroje pirmoje eilėje yra gimdytojai, paskui giminės ir vyresnieji. Bendruomenės reikšmė čia yra didelė. Bet ji ugdo nesąmoningai. Čia ji turi visai kitokios įtakos kaip, pav., totemistiniame cikle, kur yra vadinamieji jaunimo namai. Bendruomeninis pradas pradinėje kultūroje pasirodo iniciacijose, apie kurias kalbėsime netrukus. Mokytojų ir specialistų auklėtojų pradinė kultūra neturi. Kaip apskritai pradinėje kultūroje nėra profesijų, taip nėra nei pedagoginės profesijos.

Ugdymo *tiksiai* pradinės kultūros ugdyme tokie: kūno išaugimas, išsigijimas gyvenimo praktikai reikalingų žinių ir sugebėjimų, klusnumas ir pagarba tėvams bei senesniesiems, tiesa, susivaldymas ir altruizmas. Pagrindinės ugdymo *priemonės* yra: pagyrimas, papeikimas ir baudmė. Ugdymo *metodas* yra savaimingas pasisavinimas, arba asimiliacija. Ugdymo *motyvai*: vaiko ir bendruomenės gerovė bei Aukščiausios Būtybės reikalavimas.

Šalia šitos bendros ugdymo charakteristikos, reikia skyrium paminėti vieną specialią pradinės kultūros ugdymo sritį, būtent *iniciacijas*. *Iniciacijomis yra vadinamos ypatingos apeigos, kuriomis jaunimas yra įvedamas į suaugusiųjų gyvenimą ir supažindinamas su jo principais bei paslaptimis*. Kol vaikas auga, tol daugiausia rūpinamasi jo kūnu. Tuo tarpu iniciacijos yra tarsi dvasinis viso ugdymo atbaigimas. Čia pasirodo, kad pradinės kultūros žmonės supranta, jog vienas tik kūno išaugimas dar nepadaro žmogaus suaugusio, kad reikia dar ir dvasią subrandinti tam tikra mistine, magine, vadinasi, *aukštesne įtaka*. Tik tada žmogus turi teisę dalyvauti suaugusiųjų gyvenime. Todėl iniciacijos susideda iš iškilmingų ir dažnai paslaptinių švenčių bei ceremonijų, kuriose glūdi įterpta visa giminės struktūra, jos pasaulėvaizdis ir pasaulėžiūra, jos dorovė ir religija. Visas šitas dvasinis giminės turtas iniciacijų metu esti atveriamas jaunimui, jam perteikiamas ir pavedamas saugoti bei perteikti toliau. Iniciacijos yra tarsi savotiški naujokynai, kuriuose jaunimas esti parengiamas rimtiems gyvenimo žygiams. Iniciacijomis ugdymas baigiasi. Dabar jaunimo niekas jau nebežiūri ir nebeauklėja. Jis jau pats atsako už savo veiksmus ir už visą savo gyvenimą.

Iniciacijos turi trejetą pagrindinių momentų: *teorinį*,

praktinį ir *asketinį*. Teorinis momentas apima pamokymus, kurie yra duodami jaunimui iniciacijų metu ir kurie liečia svarbiausias gyvenimo sritis. Teorinio momento ilgumas ne visur yra vienodas. Ugnies Žemėje jis būna tik pačios šventės metu. Tuo tarpu Australijoje jis trunka ištisus mėnesius, kol galop vyresnieji įsitikina, kad jaunimas jau pakankamai yra supratęs giminės pareigas ir principus.

Pagrindinė iniciacijos teorinio momento mintis yra *padaryti iš kandidato į suaugusius gerą žmogų*. Svarbiausi nurodymai yra tokie: 1) neribotas altruizmas, tarpusavis pasigelbėjimas ir senelių, vaikų bei ligonių priežiūra; 2) vyresniesiems ir gimdytojams pagarba; 3) darbštumas ir ištikimumas; 4) širdies gerumas ir draugiškumas; 5) taikingas gyvenimas moterystėje.

Pavyzdžiai gali parodyti, kokios aukštos moralės ir kilnios dvasios yra persunkti šitie pamokymai. „Jei tu netrukus vesi ir turėsi palapinę,— kalbama jaunimui,— ir jei pas tave ateis kitas ir ims tavo sraigių, žuvų ar vėžių, kurie kepa ugnyje, tu neturi pykti. Atvirksčiai, tu turi dėl to džiaugtis, nes tau garbė, jei svetimas tavo palapinėje valgo. Jei esi lauke ir matai aklą žmogų, kuris neranda kelio, imk jį su savimi ir nuvesk ten, kur jis nori. Jei girdi lauke verkiantį vaiką, kurį gimdytojai pametė, išėik, paimk jį ant rankų ir nunešk gimdytojams atgal. Taip turi daryti ir tada, net jei tas vaikas būtų tavo priešo. Vaikas juk nekaltas, jei judu negalite sugyventi. Jei tu nuneši savo priešui vaiką, jis tai pastebės ir bus tau dėkingas. Jis sakys: tasai negali būti blogas žmogus, ir judu susitaikinsite kaip pridera. Tu neturi užmušti jokio žmogaus, nes kitaip ir tave nudės kaip šunį. Jei negali sugyventi su žmona, nemušk jos, bet geriau pamesk. Tu neturi vogti, nes kas vagia, yra kito nekenčiamas. Kai kalba seni žmonės, klausyk dėmesingai, kad ir tau būtų nuobodu, nes ir tu būsi senas, ir tau bus nemalonu, kai jaunimas tavęs neklausys“.

Praktinis iniciacijų momentas susideda iš tam tikrų darbų, kuriuos jaunimas turi atlikti vyresniųjų priežiūrimas. Berniukai eina su vyrais į laukus, mokosi svaidyti ietis, statyti spąstus, gaudyti žvėris ir t. t. Mergaitės eina su moterimis į mišką rinkti uogų ir vaisių. Jos mokosi taip pat pinti krepsius, pasigaminti drabužius ir visa kita, kas yra pavesta moteriai. Berods, visų šitų darbų jaunimas esti pramokęs ir iki iniciacijų. Šiuo metu jų

žinios tik papildomos ir nukreipiamos tiesiog į praktinį gyvenimą. Iki tol jaunimo darbai buvo tik žaidimas. Dabar prasideda rimtas ir sunkus darbas.

Asketinis iniciacijų momentas yra skiriamas specialiai doriniam jaunimo paruošimui. Jis susideda iš įvairių praktikų, kurios grūdina valią ir auklėja jauno žmogaus būdą. Beveik visose pradinėse tautose jaunimas iniciacijų metu turi pasninkauti, būti klusnus, ramus. Lytys šiuo metu yra visiškai perskiriamos. Jų gyvenimo uždaviniai yra kitokie, todėl jos ir rengiamos yra skyrimum.

Mergaičių asketinis parengimas yra savotiškesnis ir dar ryškesnis kaip berniukų. Čia galima pastebėti tai, ko naujųjų laikų pedagogai reikalauja iš mergaičių auklėjimo. Kai tik mergaitė subręsta ir kai jai pasirodo pirmosios menstruacijos, josios auklėjimu pradinės tautos ypatingai rūpinasi ir jai išsako įvairių asketinių pratybų. Senesnės moterys supažindina mergaites su motinos ir žmonos pareigomis. Menstruacijos dienomis yra reikalaujama, kad mergaitė būtų susitelkusi, kad visus darbus taip lygiai stropiai dirbtų, kaip ir pirma, pasninkautų, tylėtų, nesidairytų aplinkui, kad padėtų savo kaimynėms ir apskritai kad būtų pasirengusi patarnauti. „Tu turi,— sakoma mergaitėms,— keltis anksti rytą. Vatauneiva (Aukščiausios Būtybės vardas Ugnies Žemėje) tave mato, tingine! Vatauneiva tave nubaus, tu anksti mirsi, jei būsi miegalė. Tu turi būti visados pasirengusi atnešti vandens ir malkų ir prižiūrėti ugnį. Žiūrėk, kad padėtum senoms moterims ir mergaitėms, jei joms ko trūksta. Kai ištekėsi, būk savo vyrui klusni ir ištikima žmona. Jei vyras tave pamirštų ir nueitų su kita moterimi, nemanyk, kad tu gali eiti taip pat su kitu vyru. Tu kantriai luktelk. Anksčiau ar vėliau tavo vyras susipras ir grįš pas tave. Ir jei ras, kad tu, nieko nepaisydama, buvai jam ištikima, tuomet jis bus tau dėkingas ir džiaugsis, ir judu vėl gyvensite ramybėje. Nešūkauk dėl niekų, nepasakok visko kitiems, ką girdėjai, nes tuo kitus sukiršinsi“.

c. Visuomeninis gyvenimas

Pradinėje kultūroje su visuomeniniu gyvenimu ir su jo institucijomis žmogus visų pirma susiduria iniciacijų metu. *Todėl iniciacijos yra ne tik ugdymo atbai-*

gimas, bet drauge įvedimas ir į visuomeninį-valstybinį gyvenimą. Pats šitas gyvenimas ir jo formos yra paprastos, nors kartu labai reikšmingos ir prasmingos. Pradinės kultūros valstybė atsiremia į šeimą ir į šeimų sambūrius. Etnologija šiandien dar neturi įrodymų, kad šeimų sambūriai savo ruožtu būtų susitelkę dar į didesnes sąjungas ir būtų valdomi vieno viršininko. Iš pradinės kultūros tautų tik andamaneziečiai turi kažką panašaus. Atrodo, kad ten ištisos giminės turi savo vadą, kuris sykiu su žmona naudojasi ypatingomis privilegijomis ir teisėmis, nedirba paprastų darbų, nes juos jam atlieka nevedę vyrai ir netekėjusios moterys.

Visose kitose tautose tokių vadų ir viršininkų etnologija negali įrodyti. Taip pat atskirų šeimų sambūrių viršininkai niekad neturi didelės valdžios. Visuose svarbesniuose reikaluose jie turi pasiklausti senesniųjų nuomonės ir jų pritarimo. Tokio viršininko santykį su senesniųjų taryba W. Schmidtas lygina su seimo ir jo pirmininko santykiais²⁵. Seimo pirmininkas tarybą tvarko, bet ne sprendžia. *Pradinės valstybės viršininko autoritetas yra pagrįstas jo asmens ypatybių pranašumu.* Jis yra paprastai iškilęs savo draša, savo apsukrumu, orientacija ir sumanumu. Tai nėra kokio aristokratinio luomo atstovai. Luomų pradinėje kultūroje visiškai nėra. Luomams susidaryti pradinės kultūros gyvenimas yra visiškai nepalankus. Turtas čia, kaip buvo minėta, daugiau yra šeimos arba šeimų sambūrio nuosavybė kaip individo. Iš kito šono, šitas turtas daugiausia yra maisto atsarga, kuri nėra ir negali būti didelė. Todėl turtingųjų ir vargšų versmė pradinėje kultūroje yra beveik panaikinta. Čia nėra jokių progų praturtėti ir tuo būdu įsigyti didesnės valdžios.

Nesant luomų, nėra pavojaus vieniems iškilti ir pavergti kitus. *Todėl pradinės kultūros gyvenime vergija* — net ir paprasčiausiu pavidalu — *nėra žinoma.* Nežinomi nė su jaja surišti papročiai, tokie kaip žmonių medžioklė ir prekyba, mergaičių grobimas, žiaurus elgesys su pavergtaisiais ir t.t. Laisvės meilė yra ryški visų pradinės kultūros žmonių ypatybė, ir šitos laisvės per daug nesuvaržo nei šeimų sambūrio viršininkai, nei senesniųjų tarybos. Kariniai žygiai vieno šeimų sambūrio prieš kitą yra didelė retenybė. Pradinės kultūros žmonės neturi jo-

²⁵ Plg. Völker und Kulturen, 178 p.

kių nedraugingų jausmų svetimiesiems. Atvirksčiai, kaip jau buvo minėta, iniciacijų metu įdiegiama svetimųjų pagarba ir vaišingumas. Todėl pradinės kultūros valstybėlių, jei jas taip galima pavadinti, santykius etnologija vaizduoja labai taikingai, tiesiog net idiliškai.

Altruizmas yra pagrindinė visuomeninio pradinės kultūros gyvenimo taisyklė. Apie jokią *homo homini lupus* pradinėje kultūroje negali būti nė kalbos. Atvirksčiai, *socialinė pagalba ten yra tokia, iš kurios galėtų daug ko pasimokyti ir mūsų dienų karitatyvinis veikimas*. Rūpinimasis šeima, vaikais, silpnaisiais, ligoniais ir pasenusiais yra labai išaugęs ir sutinkamas visose pradinės kultūros tautose. Apie jokių silpnų berniukų ar mergaičių išmetimą arba senesniųjų žudymą, kas sutinkama kamieno kultūros tautose, pradinėje kultūroje visiškai negirdėti. Etnologai pasakoja apie tokius socialinės meilės darbus, kurie parodo didelį visų silpnesniųjų gerbimą ir jais rūpinimąsi. *A. W. Howittas*, geriausiai pažįstas pietų Australijos primityviuosius, rašo, kad jis matęs, kaip Delebura giminėje viena negalinti paeiti senelė buvo jos giminės vyrų iš eilės nešiojama ligi pat josios mirties. Mirė ji sulaukusi 60 metų amžiaus. Taip pat dažnai pasitaiko, kad grįžusieji iš medžioklės grobį pasidalina visi lygiomis, kad nebūtų skriaudos tiems, kurie turėjo mažesni pasisekimą.

Norint trumpai charakterizuoti visuomeninį pradinės kultūros gyvenimą, galima būtų pasakyti, kad *jis yra išplėstas šeimyninis gyvenimas su visomis savo ypatybėmis, su savo dėsniais, su savo paprastumu ir siaurumu*. Jis nėra demokratiškas taja prasme, kad čia kiekvienas individas kištusi į jo santvarką. Čia vis dėlto yra viršinininkai tie, kurie yra pralenkę kitus arba savo amžiumi, arba kitomis brangintinomis asmens savybėmis. Bet, iš kito šono, čia nėra nė despotiškos vado diktatūros, kuri randama kamieno kultūros valstybėje. *Tai, pasakytume, patriarchalinė santvarka, kur vadas arba senesniųjų taryba vykdo tėvo funkcijas ir turi tėvo autoritetą bei valdžią sykiu su tėviškąja meile bei rūpestingumu*.

* * *

Visuomeninio gyvenimo apžvalga mes baigiame pradinės kultūros charakteristiką. Ji dar nėra pilna. Jai dar

trūksta doros ir religijos. Bet tai, iš vieno šono, yra labai platus dalykas, iš antro — jie neįeina tiesioginiu būdu į kultūros filosofijos sritį. *Religija, vis tiek ar ji bus net ir primityvi, yra aukštesnis dalykas už kultūrą ir todėl negali būti kultūros filosofijos objektas.* Ją todėl čia ir praleidžiame. Gal kada nors pasitaikys progos panagrinėti pirminės religijos pagrindus, tuomet pradinės kultūros religija bus viena iš grindžiamųjų.

Trumpai sutraukiant visa, kas iki šiol buvo pasakyta apie pradinę kultūrą, galima būtų jos svarbiausias žymes taip apibūdinti:

1. Pradinės kultūros ūkis yra pasisavinamasis ir šeimyninis. Jame darbas yra padalintas tarp vyro ir moters pagal vidines jų dvasios savybes.

2. Pradinės kultūros technika yra ūkiško pobūdžio. Ugnies naudojimas ir įrankių sukūrimas yra pagrindas aukštesnėms kultūros lytims atsirasti ir susiformuoti. Šiuo atžvilgiu pradinė kultūra yra pagrindo kultūra.

3. Pradinės kultūros šeima yra laisvai sudaroma, monogaminė ir patvari. Vyro ir moters teisės yra lygios, kad ir jų funkcijos yra skirtingos. Nei vyriškosios, nei moteriškosios lyties primato pradinėje šeimoje nėra.

4. Pradinės kultūros ugdymas yra drauge reikalo ir pareigos funkcija. Asimiliacinis ugdymo pobūdis yra vyraujantis, nors auklėjimo momentas taip pat labai ryškus, ypač iniciacijų metu.

5. Pradinės kultūros visuomeninis gyvenimas reiškiasi šeimų sambūriais. Šitie sambūriai yra tvarkomi patriarchaliniu būdu.

II. PRADINĖS KULTŪROS TARPSNIAI

Jau esame minėję, kad pradinė kultūra yra skirstoma į tris tarpsnius: ankstyvąjį, vidurinį ir vėlyvąjį. Apie pirmą mes nieko nežinome. Jis sudaro pačią pirmutinę ir pačią ankstyviausią žmonijos kultūrą. Bet šitos kultūros mes neturime jokių pėdsakų. Todėl mums reikia pasitenkinti panagrinėjus tik vidurinį ir vėlyvąjį tarpsnį.

1. Vidurinis tarpsnis: pigmėjų kultūra

Pati seniausia mums žinoma kultūra yra *pigmėjų, arba medžio, kultūra*. Josios įtvirtintojas etnologijoje ir gynė-

jas yra W. *Schmidtas* . Remdamasis tuo, kad pigmėjų tautelės yra nustumtos į mažiausiai derlingas ir sunkiai prieinamas vietas, kad visas jų gyvenimas negali būti išvestas iš aplinkinių tautų, nes šių pastarųjų jis yra žymiai menkesnis, ypač dvasinės kultūros atžvilgiu, kad tarp pigmėjų tautelių kultūros yra labai didelių panašumų, kurie negali būti išaiškinti atsitiktinėmis aplinkybėmis, bet suponuoja vieningumą, Schmidtas padarė visai logišką išvadą, kad *pigmėjai yra atskiras kultūros ciklas ir kad šitas ciklas yra seniausias iš visų žinomų kultūrų*. Berods, Schmidtas norėjo įrodyti, kad pigmėjai yra tikrieji žmonijos protėviai, kad jie yra *pirmieji* žemės gyventojai, kad norėdami žinoti, kaip gyveno pirmasis žmogus, mes turime kreiptis į pigmėjus. Patys naujausi tyrinėjimai kiek pataisė šią Schmidto pažiūrą. Naujausioji etnologija nedrįsta teigti, kad pigmėjai iš tikro yra buvę mūsų protėviai. Galimas daiktas, kad pigmėjų kultūra yra tolimesnio žmonijos plėtojimosi padaras. Todėl etnologai labiau linksta pigmėjų kultūrą laikyti *viduriniu* pradinės kultūros tarpsniu kaip pačiu anksčiau.

Vis dėlto niekur nėra įrodyta, kad antrasis Schmidto teigimas, esą pigmėjai yra seniausia mums žinoma žmonių giminė, būtų neteisingas. Atvirkščiai, ši pažiūra yra vis labiau patvirtinama. Tiesa, šiandien neneigiama, kad pigmėjų kultūroje esama nemaža skolinių. Vis dėlto, „be jų, dar yra ištisa eilė kultūros gėrybių, kurios gali būti vadinamos pigmėjų kultūra“²⁷, — sako *Schebesta*. Tą patį patvirtina ir O. *Menghinas*. Jis sako, kad „religinio ir socialinio pigmėjų gyvenimo visuma mums atskleidžia tokių žymių, kurių negalima išvesti iš susilietimo su aplinkinėmis tautomis ir kurios net yra griežtai priešingos aplinkai. Dėl to pigmėjų kultūrą, kaip pastovų kultūros ciklą, tik tas gali iš pasaulio pašalinti, kas įrodys, kad šitų savybių visumoje nėra. Bet šitoks įrodymas dar niekam nėra pasisekęs“ . Tas pats *Menghinas*, vesdamas paralelę tarp pigmėjų ir mikrolitinės kultūros, pastebi, kad „Schmidto pigmėjų teoriją archeologinė medžiaga esmiškai patvirtina. Čia esama tam tikrų pataisų, bet visumoje ji yra teisinga“²⁹. Pigmėjų kultūrą galima visai tikrai laikyti esant seniausia,

²⁶ Plg. Die Stellung der Pygmäen-Völker in der Entwicklungsgeschichte des Menschen, Stuttgart, 1910.

²⁷ Forschungen und Fortschritte, 303 p.

²⁸ Weltgeschichte der Steinzeit, 483 p.

²⁹ Op. cit., 491–492 p.

kad ir ne pačia pirmąja, žmonijos kultūra.

Pigmėjų kultūra yra charakteringa visomis tomis žymėmis, kurias išskėlėme kalbėdami apie bendrąjį pradinės kultūros pobūdį. Čia iškelsime tik vieną kitą *viršinę* žymę, kuri yra charakteringa pigmėjų ciklui.

Pigmėjų, kaip ir visos pradinės kultūros, ūkis yra pasivavinamasis. Jie minta tuo, ką randa, dar nesugebėdami gamtos dalykų perdirbti. Nei žemės nedirba, nei gyvulių neaugina. Dalis pigmėjų moka ugnį pasigaminti. Bet didelė dalis nemoka, todėl ugnį nešiojasi visur, kur tik keliauja. Ugnies vertinimas ir josios kilmės aiškinimas yra apvilktas padavimais ir legendomis. Lankas ir strėle yra, dažnai sakoma, charakteringiausia pigmėjų kultūros išraiška. Sugebėjimas šaudyti iš lanko jau buvo žinomas ir senovėje. Graikų gydytojas *Ktesijas* (400 m. pr. Kr.) rašė, kad 3000 nykštukų tarnauja Indijos karaliui dėl savo sugebėjimo šaudyti iš lanko. Kai kurie etnologai linksta manyti, kad lankas yra specialiai pigmėjų išradimas, nors *Schebesta* neseniai surado Afrikos pigmėjų, kurie buvo ginkluoti tik ietimis³⁰. Galimas daiktas, kad įvairios gyvenimo aplinkybės privertė šituos pigmėjus pamesti savo pirminį ginklą, o imtis stipresnio — ieties. Taip pat galima prileisti, kad ietis yra skolinys iš didžiausių negrų.

Savo kūno pigmėjai nepuošia, netepa ir netatuiruoja. Jie gyvena palapinėse, kurios jiems tarnauja tik užuovėja arba apsauga nuo lietaus. Palapinės yra pusiau arba visai apvalios. Įrankiai ir indai gaminami iš medžio, kaulo ir sraigčių kiautų. Akmuo vartojamas labai retai, ir jo apdirbimas dar labai grubus. Muzikos ir apskritai meno beveik nėra, nors spalvos ir ritmas juos labai džiugina. Socialiniai santykiai paprasti, tiesūs. Privatinė nuosavybė, ypač judomojo turto, pripažįstama ir praktikuojama. Atskirų giminių gyvenimo ir maitinimosi vietos aiškiai atskirtos. Vagysčių beveik niekad nepasitaiko. Moterystė, kai atsiranda vaikų, paprastai nėra išardoma. Ji yra monogaminė. Giminių vedybos draudžiamos. Mirusieji gerbiami ir laidojami žemėje. Tikėjimas į vieną Aukščiausią Būtybę yra sutinkamas visur. Šitai Būtybei yra aukojamos aukos, ypač vadinamosios *pirmonių aukos*.

O. *Menghin*as pigmėjų kultūrą vadina medžio kultūra³¹. Paprastai archeologijoje yra manoma, kad pirmoji

³⁰ Plg. O. *Menghin*. Op. cit., 596 p.

³¹ Op. cit., *ibid*.

žmogaus kultūra buvusi *akmens* kultūra, kad paskuiėjusi *bronzos* ir galop *geležies* kultūra. Menghinas stoja prieš tokią pažiūrą ir teigia, kad žmogus savo gyvenimo pradžioje visų pirma naudojos pačios gamtos pagamintais arba bent pradėtais įrankiais iš medžio ir kaulų. Archeologiškai šitą pažiūrą įrodyti yra sunku, nes medžio kultūros palaikų žemėje kaip ir nerandama. Sakome „kaip ir“, nes vis dėlto šiokių tokių žymių esama, ir jos leidžia net grynai archeologiškai spėti apie pačią pirmąją medžio kultūrą³². Etnologija šitą pažiūrą patvirtina žymiai geriau. Pigmėjų kultūra, kaip minėjome, yra laikoma seniausia kultūra. Tuo tarpu pigmėjai savo įrankiams vartoja ne akmenį, bet medį ir kaulą. Tai kaip tik ir leidžia Menghinui pigmėjų kultūrą laikyti esant medžio kultūra ir medžio kultūrą statyti pirmoje žmonijos kultūrų eilėje.

Pagrindinė pigmėjų kultūros savybė yra *nuostabus jų sugebėjimas prisitaikinti prie įvairiausių sąlygų ir aplinkybių*. Tik šito sugebėjimo dėka jie galėjo išlikti tūkstančius metų, būdami nustumti į tolimiausius mūsų planetos užkampius. Šitas sugebėjimas taip pat yra ir jų kultūros skurdumo priežastis. „Šitie nykštukai,— sako *A. Padtbergas*,— nėra pusiau gyvuliški arba neatbaigti žmonės. Menkas jų kultūros lobis kyla ne tiek iš jų nesugebėjimo, kiek iš vaikiško pasitenkinusio reikalavimų nebuvimo. Pasak visų, jie yra net gyvo būdo, budrios dvasios, kuri nuostabiai gerai jaučiasi ją globiančioje gamtoje“. Pigmėjų gyvenime mes užčiumpame tarsi liekanas to pirminio žmogaus dvasios santykiavimo su gamta, kada dvasia dar nesijautė esanti gamtos antitezė. Pigmėjų gyvenime dvasia tarsi užmiršta, kad ji yra išstremta į puolusį pasaulį, kuri ji turi apvaldyti, perkeisti ir patobulinti. Linksma pasitenkinimas tuo, kas yra, džiaugsmingas santykiavimas su aplinka nežadina, žinoma, noro šitą aplinką apvaldyti, ją palenkti savo reikalavimams, nes šitie reikalavimai čia yra dar labai kuklūs. Todėl pigmėjų kultūra yra labai menka, ypač materialiniu atžvilgiu. Užtat jų kultūroje mes randame tai, ko jau nėra vėlyvesniuose kultūros cikluose, būtent *vidinį dvasios ryšį su gamta. Gamtos ir dvasios dualizmo pigmėjų gyvenime dar nėra arba jis yra dar labai nežymus*. Iš šito dualizmo nebuvimo plaukia kultūros tragikos nebuvimas, bet sykiu ir kultūrinis nevaisingumas. Kultūros filosofijai pigmėjų kultūra yra reikšminga kaip dvasios ir gamtos vieningumo pavyzdys.

³² Op. cit., 89–91 p.

2. Vėlyvasis tarpsnis

Vėlyvasis pradinės kultūros tarpsnis yra jau savotiškas pigmėjų kultūros išsiplėtojimas, kuriame galima pastebėti tam tikrų skilimo ženklų. Atrodo, kad vieninga žmonių sąmonė ir net vieningas fizinis tipas pradeda išplėtoti vidines savo užuomazgas, sukurdamas tuo būdu atskirus žmogaus nusiteikimus, atskiras dvasines jo struktūras, iš kurių kyla ir skirtingi kultūros tipai. Tiesa, šitas skilimas vėlyvajame pradinės kultūros tarpsnyje dar nėra labai gilus. Visi šito tarpsnio tipai dar turi labai daug bendrų žymių. Visi jie dar neišeina iš bendrųjų pradinės kultūros rėmų. Vis dėlto pačiuose jų pagrinduose jau formuojasi savotiškos lytys, kurios vėliau pasireiškė labai skirtingais pavidalais ir nulėmė atskirų pasaulio šalių ir atskirų tautų istoriją viena arba kita kryptimi.

Jau įvade buvo minėta, kad dabartinė etnologija vėlyvąjį pradinės kultūros periodą skirsto į tris pagrindinius tipus: *eskimoidų kultūra*, *tasmanoidų kultūra* ir *australoidų kultūra*. Šią suskirstymą yra parėmęs ir O. Menghinas, kurio atskirų tipų charakteristikomis čia ir pasinaudosime.

a. Eskimoidų kultūra

Eskimoidų kultūra etnologijoje yra suprantama kaip senųjų eskimų kultūra dar prieš jiems susisiekiant su žiemvakarių indėnų kultūra. Šitas susisiekimasis pagimdė *naująją* eskimų kultūrą, kuri jau yra mišinys ir mūsų problemai neturi pirmeilės reikšmės. Šitoje kultūroje yra nemaža totemistinių, matriarchatinių ir nomadinių priemaišų. Vis dėlto nomadiniai elementai vyrauja; tai leidžia spėti, kad senoji eskimų kultūra yra turėjusi nomadinio pobūdžio³³.

Svarbiausia eskimoidų kultūros mitybos versmė yra medžioklė ir žvejyba. Medžiojama ietim, nors manoma, kad lankas senovėje taip pat buvęs jiems pažįstamas. Ugnis yra ne tik vartojama, bet mokama ir pasigaminti. Šiam reikalui ji išskeliama iš akmens arba gaunama sukinėjant nusmailintą virbą, prispaustą prie medžio gabalo. Svarbiausia ginklams ir įrankiams gaminti medžiaga yra *kaulas*. Medis vartojamas mažiau, o akmuo tik labai retai. Todėl Menghinas visai teisingai eskimoidų kultūrą laiko kaulo kultūra. Indai daromi iš gyvulių kailių. Kailiai taip pat vartojami ir drabužiams.

³³ Plg. op. cit., 484–489, 597–599 p.

Dvasinis eskimoidų kultūros šonas dar nėra kaip reikia iširtas. Bet jau yra žinoma, kad jų šeima yra patriarchalinė, kad jų ugdymas yra labai švelnus, kad santykiai gimdytojų su vaikais yra malonūs. Apskritai dvasinės kultūros atžvilgiu eskimoidų kultūra yra labai panaši į pigmėjų kultūrą. Charakteringa šiai kultūrai vadinamosios *kaulų aukos*. Kaip pigmėjai aukoja savo medžioklės ir augmenų rinkimo pirmuosius laimėjimus, taip eskimai aukoja gyvulių kiaušus ir didesnius kaulus.

Eskimoidų kultūra yra nomadinio kultūros ciklo grįdėja. Jos, kaip ir nomadinės kultūros, centras yra Žiem. Azijoje. Iš čia eskimoidai sklido pasaulyje trimis grupėmis. Vienos jų grupės dar prieš paskutinę ledų gadynę būta vidurinėje Europoje. Jai atstovauja protolitinė Alpių kaulų kultūra. Bet šita grupė didesnių pėdsakų žmonijos istorijoje nėra palikusi. Antroji grupė buvo nukeliavusi į Indiją, ir taip pat josios šiandien yra tik archeologiniai likučiai. Trečioji grupė pasiekė Ameriką ir čia išikūrusi turėjo nepaprastos reikšmės visam to kontinento gyvenimui. Vėlesnioji, arba naujoji, eskimų kultūra, kaip totemizmo, matriarchatizmo ir nomadizmo mišinys, apsprendė vėliau visą Žiem. Amerikos indėnų kultūrą.

Apskritai eskimoidų kultūra, kaip ir visas nomadinis kultūros ciklas, į etnologiją yra įvesta tik labai neseniai. Tai yra W. *Schmidto* nuopelnas. Net ir *Graebneris* visą pirminę kultūrą yra dalinęs tik į du ciklus: totemistinių ir matriarchatinių. Tuo tarpu Schmidtas pirmutinis yra įrodęs, kad žmonija yra suskilusi į *tris* kultūros ciklus. Menghinas bando įrodinėti, kad šitas trilypis skilimas yra jau žymu pačioje pradinėje kultūroje. Kaip pirmieji bandymai, šitos pastangos dar nėra visai pavykusios, ypač kas liečia eskimoidų kultūrą. Ji ir paskiau nomadinis kultūros ciklas yra natūralus pradinės kultūros tęsinys, todėl neturi savyje ryškiai skirtingų elementų. Bet, palygintas su kitais ciklais, tuojau parodo aiškų savo pobūdį.

b. T a s m a n o i d ų k u l t ū r a

Neseniai išmirusieji tasmaniečiai turėjo savotišką kultūrą, kuri skyrėsi svarbiausiomis savo žymėmis nuo kitų Australijos kontinento gyventojų kultūros. Menghinas mini šias charakteringas tasmanoidų kultūros ypatybes: pasisavinamasis ūkis, sena aštrių įrankių industrija (Klingenindustrie), savotiška pynimo technika, socialietinės

iniciacijų šventės, laidojimas žemėje ir tikėjimas į Dievą Tėvą³⁴.

Tasmanoidai, kaip ir visa pradinė kultūra, minta tuo, ką randa arba sugauna. Privatinei nuosavybė jų gyvenime taip pat yra ryški. Ugnį pasigamina daugiausia trindami du medžio gabalu. Akmuo kaip įrankių medžiaga tasmanoidų kultūroje yra jau gausiai vartojamas. Čia mes randame pirmus žmonijos žingsnius nuo medžio kultūros prie akmens kultūros. Čia taip pat pasirodo ir aštrių įrankių gamyba, kuri tasmanoidų kultūrą padaro savotišku pradinės kultūros tipu ir atskleidžia jau prasidėjusį žmonijos dvasios diferencijavimąsi.

Tasmanoidai, kaip ir visi kiti pradinės kultūros atstovai, dar yra klajokliai. Monogamija kai kuriose giminėse, kaip Yamana, dar aiški, bet kai kur prasideda ir poligamija. Iniciacijos, kaip minėta, turi dar ryškaus socialinio ir etinio pobūdžio. Kai kuriose giminėse sutinkamos vyrų šventės ir šokiai su kaukėmis yra skoliniai, kad ir labai charakteringi prasidedančiam vyrų lyties primatui. Šioje kultūroje surandame ir pirmus bandymus dažyti kūną ir veidą.

Tasmanoidų kultūra yra totemistinio kultūros ciklo pagrindėja. Tai rodo kai kurios apraiškos, berods, dar tik užuomazginės, bet kurių tendencija yra aiški, pav., palinkimas į techninį darbą, aštrių įrankių gamyba, pynimas. Menghinas pažymi, kad įrankio ašmens forma paskutiniame savo plėtotės periode labai prisiartina prie totemistinės formos³⁵. Taip pat poligamijos apraiškos yra labai charakteringos kaip rodančios artimą ryšį su totemistine dvasia. Todėl ir materialinėje kultūroje (aštrus įrankis, pynimas), ir dvasinėje kultūroje (poligamija) tasmanoidai yra kiek nutolę nuo pigmėjų kultūros ir perėję į paskutinį pradinės kultūros tarpinį, kuris tiesiog susisiečia jau su kamieno kultūra, sukurdamas šiai pastarajai pagrindus. Iš tasmanoidiško pagrindo kaip tik ir išsiplėtojo totemistinis kamieno kultūros ciklas.

c. Australoidų kultūra

Australijos kontinento kultūra iš sykio atrodo esanti labai vieninga. Tai priklauso nuo ekonominių sąlygų, ku-

³⁴ Plg. op. cit., 485 p.

³⁵ Op. cit., 598 p.

rios padarė visai šios šalies kultūrai niveliuojančios Itakos. Bet gilesnis tyrinėjimas parodė, kad tai, kas yra vadinama Australijos kultūra, yra įvairių kultūrų mišinys. Vis dėlto visi šitie skirtingi kultūros sluoksniai turi savo pagrindu vieną kultūrą. *Šita tad pagrindinė kultūra kaip tik ir yra etnologų vadinama australoidų kultūra.* Kitaip sakant, *australoidų kultūra yra pirminė Australijos kontinento kultūra.*

Pasisavinamasis ūkis yra charakteringas ir šitai kultūrai. Bet čia ji yra ypatingai palinkusi į *augmenų rankiojimą*, kurį, kaip ir visose kitose kultūrose, atlieka moteris. Iš techninės kultūros pažymėtina yra rankinis pleištas (Faustkeil), kirvis ir skydas.

Iniciacijose charakteringa danties išmušimas, kuris yra sujungtas su kantrumo ir ištvermės mėginimais.

Apskritai šis kultūros tipas etnologijoje yra neištirtas ir negriežtai nustatytas. Archeologiniu atžvilgiu pleištinė kultūra (Faustkeilkultur) yra aiškiai gretinama su australoidų kultūra. Tai rodo, kad šitas pradinės kultūros tipas yra padėjęs pagrindus matriarchatiniam kamieno kultūros ciklui. Žymių galima surasti gana aiškių, *ypatingai šitos kultūros palinkimas į augmenų rankiojimą.* Iš augmenų rankiojimo pabrėžimo visai natūraliai kilo augmenų auginimas ir tuo pačiu moters persvara šeimoje, o vėliau ir visuomenėje. Taip pat buožė, kirvis, skydas yra charakteringi tuo, kad jie visi vėliau yra randami matriarchatinėje kultūroje kaip ypatingos jos materialinės kultūros žymės. Vadinasi, jos turi būti kilusios iš australoidų kultūros kaip iš savo versmės. Australoidų kultūra yra paskutinis pradinės kultūros tarpsnis, kurio išsiplėtojimas veda į matriarchatinį kultūros ciklą, kaip tasmanoidų kultūra veda į totemizmą.

* * *

Šitie pradinės kultūros tarpsniai ir įvairūs kultūros tipai kultūros filosofijai yra labai charakteringi ir vertingi. Jie parodo, kad kiekvieną kartą kultūra yra susieta su žmogaus dvasios diferenciacija, kad *kultūros atsiradimo versmė yra viena ir ta pati, bet kultūros išsišakojimo ir išsišaidymo priežastys visų pirma glūdi žmogaus dvasios struktūrų įvairume.* Kas padaro, kad pati žmonijos dvasia skaidosi, šiuo tarpu kultūros filosofija dar negali atsakyti. Galimas daiktas, kad šitas atsakymas iš viso nėra kultūros f i-

losofijos reikalas. Plačiai suprasta antropologija, arba žmogaus filosofija, galbūt geriau galėtų išaiškinti, kodėl istorijos eigoje žmogaus dvasia skyla į tam tikrus pavidalus, paskui kuriuos eina ir skirtingų kultūros pavidalų kūryba.

Iš pradinės kultūros tipų apžvalgos mes galėtume padaryti šias kultūros filosofijos išvadas:

1. Kultūros plėtotėje esama dviejų tendencijų: *palaikyti kultūros kūrybos pagrindą nesuskaldytą ir suskaldyti šitą pagrindą pagal lyties principą*. Šitos dvi tendencijos jau užsibrėžia ir pradinės kultūros tarpsniuose. Pigmėjų kultūroje, arba viduriniame tarpsnyje, kultūros pagrindas yra dar nesuskaldytas. Lyčių principai čia dar yra vienybėje. Šitoji vienybė yra palaikoma ir tęsiama toliau eskimoidų kultūroje. Vieningo kultūros pagrindo tendencija nėra išnaikinama. Ji pasireiškia visais tarpsniais. Iš kito šono, vėlyvajame tarpsnyje kultūros pagrindo skaldymo tendencija pradeda aiškėti, kultūra pradeda skirstytis ir sukuria du savotišku, dar panašiu, bet jau einančiu savais keliais kultūros tipu: *tasmanoidų kultūrą*, kurioje jau pradeda imti viršų vyriškasis principas, ir *australoidų kultūrą*, kuri vis labiau patenka moteriškojo principo persvarom. Šitoji skaldymo tendencija vėliau išskyla visu ryškumu. Bet dar kartą pabrėžiame, kad *vienijimo tendencija taip pat išsilaiko*. . . Iš eskimoidų kultūros ji pereina į nomadinį kultūros ciklą ir ten toliau egzistuoja. Kultūros vyksmui suprasti šitų dviejų tendencijų suvokimas turi didelės reikšmės. Tuo pačiu didelės reikšmės įgyja ir pradinės kultūros tyrinėjimas, nes tik šitoje kultūroje mes galime sučiuopti pačius šitų abiejų tendencijų pradmenis ir pačias jų šaknis.

2. *Kultūros išsivystyme ne visa žmonija žengia priekin*. Pažangą daro tik tam tikra dalis. Kita dalis kiekviename tarpsnyje pasilieka ir išeina iš nuolatinio pažangos kelio. Ieškant palyginimų, galima būtų pasakyti, kad kultūros plėtojimasis yra panašus į medžio augimą, kuriame atskiros šakos vaizduoja atskiras žmonijos grupes. Kaip visas medžio kamienas yra apaugęs šakomis, kurios nepasiekia viršūnės, ir kaip pačioje viršūnėje yra tik nedidelė šakų grupė, taip ir žmonijos istorijoje yra daugybė grupių, kurios yra pritapusios prie kultūros kamieno tik tam tikroje vietoje, kurios nėra pasiekusios viršūnės ir turbūt niekad jos nepasieks.

Tai rodo, kad *žmonijos paskyrimui atlikti nėra būtina*,

kad visos tautos pakiltų į aukščiausias kultūrinės kūryba sritis. Atrodo, kad kultūros kūrimas reikalauja atlikti tam tikrą darbą. O kas darbą atliks — visa žmonija ar tik tam tikra josios dalis,— pačiai giliausiai kultūros paskyrimo esmei nėra svarbu. Todėl kultūra kyla kaip medžio snyvai ir skleidžiasi visose tautose. Bet aukščiausiame laipsnyje jie maitina tik nedidelę žmonijos grupę. Pradinės kultūros plėtotėje šita išvada yra labai aiški. Pigmėjų kultūra eina prieš vėlyvojo tarpsnio eskimoidų, tasmanoidų ir australoidų kultūrą. Šio tarpsnio kultūra jau reiškia pažangą, tegul ir menkame dar laipsnyje. Vėlyvasis tarpsnis yra vidurinio tarpsnio plėtotės rezultatas. *Bet ne visi pigmėjai perėjo į šitą vėlyvąjį tarpsnį.* Pigmėjų kultūroje, atrodo, neatmenamais laikais susidarė tam tikras kultūros verpetas, kuris tam tikrą pigmėjų dalį pakreipė tolimesnės pažangos keliu ir pervedė juos į vėlyvojo tarpsnio kultūrą. Bet kita dalis tų pačių pigmėjų liko kaip buvę. Ir todėl šandien mes turime ne tik vėlyvojo tarpsnio atstovų, bet ir vidurinio.

Tas pat reikia pasakyti, ir net dar aiškiau, apie vėlyvojo tarpsnio plėtotę ir perėjimą į kamieno kultūrą. Iš vėlyvojo tarpsnio kultūros tipų, kaip minėjome, kilo nomadinis, totemistinis ir matriarchatinis kultūros ciklai, kurie reiškia didelę pažangą ir didelį perversmą kultūriniame visos žmonijos gyvenime. Ir vis dėlto ne visa vėlyvojo tarpsnio kultūra nuėjo šituo pažangos keliu. Ne visi eskimai virto nomadinio kultūros ciklo turėtojais. Dalis jų liko savo ankstesnėje kultūroje. Tas pat buvo su tasmanoidais ir su australoidais. Šitų tipų gyvenime taip pat susidarė tam tikri kultūros sukūriai, kurie dalį įtraukė į pažangos vyksmą, o dalis liko šalia nepaisant to, kad šita dalis jau buvo pradėjusi pažangos keliu eiti. Todėl šandien šalia nomadinio, totemistinio ir matriarchatinio kultūros ciklų mes ir turime ir eskimoidų, ir tasmanoidų (išmirusių, tiesa, dar neseniai, bet neišnykusių dėl plėtotės), ir australoidų. Visos žmonijos plėtos vaizdas su visomis savo šakomis ir atžalomis guli šandien priešais mūsų akis ir yra aiškus žmonių kelio liudytojas. Visa, kas šiame kelyje buvo pasiekta, visa išliko ne tik materialinėje, bet ir dvasinėje, ir net fizinėje srityje. Baigdami šią studiją, grafiškai pavaizduosime kultūros kelią, ir tuomet kalbama išvada pasidarys dar aiškesnė.

3. Žmonijos kultūra yra prasidėjusi žmogaus viduje, o tik paskui yra perėjusi į viršinį pasaulį. Kultūrinės kūrybos

veiksmas liečia visų pirma pačią žmogaus dvasią. Jo ob-
lektyvavimas nuošaliniame pasaulyje pasidaro galimas tik
tada, kai žmogaus dvasia yra patyrusi autokreacines įta-
kos. Todėl kad ir dabartinėje kultūros filosofijoje esti nuo-
latos sakoma, būsią materialinė kultūra yra dvasinės kul-
tūros būtina atrama, bet pradinės kultūros tyrinėjimas
atskleidžia ir antrą šito tvirtinimo šoną, kad *dvasinės kul-
tūros sukūrimas žmogaus viduje yra būtina sąlyga mate-
rialinei kultūrai*. Štai kodėl pradinės kultūros, ypač viduri-
niame tarpsnyje, dvasinė kultūra yra žymiai pralenkusi
materialinę kultūrą. Pigmėjų kultūrinės kūrybos centras
yra žmogaus dvasia. Tai rodo visos jų kultūros sritys: šei-
ma, ugdymas ir visuomenė. Ir tik kai šitas pagrindas žmo-
gaus viduje yra padėtas, kai dvasia yra tapusi kultūringa,
tik tada žmogus susirūpina viršiniu pasauliu ir tik tada ge-
ma materialinė kultūra.

III. PRADINĖS KULTŪROS PAGRINDAI

Iki šiol buvo daugiausia kalbėta apie *konkrečias* pradi-
nės kultūros žymes ir apie realius jos tipus. Šitoji istorinė-
etnologinė medžiaga buvo reikalinga tam, kad būtų galima
į ją atremti filosofines išvadas ir gilesnius šitos kultūros
aiškinimus. Tokių išvadų ir aiškinimų jau buvo šiek tiek
padaryta praeinant. Bet jie lietė dar tik atskiras pradines
kultūros sritis. Dabar mums reikia filosofiniu būdu apžvel-
gti visą pradinę kultūrą, surasti giliausius josios pagrin-
dus, iš kurių yra išaugusios atskiros sritys, kurie yra aps-
prendę šitų sričių išsiplėtojimą ir kurių žymes glūdi visuo-
se pradinės kultūros laimėjimuose. Tokių pagrindų, mūsų
pažiūra, yra trejetas: 1) *neišsidiferencijavęs žmogiškumas*,
2) *antgamtės primatas* ir 3) *vaikiškas žmogaus santykis su
gamta*. Ant šito trilypio pamato yra pastatyta visa pradinė
kultūra, ir kiekviena šitos kultūros svarbesnė žymė slepia
savyje vieną arba kitą šito pamato principą.

I. *Neišsidiferencijavęs žmogiškumas*

Simbiozinis gyvenimo pobūdis yra charakteringiausia
pradinės kultūros žymė. Čia gyvenimas dar nėra pasidali-
nęs atskiromis sritimis ir skirtingais laipsniais. Kultūros ly-
tys čia dar nėra išryškėjusios ir susiformavusios aprėžtais
pavidalais. Pradinės kultūros tyrinėtojai, būdami aukšto-

sios kultūros augintiniai, dažnai žiūri į savo darbo objektą pro refleksinės ir struktūringos savo dvasios prizmę, ir tuo būdu kalba apie pradinės kultūros visuomenę, apie ugdymą, dora, technika, ūkį ir kitas platesnes ar siauresnes sritis. Sisteminiu atžvilgiu tai yra reikalinga ir būtina. Mes negalime charakterizuoti pradinės kultūros, nesuskaldę jos į atskiras sritis. Bet tai yra mūsų, ne pradinės kultūros darbas. Mes patys įnešamo į šią kultūrą savo gyvenimo kategorijas ir į jas spraudžiame pirminio žmogaus gyvenimą. Jeigu tai mums tarnauja kaip mokslinio tyrinėjimo priemonė, prieš tokį mūsų elgesį niekas negali protestuoti. *Bet mes padarytume stambią klaidą, šitas savo įneštas kategorijas laikydami pirminio gyvenimo kategorijomis ir mūsų aprašomas bei nagrinėjamas sritis — pradinės kultūros sritimis.*

Konkrečioje tikrovėje pradinė kultūra nėra tokia suskaldyta ir tokia sisteminga, kaip mes ją vaizduojame savo studijose. Ten gyvenimas dar nėra suskilęs į ūkį, techniką, ugdymą, dora, meną, valstybę taja prasme, kad kiekviena šitoji sritis turėtų savus objektus, savą plėtotę ir savus kūrėjus. Tiesa, realių užuomazgų atskiroms kultūros sritims galima pastebėti jau ir pradinėje kultūroje. Bet šitos visos užuomazgos dar taip yra suaugusios su viena kita, dar tiek daug tarp jų yra vidinio bendrumo, jog visas pradinės kultūros gyvenimas yra panašus į tik išdygusį želmenį, kuriame konkrečiai dar negalima nurodyti, kur yra kamienas, kur šakos, o kur lapai. Tai yra branduolys, kuriame yra visas būsimo augmens planas, bet kuris dar nėra išryškėjęs, išsiskaidęs ir išsiskirstęs. Pradinės kultūros žmogaus veikimas dar nėra arba ekonominis, arba technikinis, arba pedagoginis, arba socialinis. Kiekviename jo darbe glūdi visi šitie, mūsų akimis žiūrint, tokie skirtingi veiksmi. *Pradinė kultūra yra sintetinė ligi aukščiausio laipsnio, sintetinė ne taja prasme, kad čia savarankiški kultūros elementai būtų ir suderinti sąmoningai, bet taja prasme, kad šitie elementai čia dar nėra išėję iš kultūros visumos. Tai yra faktas, kurį pastebi kiekvienas, kuris tik tyrinėja pradinės kultūros gyvenimą.*

Kur yra pagrindinė šito pradinės kultūros sintetiškumo, arba simbioziškumo, priežastis? Kas padaro, kad pradinės kultūros kūryba, kad ir turi reikalo su labai įvairiais materialiniais objektais, vis dėlto nei subjektyvioje, nei objektyvioje sferoje nesusiskaldo į atskiras sritis? Atsakyti į šituos klausimus galima labai įvairiai. Galima pradinės kul-

tūros sintetiškumo priešasčių ieškoti grynai viršinėse aplinkybėse. Pirminio žmogaus gyvenimas beveik visas išsitemia kovoje su nepalankia gamta, su gyvenimo sunkenybėmis, su savo gyvybės priešais. Todėl ir kultūrinė kūryba sukasi aplinkui šituos fizinius reikalus ir tuo pačiu pasidaro vieninga. Ūkis čia yra mitybos pažadintas. Technika apsiriboja maisto gaminimo ir apsaugos įrankiais. Ugdymas siekia išmokyti jauną žmogų apsirūpinti ir išsilaikyti. Visuomeninis gyvenimas reiškiasi savotiška savęs aprūpinimo ir išlaikymo forma. Negalima būtų pasakyti, kad šitoks pradinės kultūros vieningumo aiškinimas būtų visiškai klaidingas. Jis turi pagrindo, nes viršinės aplinkybės visados daro labai didelės įtakos kultūrinei kūrybai. Todėl negalima nematyti pirminio žmogaus sunkių sąlygų ir negalima paneigti jų reikšmės kultūros sintetiškumui. Todėl *W. Schmidto* ir *W. Kopperso* bandymas daugybę pradinės kultūros apraiškų išaiškinti ekonominių veiksnių įtaka yra visai pagrįstas. Ir *O. Spanno* priekaištas, padarytas šitiems tyrinėtojams dėl pozityvistinio jų metodo, nėra visai tikslus.

Vis dėlto išviršinės aplinkybės niekadoms nėra *giliausias* kultūros apraiškų pagrindas. Jos gali nulemti kultūrinio plėtojimosi greitį ir kryptį, gali jam padėti arba kliudyti. Bet ne jos padaro, kad kultūra pasireiškia tokiomis žymėmis, kurios siekia iki pat šitos kultūros gelmių. Galima ekonominiiais veiksniais išaiškinti moters išsugalėjimą, tapus jai žemės dirbėja ir galop savininke. Bet ne ekonominiai veiksmai yra kalti, kad moteris jau pradinėje kultūroje pradėjo rankioti augalus. Remiantis tik viršinėmis aplinkybėmis, negalima išspręsti darbo pasidalinimo problemos pradinio žmogaus gyvenime. Šalia viršinių aplinkybių — maisto, dirvos, klimato, — visados esama ir vidinių akstinių, kurie lenkia žmogų eiti tąja ar kita kryptimi, kurie pažadina žmogaus dvasioje tokį arba kitokį pasaulio supratimą bei aiškinimą, kildinantį paskui tokia arba kitokia kultūra. Kultūra yra žmogiškoji kūryba, kuri reikalauja konkrečios medžiagos, apsprendžiančios idėjos realizavimą. Bet kultūrą kartu kuria žmogaus dvasia, kurios nusiteikimai, polinkiai ir struktūra yra pirmaeilis kultūros veiksnys. Todėl pripažindami viršinėms aplinkybėms nemaža reikšmės pradinės kultūros sintetiškumui atsirasti, vis dėlto nelaikome jų galutine šito sintetiškumo priežastimi. Pradinės kultūros sintetiškumo šaknų reikia ieškoti pačioje pirminio žmogaus dvasioje.

Kultūrinės apraiškos visados yra žmogaus vidinio gyvenimo objektyvacija. Tai, *kas* ir *kaip* glūdi žmogaus viduje, kultūrinės kūrybos akto metu išeina aikštėn ir susikristalizuoja regimais ir konkrečiais pavidalais. Štai kodėl sakoma, kad objektyvinės dvasios struktūra visados yra panaši į subjektyvinės dvasios struktūrą. Štai kodėl iš kultūros galima spręsti apie tautų ir laikų dvasią. Ir štai kodėl yra sakoma, kad kūrėjas gyvena savo kūrinyje. Tarp kūrybinės dvasios vidaus ir *objektyvinių laimėjimų yra organinis atitikimas*. Pasiremdami šita išvada, nesunkiai galime surasti giliausią pradinės kultūros sintetiškumo pagrindą. Jei pradinė kultūra yra neišsidiferencijavusi į atskiras sritis, nepaisant kad kultūrinis žmogaus aktas turi reikalo su labai įvairiais objektais, tai šitas neišsidiferencijavimas kaip tik ir veda mus į kūrybinės pirminio žmogaus dvasios struktūrą. Viršinis pradinės kultūros pobūdis mums atskleidžia vidinio žmogaus gyvenimo vaizdą. *Pradinės kultūros objektyvus sintetiškumas yra neišsidiferencijavusio subjektyvaus žmogiškumo padaras*. Tokią išvadą mums būtinai reikia padaryti, jei nenorime viršinių aplinkybių laikyti sprendžiamuoju kultūrinės kūrybos akstinu.

Pirminio žmogaus dvasia yra struktūringa savo užuomazgose, bet ji dar nėra struktūringa savo apraiškose ir savo veikime. Šiandien, jei tikėsime *E. Sprangerio* tipologijai, kultūringas žmogus *gali būti* ir faktiškai *yra* arba ekonominės, arba prievartinės, arba socialinės, arba teorinės, arba estetinės, arba religinės struktūros. Kitaip sakant, kultūringo žmogaus dvasia jau yra išsidiferencijavusi į tam tikras formas, kurių žymu visose gyvenimo srityse, kurios apsprendžia visus kultūringo žmogaus darbus ir visas jo objektyvacijas. Tuo tarpu pradiniam žmogui šitos Sprangerio tipologijos pritaikyti nebūtų galima. Tai nereiškia, kad pradinis žmogus netilptų į šitas kategorijas. Tai tik reiškia, kad jame nėra viena iš sakytų struktūrų nėra ryški, kad jo dvasia visas šitas struktūras suima savyje, nėra vienai dar neatiduodama pirmenybės. Visos dvasinės struktūros, kurios išsiplėtoja žmogaus dvasios skleidimosi eigoje, glūdi pirminio žmogaus viduje *potencialiu būdu*. Aktualiai jų susekti dar negalima, ir jos dar nedaro įtakos viršiniams žmogaus darbams. Štai kodėl pradinė kultūra yra sintetiška, nes jos pagrindas — žmogaus dvasia yra sintetiška. *Iš neišsidiferencijavusio žmogiškumo kyla ir neišsidiferencijavusi kultūra*. Šiuo tarpu mes nesprenžiamo, kodėl pirminio žmogaus dvasia yra neišsidiferencijavusi.

Šitas klausimas, kaip jau esame pastebėję ir aukščiau, yra daugiau filosofinės antropologijos kaip kultūros filosofijos dalykas. Mums pakanka, iš vieno šono, fakto, kad pradinė kultūra turi sintetinio-simbiozinio pobūdžio, iš kito — kad šito sintetiskumo-simbioziškumo versmė yra neišsiferencijavęs žmogiškumas. Dar toliau eiti jau yra žmogaus metafizikos uždavinys.

Pradinėje kultūroje žmogaus dvasia nėra išsiferencijavusi nei pagal *lytiškumo* principą, nei pagal *individobendruomenės* principą, nei pagal gyvenimo *laipsnių* principą. Pradinis žmogus nėra dvasinis hermafroditas. Jo siela, kaip ir kultūringo žmogaus, yra vyriška arba moteriška. Lyties principas yra realizuotas jo sielos prigimtyje. Jei sakome, kad pirminio žmogaus dvasia nėra išsiferencijavusi pagal lytiškumo principą, tai šitą teigimą suprantame tąja prasme, kad *šitos stadijos žmogų apvaldo ne tiek lyties poliaringumas, kiek žmogiškosios idėjos vieningumas*. Tai reiškia, kad pirminio žmogaus dvasioje lyties principas neturi primato, ką matome jau labai ryškiai kamieno kultūros tarpsnyje. Vyriškumas ir moteriškumas pradinio tarpsnio žmoguje dar nėra išsiskyres iš tos vienybės, kuri yra pačios prigimties pažymėta, kuri iširo vėliau ir kuri šiandien tik ugdymo ir doros priemonėmis vėl gali būti atstatoma ir palaikoma.

Dėl to pradinė kultūra nėra nei vyriška, nei moteriška, bet tik *žmogiška*. Vienos katros lyties persvaros joje nematyti. Iš šito neišsiferencijavusio lytiškumo kaip tik ir kyla lygus abiejų lyčių traktavimas šeimos gyvenime, lygus rūpinimasis berniukais ir mergaitėmis ugdyme, lygios vyro ir moters teisės, pareigos, nuodėmės ir atsakingumas, pav., svetimoterystės arba apskritai ištvirkavimo atveju. Taip pat čia yra priežastis, kodėl moteris yra gerbiama kaip motina, kodėl jaja rūpinamasi senatvės atveju. Net ir darbo pasidalinimas maistą pagaminant pradinėje kultūroje nėra taip griežtai paskirstytas, kaip vėliau kamieno kultūroje. Negalima neigti, kad lytiškumas jau pradeda reikštis ir šitame kultūros tarpsnyje. Vis dėlto šitas reikšimasis dar yra toks nedidelis, kad kultūriniam gyvenimui dar jis nedaro didelės įtakos ir pradinės kultūros nepažymi moteriškumo arba vyriškumo ženklų. Tai, kas aukštojoje kultūroje dažnai yra pasiekta tik didelėmis pastangomis, dideliais nusigalėjimais ir net kovomis, pradinėje kultūroje kyla visai sąvaimingai, kaip prigimtos abiejų lyčių sintezės padarinys. Čia matyti, kad *ne lyčių perskyri-*

mas yra idealas, bet lyčių organišką suderinimą ligi pilnutinio žmogiškumo. Žmogaus idėja stovi aukščiau už vyro ar moters idėją, ir šitoji žmogaus idėja buvo pirmutinis pradinio gyvenimo variklis, tiesa, savaimingas, bet labai ryškus ir vaisingas.

Tas pat reikia pasakyti ir apie individo bei bendruomenės santykius. Jeigu aukštojoje kultūroje individualinis ir bendruomeninis pradai esti nuolatiniame ir kartais net didelėje įtampoje, kaip, pav., mūsų laikais, tai pradinėje kultūroje šitos įtampos neįdoma, ir čia kultūrinė kūryba nėra arba tik individo, arba tik bendruomenės persvare. Negalima būtų pasakyti, kad pirminiame gyvenime individas turi tokios pat reikšmės, kaip aukštojoje kultūroje. Čia jis yra apspręstas giminės ir šeimos reikalų bei interesų, kuriems jis turi nusilenkti. Bet taip pat nebūtų galima pasakyti, kad čia individas yra pavergtas bendruomenės valiai arba kad jis yra šitos valios bei bendruomenės dvasios eksponentas. *Individualinis ir bendruomeninis gyvenimo poliai pradinėje kultūroje taip pat lygiai nėra išsiskyre ir konkrečiai apsirėškę, kaip nėra išsiskyre ir apsirėškę ir lyčių poliai.*

Ieškodami individo ir bendruomenės sintezės šaknų, mes turime eiti į pradinę kultūros šeimą. Jau buvo minėta, kad visuomeninis gyvenimas pradinėje kultūroje yra ne kas kita kaip išplėstas šeimos gyvenimas. Šeimos pobūdis čia yra perkeltas ir į viešąjį gyvenimą. Tuo tarpu šeima pačia savo prigimtimi nėra nei individualistinė, nei kolektyvistinė. Pirminėje šeimoje, kuri buvo savaimingas prigimties pasirėškimas, asmeninis ir visuomeninis pradai sutapo beveik tobulon sutartinėn. Reikalas rūpintis savo vaikais čia neleidė iškrypti individualiniam pradui. Iš kito šono, savo kūdikių ir vyro bei žmonos meilė neleidė išbrauti į šeimą kolektyvistiniam nusiteikimui. *Pradinės kultūros šeima buvo individo ir bendruomenės sintezės kūrėja ir saugotoja.* Vėliau, pav., kamieno kultūros metu, kai tik šeima pradėjo krinti, individualinis ir bendruomeninis pradai persiskyrė ir išstius istorinius tarpsnius pažymėjo arba individo, arba kolektyvo ženklai. Tikra ir gryna šeimos dvasia yra pirmutinė individualizmo ir kolektyvizmo kovos tramdytoja. Pradinėje kultūroje šitas josios vaidmuo yra ypatingai ryškus.

Jeigu aukštojoje kultūroje dar yra labai sunku nustatyti, kuris žmogaus veikimas pridera gamtai, kuris kultūrai, o kuris religijai, tai pradinėje kultūroje šitoks nustatinėjimas

mas yra beveik visiškai negalimas. Pradinėje kultūroje gyvenimas nėra išsidiferencijavęs pagal laipsnius. Jis čia yra vieningas. Žmogus savo veikimu apgaubia ir prigimti, ir kultūrą, ir religiją. Jei šiandien mes kalbame apie pirminio žmogaus kultūrą, apie jo religiją, tai tik todėl, kad mes refleksiniu ir analitiniu savo protu sugebame praveisti tam tikrą ribą tarp kultūrinių ir religinių pirminio žmogaus veiksmų. Tai yra mūsų, bet ne pirminio žmogaus darbas. *Pirminis žmogus nėra savo gyvenimo suskaldęs į atskirus laipsnius.* Tarp gamtos ir kultūros jam nėra priešginybės, nes šitos priešginybės suvokimas visados suponuoja kultūrinį nuovargį ir išsisėmimą, kas pradinėje kultūroje yra visiškai neaktualu. Taip pat čia nėra priešginybės tarp religijos ir kultūros, kurią vis labiau pradeda jausti mūsų amžius. Religija pradeda nuo kultūros tolti tik tada, kai pati kultūra nutolsta nuo religinių savo versmių, iš kurių ji yra kilusi. Tuo tarpu pradinėje kultūroje žmogiškoji kūryba su pirminėmis sakralinėmis savo versmėmis buvo taip artimai susijusi, jog apie jokią priešginybę čia negalėjo būti nė kalbos. Taigi visi gyvenimo laipsniai pradinėje kultūroje buvo artimai vienas su kitu susiję, vienas į kitą įjmti, vienas kitą apgaubę. *Gyvenimo vieningumas ir jo neišsidiferencijavimas į laipsnius čia buvo pats pirmutinis ir giliausias žmogaus pergyvenimas.*

Kas yra jungiamasis šito vieningumo pradas? Štai klausimas, kuris mus veda į pačias pirminio gyvenimo filosofijos gelmes. Pradinė kultūra yra savyje daugianga. Ji susideda iš įvairių objektų, iš įvairių veiksmų ir iš įvairių nusiteikimų. Ir vis dėlto ji nėra susiskaldžiusi, pakrikusi ir išsidiferencijavusi. Vadinasi, ji turi turėti labai stiprų principą, kuris yra palenkęs sau visus objektus, visus veiksmus ir visus nusistatymus. Jis visus juos apsprendžia, tvarko ir veda viena kryptimi. Be tokio principo pradinis gyvenimo vieningumas būtų neįmanomas, kaip yra neįmanomas organizmo vieningumas be substancialinės formos. Subjektyviniu atžvilgiu šitas principas yra, kaip minėjome, neišsidiferencijavęs žmogiškumas. Jis yra versmė, iš kurios kyla sintetiniai žmogaus veiksmai. Bet šitas neišsidiferencijavęs žmogiškumas yra daugiau ontologinis principas, glūdiš pačioje prigimtyje, kuris veikia nesąmoningai ir kuris konkrečiame gyvenime negali būti užčiuopamas. Tik iš regimų apraiškų mes galime suvokti jo buvimą. Be jo, dar turi būti kitas, kuris ir objektyvinėje tikrovėje jungtų visus gyvenimo laipsnius, kuris tvarkytų visus žmo-

gaus veiksmus, kuris būtų sąmoningai žmogaus išgyvenamas ir kuris stovėtų viso gyvenimo centre. Toksai principas pirminiame gyvenime yra RELIGIJA.

V. *Solovjovas*, visą žmonijos plėtotės eigą dalindamas į viršinės vienybės, išsiskaidymo ir vidinės vienybės tarpsnius, yra genialiai suvokęs, kad pirmojo tarpsnio jungiamasis pradasis yra religija. Šitą tarpsnį jis laiko seniausiu žmonijos gyvenimo periodu. Tai yra tarpsnis, pasak Solovjovo, kada pažinimas dar nebuvo išsiskaidęs į mokslus, filosofiją ir teologiją, bet sudarė nedalinamą vienetą, kurią pats Solovjovas vadina *teosofija*. Tai tarpsnis, kada dar nebuvo ekonomines draugijos, valstybės ir bažnyčios, bet kada visas visuomeninis gyvenimas buvo ištisa *teokratija*. Tai galop tarpsnis, kada technika, menas ir mistika nebuvo atsiskyrusios sritys, bet sudarė vieną *teurgiją*. Teosofija pažinimo srityje, teokratija praktikos srityje ir teurgija estetinėje srityje yra trys dalykai, kurie, pasak Solovjovo, išsemia šito pirminio tarpsnio gyvenimą. Visi jie yra persunkti religinio prado. Religija visų jų yra pagrindas ir apsprendžias. Religinis principas šio meto gyvenime yra jungiamasis.

Tokių pažiūrų turėjo ir *Herderis*. Jis buvo įsitikinęs, kad pirmieji kultūros diegai yra išaukę iš religijos, kad religija esanti pirmasis kultūros lopšys. „Negalima paneigti,— sako jis,— kad religija buvo pirmutinė, kuri atnešė tautoms pirmąją kultūrą ir mokslą, kad šis buvo ne kas kita kaip tam tikra religinių tradicijų rūšis. Visose laukinėse tautose dar ir dabar jų kultūros ir mokslo pradmenys yra susiję su religija. . . Kultūros istorija parodys, kad ne kitaip buvo ir išsilavinusiose tautose. Egiptas ir visi Rytai, Europoje visos kultūringos senovės tautos, kaip etruskai, graikai, romėnai, gavo mokslą iš religinių tradicijų iščių ir jų priedangoje“³⁷. Ir šitas dalykas, pasak Herderio, nebuvo atsitiktinis, bet susijęs su pačia žmogaus prigimtimi. Pasak Herderio, žmogus iškyla aukščiau už gyvulį ne tiek savo protu, ne tiek kalba, kiek tuo, kad jis pastebi daugybėje vienybę, matomuose dalykuose nematomus, padariny priežastį. Herderis yra įsitikinęs, kad „tam tikra rūšis religinių jausmų. . . turėjo eiti anksčiau kaip protinių idėjų susida-

³⁶ Plg. *St. Šalkauskis*. L'Ame du monde dans la philosophie de VI. Soloviev, 10 p.

³⁷ *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 145—146 p.

rymas ir susijungimas ir būti jų pagrindas. . . Religinės tradicijos ir gilus būties jausmas, kuris nežino jokio žlugimo, eina pirmiau kaip išsiplėtojęs protas³⁸. Kultūros atsiradimas, pasak Herderio, suponuoja religinių pradmenų buvimą. Žmogus yra pirmiau religingas kaip kultūringas.

Solovjovo ir Herderio intuicijas modernioji etnologija pateisina visu šimtu procentų. Šiandien yra aišku, kad visas pirminio žmogaus gyvenimas yra persunktas religinio prado. *Profaninių sričių pradinės kultūros gyvenime visiškai nėra*. Visi žmogaus veiksmai, vis tiek ar jie bus techniniai, kaip lanko bei strėlių pasigaminimas, ar ekonominiai, kaip medžioklė ir augmenų rinkimas, ar socialiniai, kaip senelių globojimas, ar pedagoginiai, kaip iniciacijos, yra atliekami aukštesnio religinio principo šviesoje, jam palenkti ir jo reikalavimais persunkti. *Pradinės kultūros gyvenimas yra religinis gyvenimas*. Religija čia yra toks dalykas, kuris kaip kraujas vaikščioja po visą pradinį organizmą, jį visą gaivina ir palaiko. Religija čia nėra uždaryta vienoje kurioje srityje, bet ji yra *viskas*. Šalia religijos nieko nėra ir negali būti. Ji tad padaro, kad objektyvioje srityje pradinis gyvenimas yra vieningas ir sintetinis. Ap linkui religinį centrą sukasi visas pirminio žmogaus mąstymas, veikimas ir kūrimas. Štai kodėl, Solovjovo žodžiais tariant, pradinės kultūros pažinimas yra teosofinis, veikimas teokratinis ir kūrimas teurginis. Kitaip sakant, šio meto pažinimą apsprendžia pačios giliosios būties prasmės suvokimas, veikimą veda jausmas, kad savo darbais yra atstovaujama dieviškajam pradui, kūrimas eina daikto perkeitimo linkme. Per religinį pradą visas pradinės kultūros gyvenimas žymiai arčiau prieina prie būties paslapčių, visas jis todėl yra prasmingesnis ir turiningesnis. Jau pats neišsiferencijavęs žmogiškumas leidžia pirminiam gyvenimui geriau pajusti visos būties prasmę kaip aukštos kultūros žmogui, kurio dvasia yra išskaidyta ir kuriam vidinė vienybė jau yra tik tolimas siekinys. Todėl gyvenimo prasmės ieškojimas pirminiam žmogui yra nežinomas, nes šita prasmė jam yra duota ir nesunkiai suvokiama tiek savo viduje, tiek viršiniame gyvenime. Pirminio žmogaus vidų apsprendžia žmogiškoji idėja, kuri yra dar nepatyrusi suskildimo į atskiras vidines struktūras. Pirminio žmogaus viršinių gyvenimą apsprendžia religija, kuri sintetiškai sui-

³⁸ Op. cit., *ibid*.

ma savyje ir prigimtį, ir kultūrą. Tarp abiejų šitų jungčių — tarp žmogiškosios idėjos ir religijos — esama vidinio ir natūralaus atitikimo, nes žmogiškoji idėja giliausia savo pagrindu yra ne kas kita kaip dieviškoji idėja, paties Dievo idėja, jeigu tikime, kad žmogus yra sukurtas pagal Dievo atvaizdą. Todėl tai, ką apsprendžia žmogiškoji idėja, giliausia prasme apsprendžia ir dieviškoji idėja, arba religinis principas. Šiuo atžvilgiu neišsidiferencijavęs žmogiškumas ir religinis principas pradinėje kultūroje yra vienas ir tas pats pagrindas, tik nagrinėjamas kitu atžvilgiu. Jame glūdi kultūros sintetiškumo šaknys. Pradinė kultūra yra ne tik arčiau nuodėmės, bet sykiu ir arčiau Dievo, kuris viską vienija ir jungia.

2. *Antgamtės primatas*

Pradinis žmogus, arčiau susiliesdamas su dieviškuoju būties principu, savaime išgyvena šitą principą kaip aukštesnį negu regima prigimtoji realybė. Iš čia kaip tik ir kyla tasai pradinio gyvenimo bruožas, kurį mes vadiname *antgamtės primatu*. Tai yra ne kas kita kaip šitos regimos ir užčiumpamos tikrovės palenkimas kitai nematomai realybei, kuri vis dėlto yra pergyvenama kaip tikrai esanti ir net tobulesnė už mūsų tikrovę. Pradinis žmogus nemoka kalbėti Platono žodžiais apie šio gyvenimo praeinantį pobūdį ir apie šešėlių bei jūros dugno karaliją. Bet pradinio žmogaus išgyvenimas yra savo esme platoniškas. Aukštesnio principo jautimas yra pagrindinis pirminio žmogaus vidaus dalykas, ir iš jo kyla visa pradinės kultūros pasaulėžiūra, visas gyvenimo būdas ir žmogaus santykiai su jį globiančia aplinka. Pradinis žmogus gal labiau kaip kuris kitas jaučia esąs išvytas iš palaimintosios būklės, jaučia todėl šios tikrovės netikrumą ir geriau ižiūri pasaulyje bylojantį dieviškąjį pradą. Galime palikti šalia etnologų ir psichologų ginčą, kokių keliu pradinis žmogus suvokia antgamtę: priešastingumo ar intuityvaus regėjimo keliu. Mums svarbu, kad jis tikrumoje šitą antgamtę suvokia labai ryškiai ir jai atiduoda pirmenybę. *Antgamtės primatą mes laikome antruoju pradinės kultūros pagrindu*, kuris kyla iš artimesnio žmogaus būtybės susilietimo su dieviškuoju principu ir kuris pasireiškia šito principo pajautimu visuose regimuose daiktuose.

Antgamtinio principo išgyvenimas visuose daiktuose padaro, kad pradinio žmogaus pasaulėvaizdis tampa *sim-*

bolinis. Simbolis nėra tik palyginimas ar alegorija. Simbolis yra toks daiktas, kuris pačiu savimi ir pats savyje nurodo aukštesnį principą. Simbolis apreiškia begalybę aprežtame dalyke. Jis yra neregimų ir slaptųjų aukštesnio gyvenimo principų regimas vaizdas. Simbolis mūsų tikrovę padaro lyg permatomą ir leidžia išvelgti joje aukštesnės tikrovės pradų. Šiuo atžvilgiu ir šita prasme visai teisėtai galima kalbėti apie pradinio žmogaus simbolinį pasaulėvaizdį, apie simbolinį jo pažinimą ir apie simbolinę jo kūrvybą. Tai nereiškia, kad šita jo pasaulėžiūra, pažinimas ar kūrimas būtų esmiškai skirtingi nuo aukštosios kultūros žmogaus pasaulėvaizdžio, pažinimo ar kūrybos. Simbolinis visų šitų dalykų pobūdis tik nurodo, kad pradiniam žmogui pasaulis, R. Thurnwaldo žodžiais tariant, yra spalvingesnis, žodingesnis, formingesnis ir daugingesnis, kad visi daiktai jam yra prasmingi, kad tarp jų yra daugiau ir gilesnių santykių, kaip mes šiandien manome. *Pradinis žmogus žiūri į pasaulį kaip į kito, aukštesnio pasaulio apraišką, ir todėl jis visur regi prasmingų ženklų, simbolių ir aukštesnės realybės nurodymų.*

Norėdamas konkrečiai išreikšti šią gilesnės pasaulio prasmės išgyvenimą, pradinės kultūros žmogus sukūrė *mitą*. Tiesa, vaisingiausias mitų atsiradimo tarpsnis yra kamieno kultūra. Čia žmogaus simbolinis pasaulio išgyvenimas buvo pasiekęs savo viršūnę, ir todėl mitų kūrimas buvo nepaprastai gausus. Bet vis dėlto mito pradžia siekia jau pradinės kultūros periodą. Jau ugnies atradimą pradinis žmogus apvilko mitine forma. Mitais jis išreiškė taip pat pasaulio atsiradimą, žmogaus sukūrimą, jo nupuolimą ir kitus svarbiausius gyvenimo įvykius. Mitas yra neatskiriama pradinės kultūros žymė.

Bet, mitas nėra iliuzija. Labai dažnai mitas yra laikomas tikrovės, specialiai istorinės tikrovės, priešginybe. Tai yra pagrindinė mitų supratimo klaida. *Schellingas* pirmutinis suprato, kad mitas yra tik simbolinė forma, po kuria slepiasi gili ir prasminga realybė. Tai yra savotiškas išėmimas iš laiko sferos to, kas yra įvykę istorijoje ir kas visam žmogaus dvasios gyvenimui turėjo didelės reikšmės. *V. Berdiajevas*, atsiremdamas į Schellingo mitų filosofiją, paryškina ir precizuoja mito prasmę. „Mitas, — sako jis, — yra neapsakomai didesnė realybė kaip sąvoka. Jau laikas liautis identifikuoti mitą su primityvios galvosenos iliuzija, su tokiu dalyku, kuris savo esme yra priešingas realybei, nes tokią šiandien prasmę mes duodame žodžiams

„mitas" ir „mitologija". Tuo tarpu po mitais yra paslėptos didžiausios dvasinio gyvenimo realybės ir pirminės šito gyvenimo apraiškos. Mitų kūryba tautose parodo realų dvasinį gyvenimą, daug realesnį kaip abstrakčios sąvokos ir racionali mintis. Mitas visados yra konkretesnis ir labiau išreiškia gyvenimą kaip abstrakti sąvoka. Jo prigimtis yra simbolio prigimtis. Mitas yra konkretus pasakojimas, kuris yra išpaustas į kalbą, į atmintį, į liaudies kūrybą, kur pasireiškia pirminiai dvasinio gyvenimo fenomenai, simbolizuojami šito gimtojo pasaulio. Pirminė tikrovė egzistuoja dvasinio pasaulio slaptuose gelmėse. Bet šitos pirminės tikrovės simboliai, atvaizdai, atšvaitai, ženklai mums yra duoti šiame gimtajame pasaulyje. Mitas mums kaip tik vaizduoja antgamtę gamtoje, neužčiupamus dalykus regimuose, dvasinį gyvenimą kūne; mitas simboliškai sujungia du pasauliu" . Trumpai sakant, *mitas yra dvasinės realybės įvykio simbolinė išraiška*.

Todėl suprantama, kodėl pirminis žmogus kūrė mitą. Išgyvendamas visą pasaulį kaip aukštesnio principo apraišką, suvokdamas gyvenimo įvykius ryšium su anuo aukštesniu pasauliu ir sykiu norėdamas šitam išgyvenimui bei suvokimui suteikti objektyvinę formą, pradinis žmogus vidiniam savo dalykui suteikė simbolinę formą. Mitas tuo būdu yra pradinio žmogaus filosofija, jo pasaulėvaizdis ir pasaulėžiūra. Mituose glūdi įterpta pradinio žmogaus dvasios struktūra. Mitai išreiškia realius įvykius, realias idėjas ir pažiūras, bet — simboliu būdu. Todėl mitai reikia mokėti skaityti, mokėti iššifruoti simbolius, ir tada mūsų akims gali atsikleisti seniai jau iš istorijos dingusi realybė. *Bachofenas* kaip tik ėjo šituo keliu. Galima jo išvadas koreguoti, bet pats jo metodas buvo teisingas ir pirminio gyvenimo filosofijai gali būti labai vaisingas.

Simbolinis ir mitologinis viso pradinės kultūros gyvenimo pobūdis yra susijęs su antgamtės primatu iš esmės. Teigdamas aukštesnį principą regimame pasaulyje, žmogus yra priverstas ieškoti simbolinio ir mitinio būdo šitam principui apreikšti, nes gimtoji realybė negali pakelti antgamtinės realybės konkrečiu ir paprastu būdu. Ji yra tik šitos aukštesnės realybės atvaizdas. Aukštesnį principą mes suvokiame tik per *modum vestigiū* arba per *modum imaginis*. Simbolis ir mitas yra vienintelės priemonės

³⁹ *Esprit et Liberté*, 90 p. Paris. 1933.

konkrečiai pavaizduoti ir įkūnyti žmogaus kūrinuose aukštesnės realybės pėdsakus ir paveikslą. Todėl pradinės kultūros simboliškumas ir mitiškumas anaipol nėra josios nesubrendimo ženklas. Mitų ir simbolių praradimas reiškia artimo ryšio su antgamte praradimą. Aukštoji kultūra, būdama refleksinis padaras, jau yra atitrūkusi nuo būties gelmių ir tuo pačiu išėjusi iš mitinio tarpsnio. Bet tuo ji negali pasididžiuoti. Aukštajai kultūrai pasaulis tampa užverta knyga, kurios prasmę ji veltui stengiasi atspėti technikos priemonėmis. Objektyvinis pasaulis aukštajai kultūrai yra tapęs problema. Juo labiau žmogus santykiuoja su pasauliu technikiniu ir moksliniu būdu, tuo labiau pasaulis esti nusielinamas ir nudvasinamas. Jis tampa išdvasėjęs. Kiek pradinei kultūrai pasaulis yra pilnas paslapčių, pilnas gyvybės ir net sielos, pilnas prasmės ir šita prasmę atskleidžiančių ženklų, tiek aukštosios kultūros žmogui pasaulis pasidaro „aiškus“, „suprantamas“ ir „iš-tirtas“. Gamtos paslaptys jam virsta mechaniškais dėsniais, gamtos dvasios esti paverčiamos pasakomis ir legendomis. Bet su šituo pasaulio sumechaninimu kaip tik ir žlunga jo prasmingumas bei misteringumas. Aukštosios kultūros žmogui pasaulis daug mažiau kalba kaip pradinės kultūros žmogui. Technikinis santykiavimas su gamta neatidaro josios paslapčių. Technika net paslepia pasaulio prasmę nuo žmogaus akių. Gamta čia išitraukia į save, spiriasi prieš viršinių josios apvaldymą ir kovoja su žmogumi kad ir tylia, bet griežtą kovą. Sutechnintas pasaulis yra užvertas pasaulis, kuriame aukštesnio principo pėdsakai ir paveikslą i yra didele dalimi jau nutrinti. Štai kodėl ir Dievo bylojimas per pasaulį, ir paties pasaulio prasmė aukštosios kultūros žmogui yra žymiai sunkiau suvokiami kaip pradinės kultūros žmogui. Gyvenimas ir pasaulis tampa aukštajai kultūrai problema ne dėl to, kad jie neturėtų prasmės, bet dėl to, kad šita prasmė pasidaro neaiški. Suprantama, aukštosios kultūros žmonijai nėra jokio kelio grįžti į pradinės kultūros pažinimą ir pasaulėvaizdį. Romantiški pirminio gyvenimo ilgesiai yra tik iliuzijos. Vis dėlto jos yra įrodymas, kaip žmogus trokšta vidinio susilietimo su būties gelmėmis, su aukštesniu pasaulio principu, kaip jis nori įrodyti pasaulio bei gyvenimo prasmę. Pradinė kultūra šiuo atžvilgiu turi nepakeičiamos reikšmės visai gyvenimo filosofijai, nes joje šitoks susilietimas ir antgamtės teigimas yra ne ilgesys, bet realus faktas.

Antgamtės primatas ir simbolinis jo pavaizdavimas mitais išaiškina mums daugybę pradinės kultūros apraiškų, kurios šiaip būtų visiškai neaiškios ir nesuprantamos. Visų pirma čia mums aiškėja, kodėl vidinis pradinės kultūros šonas yra daug aukščiau pakilęs už materialinį šoną. Aukštesnio principo išgyvenimas visuose dalykuose yra pirminis žmogaus išgyvenimas. Aplinkui jį telkiasi visa žmogaus dvasia. Jo persunktas visas vidinis žmogaus veikimas. Todėl šitas veikimas kaip tik ir yra pirmutinis. *Pradinės kultūros žmogus kuria visų pirma savo viduje, nes kaip tik savo viduje jis pirmoje eilėje susiduria su aukštesniu būties principu, o šito principo išgyvenimas objektyviniame pasaulyje taip pat yra vidinis jausmas.* Viršiniai žmogaus darbai čia eina arba tik kasdienos apsirūpinimo, arba simbolinio aukštesnės realybės išreiškimo keliu. Kasdienos apsirūpinimas nedaug reikalauja. Simbolių taip pat galima rasti kiekviename žingsnyje. Todėl pradinis žmogus neturi stipraus motyvo, kodėl jis turėtų ypatingai susirūpinti materialine savo kūrybos puse. Jis gyvena dar savo viduje ir savo viduje kuria. *Antgamtės primatas yra dvasinės kultūros versmė.* Štai kodėl pradinės kultūros ir šeima yra monogaminė bei patvari, ir nuosavybės teise yra sveikai suprantama, ir ugdymas turi labai vykusių pradmenų, ir socialinis gyvenimas yra visai žmogiškas. Visi šitie dalykai būtų mums nesuprantami, jei jame matytume tik instinktyvią žmogaus kovą su gamta dėl gyvybės ir dėl pragyvenimo. Pirminio žmogaus kūrybos centras yra jo viduje. Todėl ir šitos kūrybos padariniai taip pat telkiasi dvasinėje srityje, tik kukliai pasirodydami objektyviniame pasaulyje. Kas tat iš viršinės kultūros spręstų apie vidinę pradinę kultūrą, labai apsiriktų, kaip apsiriko praėjusio šimtmečio evoliucionistinė mokykla. Ir šitas viršinės kultūros nedarnumas, lyginant ją su vidine kultūra, nėra atsitiktinis dalykas, bet viso pradinio žmogaus gyvenimo, viso jo pasaulėvaizdžio ir jo pažinimo rezultatas. Čia žmogaus dvasios dėmesys yra nukreiptas į vidinę pasaulio ir gyvenimo prasmę. Šituo atžvilgiu *pradinė kultūra yra vidinė prasmės kultūra.* Tai antgamtės regėjimas prigimtyje, kūryba dvasios viduje ir simbolinis šitos kūrybos apreiškimas mitiniais pavidalais.

3. Vaikiškas žmogaus santykis su gamta

Kultūra kyla iš kūrybinio žmogaus santykiavimo su gamta ir su savo paties prigimtimi. Todėl šito *santykiavimo* pobūdis turi nemaža reikšmės ir *kultūros* pobūdžiui. Kas gamtą išgyvena kaip sau lygią būtybę, tas kuria kitokią kultūrą kaip tas, kuriam gamta tik objektas. Kitokia yra kultūra, jei į gamtą žiūrima kaip į tikslingą ir harmoningą organinį padarą, ir vėl kitokia, jei gamta yra laikoma negyvu mechanizmu. *Kiekvienos kultūros charakteriui suvokti žmogaus nusistatymas gamtos atžvilgiu yra pagrindinis dalykas.* Todėl, ieškodami giliausių pradinės kultūros pagrindų, taip pat turime patyrinėti ir pradinio žmogaus santykius su gamta.

Jau pačioje šitos studijos pradžioje buvo pasakyta, kad *O. Menghin*as pradinės kultūros žmogaus santykiavimą vadina *vaikišku* ir šito tarpsnio žmogų laiko *gamtos vaiku* (Naturkindschaft). Charakteristika yra visai vykusi. Pradinis žmogus iš tikro jaučiasi jį globiančioje aplinkoje kaip vaikas, kuriam viskas yra nauja, nežinoma, neištirta, viskas slaptinga ir prasminga. Ir šitas vaikiškas pradinio žmogaus nusistatymas gamtos atžvilgiu pasireiškia ir vidi-niame, ir viršiniame šio tarpsnio gyvenime.

Visų pirma *pradinis žmogus neišgyvena gamtos kaip objekto, kuris būtų šalia jo.* Dažnai sakoma, kad pradiniam žmogui gamta yra ne kas kita kaip praplėstasis jo paties *Aš*. Šitas posakis gali būti pateisintas. Bet jo negalima imti taja prasme, kad tarsi pradinis žmogus neskirtų savo būtybės nuo aplinkinių daiktų, kad jis šituos daiktus išgyventų kaip jo paties kūno pratęsimą. Šitokia pradinio žmogaus gamtos išgyvenimo koncepcija yra klaidinga. Pradinis žmogus yra sąmoningas ir aiškiai suvokia, kad jo būtybė nėra tas pat, kas akmuo, medis ar gyvulys. Jei tad sakoma, kad pradinis žmogus nesuvokia gamtos kaip objekto arba kad jam gamta yra praplėstasis jo *Aš*, tai šitą išgyvenimą reikia suprasti ne psichologine, bet *metafizine prasme*. Psichologiškai pradinis žmogus yra *sui compos*. Bet metafizinis jo gamtos išgyvenimas yra kitoks kaip aukštosios kultūros žmogaus. Tasai aukštesnis principas, kurį jis jaučia savyje ir kurį jis regi visame pasaulyje, sujungia žmogų su jį supančia gamta giliais ryšiais. Gamtos misterijas jis jaučia ir savo būtybėje. Gamtos ritmas yra sutapęs ir su jo paties būtybės ritmu. Vidinis jo išsiplėtojimas ir gyvenimas eina ne *šalia* gamtos, bet *gamtoje*. Tai, kas šian-

dien reikalaujama iš kultūringo žmogaus, kad jis suvoktų gamtos ritmą, ir kas glūdi prieš akis kaip pedagoginis tikslas, visa tai pirminiam žmogui yra savaime prieinama. Gamta jį apglobia, praplečia, įjungia į savą gyvenimą ir palaiko. W. Schmidtas pagrįstai atmeta posakį „Naturvolker“, jeigu jis yra vartojamas taja prasme, kad pradinio žmogaus gyvenime pasireikštų gryna, nesugadinta žmogiškoji prigimtis, apie kurią svajojo Rousseau. Taip pat šitas posakis nėra teisingas ir taja prasme, jei žodžiu „Naturvolker“ yra suprantamos tautos, gyvenančios gamtos prievartoje arba vergijoje. Kaip pradiniam žmogui nėra grynos žmogiškosios prigimties, taip lygiai nėra žemėje tautų, kurios nebūtų sulaužiusios absoliučios gamtinės prievartos. Paties primityviausio įrankio susikūrimas jau yra, *Burckhardto* žodžiais tariant, „Bruch mit der Natur“. Iš kitos pusės, pradinis žmogus kaip tik šitos gamtos vergijos nejaučia. Gamta jam nėra kažkoks svetimas pradai, primestas iš viršaus ir trukdąs jo plėtotę, bet vidinis dalykas, turįs artimų ryšių su visa jo būtybe. Todėl posakis „Naturvolker“ gali būti imamas tik taja prasme, kad *pradinis žmogus tik dėl to yra gamtos žmogus, kad jis giliau ir realiau jaučia gamtos vidinį gyvenimą, gamtos ritmą, gamtos paslaptis ir arčiau su jomis bendrauja kaip aukštosios kultūros žmogus*. Taja prasme ir Menghiną pradinį žmogų vadina gamtos vaiku. Šita prasme vaikišką pradinio žmogaus santykiavimą su gamta mes ir laikome visos jo kultūros pagrindu.

Neišgyvenimas gamtos kaip objekto neleidžia pradiniam žmogui gamtos *apvaldyti*, bet pastumia jį gamta *naudotis*. Gamtos apvaldymas atsiranda tik tada, kai žmogus atsistoja priešais gamtą, kai gamta pasitraukia iš žmogaus išgyvenimų orbitos, kai ji tampa svetimu ir net priešingu pradai. Tada žmogus pasirodo kaip gamtos valdovas, ir tada žmogaus santykiavimas su gamta pasireiškia gamtos pavergimu. Tai yra aukštosios kultūros žmogaus žymė. Tuo tarpu pradinėje kultūroje tokio gamtos apvaldymo nėra. Čia yra tik gamta pasinaudojimas, pasinaudojimas visu tuo, kas gamtos yra pagaminta ir sukurta. Iš šito pasinaudojimo kaip tik ir kyla visas pradinio ūkio charakteris, technikos pradmenų pobūdis, kalbos savybės ir t.t. Jau minėjome Menghino posakį, kad šitas pasinaudojimas būtų net savotiškas parazitizmas,

⁴⁰ Plg. Volker und Kulturen, 41—45 p.

jeigu jo nelydėtų žmogiškosios priemonės. Žmogus net šituo gyvulių primenančiu gamtos daiktų naudojimu vis dėlto pasireiškia kaip žmogus, savo dvasios žymių išpausdamas net ir paprasčiausiems daiktams ir savo pasigaminantiems padarams. Maisto ieškojimas, medžioklė, žvejyba čia yra apipinta karitatyviniais, pedagoginiais ir net religiniais motyvais. Vis dėlto gamta naudojimasis apreiškia savotišką žmogaus nusistatymą jį globiančios aplinkos atžvilgiu. Ir šitas nusistatymas yra *vaiko* nusistatymas, kuris skatina imti ir ieškoti, bet neskatina priverst ir pasigamint. Ne gyvenamosios sąlygos yra kaltos, kad šių dienų pigmėjai per tūkstančius metų neišėjo iš pasisavinamojo ūkio. Čia kaltas yra šitas jų prigimtyje likęs nusistatymas gamta naudotis josios neapvaldant.

Būdamas arčiau susijęs su gamtos ritmu ir giliau išgyvendamas gamtinės aplinkos slaptumą, *pradinis žmogus esti savaimė žadinamas ištirti gamtą josios paviršiuje*, išsniukštinėti josios kampelius, ją išvaikščioti skersai ir išilgai. Pradinės kultūros žmogus yra puikus gamtos žinovas. Net jo juslės yra tobulesnės kaip aukštosios kultūros žmogaus. Jis geriau mato, geriau girdi ir geriau suuodžia. Individualiniai atskirų gamtinių daiktų skirtumai jam yra labai ryškūs. Kiekvienas medis, kiekviena žolė ir kiekvienas gyvulys jam turi savitą charakterį, iš kurio jis pažįsta jį ir atskiria nuo kitų. *A. Matronas*, rašydamas apie pradinės kultūros ugdymą, cituoja *P.J. Siewerto* žodžius, kuriais jis gražiai vaizduoja pirminio žmogaus susipažinimą su jį supančia aplinka. „Jie (Afrikos pigmėjų Bagiellio giminė),— sako Siewertas,— su miško paslaptimis yra puikiausiai susipažinę. Jie pažįsta įvairiausių laukinių gyvulių užkampius ir gyvenamąsias vietas. Jie žino, kur yra paukščių lizdai ir laukinių bičių drevės. Jie pažįsta kiekvieną augmenį, kiekvieną medį ir sugeba iš įvairiausių vaisių, riešutų, lapų ir žiedų, iš uogų, šaknelių ir syvų pasigaminti geriausių prieskonių, puikiai gydančių vaistų ir tepalų, bet taip pat ir smarkių nuodų, kuriais jie tepa savo lengvas lyg plunksnos strėles“⁴¹. Šitas gamtos pažinimas nėra atsitiktinis, bet kyla iš paties pagrindinio nusistatymo josios atžvilgiu. Pradinis žmogus išgyvena pasaulį kaip įdomybių ir

sykiu paslapčių vietą, kurią jis nori pažinti, ištyrinėti, joje susivokti ir susiorientuoti.

Mums atrodo, kad *šitas noras yra giliausias pradinės kultūros nomadizmo pagrindas*. Jau pradžioje esame minėję, kad pradinės kultūros žmogus yra nomadas: jis keliauja iš vietos į vietą. Galima šitą keliavimą, žinoma, aiškinti grynai ekonominiais veiksniais. Ta pati vieta negali išmaitinti didesnės grupės žmonių, todėl jie yra priversti nuolatos kaitalioti gyvenamąsias savo vietas. Šitoks aiškinimas yra visai pagrįstas. Vis dėlto, šalia šito ekonominio veiksnio, gali būti ir *psichologinis veiksnys*, būtent *noras iširti žmogų globiančią aplinką*. Kaip vaikas niekad nerimsta vienoje vietoje, vis bėgdamas iš vieno kampo į kitą, taip ir pradinis žmogus keliauja iš vienos aplinkos į kitą, nes jį stumia nesąmoningas linkimas vis labiau įeiti į aplinkinį pasaulį, vis labiau jį pažinti ir jame susivokti. Vietos pakeitimas duoda pradiniam žmogui naujų išpūdžių, iš naujo jį suriša su aplinka, atgaivina gamtos, ritmo pajautimą, pasaulį padaro vėl prasmingesnę ir misteringesnę. Tik šito keliavimo dėka pradinis žmogus išlaiko savo charakterio gyvumą, savo judrumą, savo žaismingą nuotaiką ir savo prigimties sveikumą. Jis instinktyviai jaučia, kad nuolatinis sustojimas vienoje vietoje jam būtų pražūtingas. Vienoje vietoje gyventi gali tik toks žmogus, kuris jau skverbiasi į gamtos gelmes. Tuo tarpu pradinis žmogus dar tik stengiasi gamtą apimti horizontaliai, ją pažindamas ir iš-tirdamas, nes pažinimas yra pirmas pasaulio apvaldymo aktas. Dėl to, šalia ekonominio pagrindo, pradiniam nomadizmui mes randame ir psichologinį pagrindą, kylantį iš paties pradinio žmogaus santykiavimo su gamta ir iš vidinio gamtos išgyvenimo.

* * *

Trys tat yra giliausi pagrindai, ant kurių rymo visa pradinė kultūra: 1) neišsidiferencijavęs žmogiškumas, 2) antgamtės primatas ir 3) vaikiškas žmogaus santykiavimas su gamta. Jų esmę ir jų įtaką konkrečioms kultūros apraiškoms galima taip trumpai formuluoti.

1. Neišsidiferencijavęs žmogiškumas yra pradinės kultūros simbiozinio sintetiškumo versmė. Jungiamasis šito sintetiškumo pradas yra religija, kuri savo principu palaiiko visą pradinės kultūros vienybę.

2. Antgamtės primatas yra dieviškojo prado pasaulyje jautimas ir išgyvenimas, kuriam yra palenкта visa gimtoji tikrovė. Šią jautimą ir išgyvenimą pradinis žmogus išreiškia mitais.

3. Vaikiškas žmogaus santykis su gamta yra pradinio žmogaus išsijungimas į gamtos ritmą. Šitas išsijungimas padaro, kad pradinis žmogus neišgyvena gamtos kaip objekto, kad jis jos neapvaldo ir kad jis ją pažįsta geriau kaip aukštosios kultūros žmogus.

Šitomis išvadomis kaip tik ir baigiame pradinės kultūros nagrinėjimą.

Antras skyrius

TOTEMISTINĖ KULTŪRA

I. TOTEMISTINĖS KULTŪROS CHARAKTERISTIKA

1. *Totemistinės kultūros sąvoka*

Paskutiniame ledmečio tarpsnyje žmonijos išsiplėtojimo eiga patyrė nepaprastą posūkį: iš *pradinės kultūros į kamieno kultūrą*. Ir šitas posūkis turėjo begalinės reikšmės visam pasaulio gyvenimui, visai žmonijos pažangai tiek fiziniu, tiek dvasiniu atžvilgiu. Šito nepaprasto posūkio esmė yra ta, kad minėtos trys pradinės kultūros grupės — *eskimoidai, tasmanoidai ir australoidai* — susiformavo savotiškais kultūros ciklais — nomadiniu, totemistiniu ir matriarchatiniu. Materialinės kultūros atžvilgiu šitas susiformavimas, be abejo, reiškė didelę pažangą. Dvasinės kultūros atžvilgiu, kaip netrukus matysime, jis reiškė žmogaus dvasios išsiskaidymą ir giliaj josios diferenciaciją pagal lyties principą. *Menghin*as sako, kad net ir rasiniu atžvilgiu žmogus šiuo metu patobulėjo ir kad šitą patobulėjimą galima iš dalies tikrai įrodyti, iš dalies bent atspėti¹. Žodžiu, čia įvyko nepaprastas žmonijos dvasios išsiveržimas ir formavimasis, kurio laimėjimais gyveno ilgi amžiai ir kurio gijų galima užčiuoti net ir aukštosios kultūros išsiplėtojime.

Kokios buvo šito posūkio priežastys, mums nėra lemta visu tikrumu atspėti. Kaip galima buvo suvokti iš pradinės kultūros aprašymo, jau to meto žmogaus dvasioje glūdėjo skilimo pradų. *Eskimoidų, tasmanoidų ir australoidų kultūros yra ne atsitiktiniai išviršinių sąlygų padariniai, bet pirmutinės užuomazgos, kurios rodė prasidėjusį žmonijos sąmonės, mąstymo, veikimo ir kūrimo skilimą*. Todėl ir šitų užuomazgų išsiplėtojimas ir susiformavi-

¹ Weltgeschichte der Steinzeit, 600 p.

mas aiškiais kultūros ciklais buvo tik taša ano pirminio skilimo. Todėl pati pagrindinė ir giliausia kamieno kultūros atsiradimo priežastis, mūsų pažiūra, glūdi žmogaus dvasioje, kuri, susidūrusi su tikrove, diferencijuojasi ir sykiu skaldo gyvenimą. Akstinių šitai diferenciacijai priversti ligi galo galėjo duoti pakitęš to meto gyvenimas. Ledmetis ne tik pasunkino viršinių žmogaus gyvenimą, bet sykiu su tuo turėjo, savaimė aišku, nemaža įtakos ir vidiniam žmogaus nusistatymui būtis atžvilgiu. Jis galėjo pagreitinti ir pastūmėti savaimingą dvasios diferenciaciją. Bet apie šituos išviršinius akstinius šiandien dar negalime pasakyti nieko tikro. Šiandien mums tik viena yra aišku, kad kamieno kultūros priežasčių reikia ieškoti žmogaus dvasioje, o josios akstinių — viršinėse aplinkybėse. Antropologija gali nurodyti priežastis, o etnologija ir archeologija su priešistorija gali nušviesti akstinius. Kultūros filosofija tuo tarpu juos tik bendrai konstatuoja.

Visi šitie kamieno kultūros ciklai — nomadinis, totemistinis ir matriarchatinis — yra skirtingi ir savo kilme, ir vidinė bei viršinė savo struktūra. Jie nėra vienas iš kito išvedami. Evoliucionistinė mokykla manė, kad totemistinė ir matriarchatinė kultūra yra ne du skirtingu kultūros ciklu, bet du to paties išsiplėtojimo laipsniu arba tarpsniu. Pasak šitos mokyklos, pačioje žmonijos pradžioje viešpatavęs promiskuitetas, iš kurio kilęs matriarchatas kaip moters viešpatavimas dėl ypatingo josios vaidmens promiskuitete. Kai vyras pavergęs moterį, prasi-dėjęs totemistinis žmonijos periodas. Per totemizmą ir matriarchatą turėję, pasak evoliucionistinės mokyklos, pereiti visos tautos. Tuo tarpu šiandien jau iš Fr. Graebnerio tyrinėjimų žinoma, kad *totemistinis ir matriarchatinis kultūros ciklai anaipol nereiškia du žmonijos išsivystymo periodus, bet kad jie yra du visai skirtingi ir vienas nuo antro nepriklausomi kultūros pavidalai, kilę dėl savotiškų vidinių ir viršinių žmogaus gyvenimo aplinkybių*; kad vienos tautos yra totemistininkės, kitos — matriarchatininkės; kad galop perėjimai iš matriarchato į totemizmą nėra vidinio išsiplėtojimo dalykas, bet viršinio kultūrų susimaišymo ir totemizmo pergalės rezultatas. Tas pat reikia pasakyti ir apie trečiąjį ciklą. *Nomadinis kultūros ciklas taip pat yra visiškai nepriklausomas nuo abiejų pirmųjų. Tiesa, jo įvedimas į moderniąją etnologiją dar nėra senas. Šito ciklo atradėjas, jo aprašytojas*

ir gynėjas yra W. Schmidtas. Jo charakteristika pasiremiant, galima tuoj pamatyti, kad ir viršinis gyvenimas, ir vidinė nomadinio žmogaus struktūra, ir galop dvasinės kultūros žymės yra visiškai skirtingos nuo totemistinio ir matriarchatinio kultūros ciklo. *Nomadinis ciklas*, kaip šiandien etnologijoje yra priimta manyti, yra *naturalus pradinės kultūros tęsinys palaikant pradinio žmogaus dvasios nusistatymą ir josios struktūrą*. Pradinės kultūros žymės, ypač dvasinėje srityje, geriausiai yra išlikusios nomadiniame kultūros cikle

Šiuo atžvilgiu šitas ciklas yra mažiau įdomus negu abu pirmieji, nors praktiškai jis turėjo didelės reikšmės. Žodžiu, trišakis žmonijos kelias kyla iš vieno kamieno, bet savo išsiskaidyme jo šakos yra nepriklausomos viena nuo kitos. Jos kiekviena kuria savotišką gyvenimą, savotiškai formuoja žmogų ir daro savotiškos įtakos ištisiems amžiams ir ištisoms tautoms.

Totemistinės kultūros pavadinimas yra kilęs iš odžibvių kalbos žodžio *totam (dodam)*, kuris reiškia maždaug tą patį, kas šiandien etnologijoje yra vadinama Clantotem, vadinasi, *daiktą* (gyvulį, augmenį arba kartais ir negyvą daiktą), kuris turi ypatingų santykių su visa gimine (Clan). Totemizmas nėra kokia nors dalinė žmonijos istorijos apraiška, bet jis yra paplitęs visame pasaulyje. Australijoje totemizmą yra atradęs ir ištyręs bei aprašęs *F r. Graebneris*, Afrikoje — *B. Ankermannas*, Pietų Amerikoje — *W. Schmidtas*. Tuo būdu buvo konstatuota, *kad totemizmas yra visuotinės reikšmės veiksnys ir kad jo vaidmuo žmonijos istorijoje yra buvęs nepaprastai didelis*.

Totemizmo esmė yra ta, kad vienos giminės arba grupės žmonės jaučiasi esą ypatinguose santykiuose su tam tikros rūšies gyvuliu arba augmenimi. Šitas santykis visados esti išgyvenamas *kaip savotiška giminytė*. Žmogus čia jaučiasi susidraugavęs su gyvuliu arba augmenimi arba bent susijęs su juo nenutraukiamais ryšiais. Šitie ryšiai, manoma, esą užsimezge tuo būdu, kad giminės ar grupės protėvis yra arba iš gyvulio kilęs, arba neatmenamais laikais yra turėjęs su juo draugingų ar nedraugingų santykių. Vienose tautose vyrauja kilmės giminytė (Okeanijoje), kitose — santykių giminytė (Indonezijoje). Šitas gyvulys arba retkarčiais ir augmuo yra vadinamas totemu. Totemo negalima užmušti ir negalima valgyti. Kai kurios tautos leidžia totemą žudyti, bet jis

valgyti galima tik tiems, kuriems jis nėra totemas. Šitie savotiški žmogaus santykiai su gyvuliu yra charakteringiausia totemistinio kultūros ciklo žymė. Jie yra nulėmę ir šito ciklo pavadinimą.

Charakteringiausias ir pagrindinis šito ciklo totemas yra *gyvulys*. Jis yra vyraująs ir senesnis. Augmens totemas yra kilęs iš totemistinio ciklo susilietimo su matriarchatiniu ciklu. Matriarchatinio ciklo gyvenime augmuo turi pirmaeilės reikšmės (tik anaip tol ne toteminės!). Todėl totemistinis ciklas, susidūręs su matriarchatiniu ciklu, kaip tik ir pakeitė daug kur gyvulio totumą augmens totemu. „Visur,—sako W. Schmidtas,—kur tik pasitaiko augmenų totemizmas, totemas yra paveldimas iš motinos pusės arba kokiu nors kitokiu būdu pasirodo matriarchato įtaka. Todėl reikia sutikti, kad augmenų totamai yra kilę iš susimaišymo pirminio patriarchatinio totemizmo su matriarchatiniais augmenų augintojais. . . ”² Tuo būdu tikrasis šito kultūros ciklo totemas, kuris jam yra savas ir pirminis, yra ne augmuo, bet *gyvulys*. *Augmuo totemu yra virtęs tik per analogiam*. Šitoji išvada mums bus svarbi aiškinant totemistinės kultūros pagrindus.

Toteminis žmogaus santykis su gyvuliu anaip tol nėra gyvulių *kultas*. Galimas daiktas, kad gyvulių kultas yra toteminio nusiteikimo degeneracija. Bet pradžioje jis toks nebuvo. Etnologijoje dar neseniai buvo pažiūra (Reuterskiold), kad žmogus jaučiąs gyvulyje magišką jėgą ir todėl ją savotiškai gerbiaš ir net garbinaš. Bet *B. Ankermannas* teisingai yra apie šią pažiūrą pasakęs: „Pagrindinė totemizmo mintis, vieningumo jausmas tarp žmogaus ir totemo nerodo jokio magiško pobūdžio. Tokiu atveju žmogus gyvulį laikytų aukštesniu už save, ir šitokia pažiūra turėtų vesti prie gyvulių kulto. Tuo tarpu totemizme žmogus ir gyvulys yra laikomi lygiais, ir apie jokių gyvulių kultą čia negali būti kalbos”³. *Žmogaus santykiai su gyvuliu totemizme nėra religiniai*. Gyvulys čia nėra garbinamas. Jam nėra meldžiamasi arba aukojama. W. *Schmidtas* toteminius santykius teisingai vadina „eine Art reverentialer Scheu”⁴ — „tam tikros rūšies respektas”. Šitoji pagarba yra lygaus pagarba lygiam, netu-

² *Anthropos*, 601 p., 1915—1916..

³ *Anthropos*, 585 p., 1915—1916.

⁴ *Plg. Anthropos*, 602 p., 1915—1916; *Völker und Kulturen*, 226 p.

rinti savyje religinių pradmenų. Ji yra kilusi iš to, kad žmogus jaučia savotišką artimumą arba giminystę su gyvuliu ir todėl jam reiškia savotišką pagarbą jo ne-
zudydamas ir nevalgydamas. Tą prasmę galima sutikti su *B. Ankermanno* žodžiais, kad „totemizmo atsiradimas suponuoja tam tikrą dvasios nusiteikimą, kada nėra žinomas skirtumas tarp gyvulio ir žmogaus ir galbūt net tarp gyvo daikto ir negyvo“⁵. Vis dėlto šito skirtumo nežinojimas reikia imti tik labai siaura prasme. Būtų klaida manyti, kad pradžioje žmogus savęs neskyrė nuo gyvulio ir todėl laikė save gyvuliui artimu. Toks skirtumas jau aiškiai buvo žinomas pradinėje kultūroje, ir kamieno kultūros žmogus negalėjo jo pamiršti. Čia galima kalbėti tik apie tam tikrą *bendro prado jautimą savyje ir gyvulyje*. Kamieno kultūros žmogus jautė, kad jis atstovauja tokiam pat būties pradui, kaip ir gyvulys. Šiuo atžvilgiu — ir *tik šiuo* — tarp savęs ir gyvulio žmogus nematė skirtumo. Kas buvo šitas bendras pradas žmogui ir gyvuliui, matysime vėliau, kalbėdami apie totemistinės kultūros pagrindus.

Nors žmogaus ryšys su gyvuliu yra charakteringiausia totemistinės kultūros žymė, vis dėlto ir ji pati jau yra išvestinė. Totemistinė kultūra savo pagrinde slepia daug gilesnį principą negu toteminis žmogaus santykiavimas su gyvuliu. Pats šitas santykiavimas ir yra viršinė šito principo apraiška. Todėl nors totemistinės kultūros vardas ir yra paimtas iš žmogaus santykių su gyvuliu, pati šitos kultūros esmė nėra šituo santykiu pagrįsta. Net reikia pasakyti, kad žmogaus savotiškas ryšys su gyvuliu šitai kultūrai nėra padaręs gilesnės įtakos. Įvairios kultūros sritys tiek dvasinėje, tiek materialinėje srityje formavosi ne pagal totemo reikalavimus, bet pagal žmogaus dvasios vidinę struktūrą. Net ir egzogamiškumas vedybų srityje čia yra apsprendžiamas ne tiek to, kad tos pačios grupės žmonės turi bendrą totemą, kiek to, kad jie yra per totemą giminės. Giminystė yra egzogamiškumo pagrindas. O kad šitoji giminystė kyla iš bendro totemo, tai jau antraeilis dalykas. Toteminis žmogaus santykis su gyvuliu šitame kultūros cikle yra tik viena gyvenimo apraiška šalia didelio komplekso kitų kultūrinių apraiškų. Jeigu šitos apraiškos vardu yra vadinamas visas ciklas, tai tik dėl to, kad totemizmo var-

⁵ *Anthropos*, 587 p., 1915—1916.

das yra patogus ir charakteringas. Bet tikrumoje *W. Schmidto* pavadinimas „egzogaminės tėvo teisės kultūra“ geriau išreiškia šito ciklo prigimtį, nors praktiniam vartojimui šitas pavadinimas yra labai nepatogus. Todėl jis etnologijoje ir neprigijo. Vyriškosios dvasios primatas yra pagrindinė totemistinio kultūros ciklo žymė. Iš jos kyla visos kitos žymės. Iš jos yra kilę ir toteminiai žmogaus santykiai su gyvuliais.

2. *Materialiniai totemistinės kultūros bruožai*

Kaip pradinė, taip ir kamieno kultūra yra daugiau vidinė negu viršinė. Žmogaus dvasios pasikeitimas kamieno kultūros cikluose yra labiau žymus negu šitos dvasios išsigalėjimas ją apsupančioje gamtoje. Visi trys pagrindiniai kultūros ciklai — totemistinis, matriarchatinis ir nomadinis — daugiau skiriasi nuo pradinės kultūros savo dvasiniu negu materialiniu šonu. Tasai nepaprastos svarbos posūkis, įvykęs žmonijos istorijoje, kuris sukūrė kamieno kultūrą, savo esme buvo *dvasinis* posūkis. Tai nebuvo koks nors svarbus atradimas ar išradimas, bet *tai buvo gili revoliucija žmogaus dvasios viduje*. Ir tik iš vidaus paskui ji išspinduliavo į paviršių ir padarė įtakos materialinei kultūrai. Todėl tarp materialinio šono pradinėje ir kamieninėje kultūroje nėra tokio didelio skirtumo, kokį mes rasime nagrinėdami dvasinį šoną. Vis dėlto jau ir šioje srityje randame tam tikrų pasikeitimų, kurie rodo, kad žmonija savo visu gyvenimu yra išėjusi iš vaikiško santykiavimo su gamta. *Materialinės kultūros atžvilgiu kamieno kultūra reiškia neabejotiną pažangą.*

a. Ūkis

Darbo pasidalinimas, įvykęs tarp lyčių pradinėje kultūroje, buvo tęsiamas toliau ir kamieno kultūroje. Vyro medžioklė totemistiniame cikle ypatingai buvo išvystyta, iš paprastos *vieno* asmens medžioklės virsdama organizuota *giminės* arba *grupės medžiokle*, kuri nuo *E. Grosse's* laikų etnologijoje yra vadinama „aukštesniąja medžiokle“. *Aukštesnioji medžioklė yra pagrindinė ekonominės kultūros forma totemistiniame cikle*. Paskiras, neplaningas, individualus gyvulių ieškojimas ir jų gaudymas totemistinėje kultūroje jau yra paliktas.

Čia mėsinio maisto ieškojimas virto organizuota giminės funkcija, kurioje dalyvavo visi giminės vyrai. Tiesa, šitoji aukštesnioji medžioklė taip pat dar yra savotiška pasisavinamojo ūkio forma. Menghino „Wildbeutertum“ tinka ir totemistinės kultūros ūkiui. Totemistiniame cikle pradinė medžioklė neišsivystė į gyvulių auginimą, kas įvyko nomadinėje kultūroje. Čia ji tik buvo labiau sumementuota, sukolektyvinta ir sumechaninta. Gyvuliams gaudyti žmogus čia panaudojo ne tik technines, bet net ir magines priemones. *Fr. Kernas* yra pastebėjęs, kad totemizme „maitinimosi dalykų priežiūra neturėjo jokio kultivuojančio, bet tik magiška pobūdį“⁶. Žmogus griebėsi net burtų ir kerėjimų, kad padarytų sėkmingą savo medžioklę. Maginio pobūdžio atsiradimas totemistiniame cikle yra labai charakteringas dalykas. Giliausias jo priežastis mes patyrinėsime kalbėdami apie šitos kultūros pagrindus.

Kai kurių etnologų totemistai yra vadinami dar ir „Erntevölker“, kas nurodo į žemės darbą. Vis dėlto *žemės darbas totemistinėje kultūroje yra labai menkas ir tik atsitiktinis*. Totemistiniam ciklui jis nėra charakteringas ir nesudaro savos ekonominio jo gyvenimo lyties. „Žemės darbe,— sako *W. Koppersas*,— totemistai yra tarsi ne namie; čia jie yra paviršutiniški, nors kartais jie dirba, bet tik tiek, kiek būtinai yra reikalinga gyvybei palaikyti“⁷. Žemės darbas jau suponuoja kultivuojamąjį žmogaus santykį su savo mitybos šaltiniu. Tuo tarpu totemizme tokio kultivuojamojo charakterio kaip tik nėra. Aukštesnioji medžioklė yra pagrindinė ir svarbiausia ekonominio gyvenimo apraiška totemistiniame cikle.

Aukštesniosios medžioklės atsiradimas suponuoja tokias gyvenamas vietas, kuriose gyvulių yra daug ir kuriose jie pastoviai yra išgyvenę. Šitas faktas turėjo labai didelės reikšmės visai totemistinei kultūrai. Visų pirma *aukštesnioji medžioklė yra totemistų sėsrumo pagrindas*. Kiek pradinės kultūros žmogus, individualiai medžiokdamas, buvo priverstas kilnotis iš vietos į vietą, gyvendamas tuo būdu nomado gyvenimą, tiek kamieno kultūros totemistas yra sėslys. Gyvulių gausumas ir organizuota šitų gyvulių gaudymo forma pririšo žmogų prie tos pačios vietos ilgiems laikams. Kultūrinei kūrybai

⁶ *Archiv für Kulturgeschichte*, 169 p., 1932.

⁷ *Völker und Kulturen*, 479 p.

šitas dalykas buvo labai reikšmingas, nes viršiniais pavidalais kultūra gali pradėti vaisingai reikštis tik tada, kai žmogus bent kiek gyvena pastoviau. Štai kodėl totemistinėje kultūroje mes ir randame pirmus šito sėslumo vaisius: industriją, darbo pasidalinimą, miestus, meną, amatus, prekybą ir kitus materialinės kultūros laimėjimus. Šita prasme galima visiškai sutikti su W. Kopperso pažiūra, kad „totemizmas kaip toks galutiniame pagrinde rymo ant ūkiškų santykių“, arba kad „visas totemizmo apsimušimas visų pirma ir iš esmės slepia savyje ūkiškus pagrindus“⁸. Aukštesniosios medžioklės, kuri sukūrė totemistinei kultūrai skleisti sąlygas, mes nelaikome šitos kultūros priežastimi. Ja nelaiko josios nė Koppersas. Aukštesnioji medžioklė jau kaip tokia yra totemistinio žmogaus dvasios nusiteikimo ir savotiškos dvasinės struktūros padaras. Ji nėra atsitiktinis totemistiniam ciklui dalykas. Priežastinis totemistinės kultūros ciklo žymių susiejimas su ekonomine šito ciklo gyvenimo forma būtų istorinio materializmo klaida. Jos nėra padarę nei W. Koppersas, nei W. Schmidtas. Jeigu jie smarkiai akcentuoja ūkiškąjį kamieno kultūros gyvenimą, tai tik kaip sąlygą, kuri padėjo skleisti ir išsivystyti tam, kas glūdėjo kaip užuomazgos pačioje žmogaus dvasioje. Totemistinio ciklo ekonominės formos taip pat turi ankšto ryšio su žmogaus dvasios struktūra. Sėslumas nėra amatų, prekybos ar meno priežastis. Bet sėslumas buvo sąlyga ir palanki aplinkybė visiems šitiems dalykams apsimušti ir susikristalizuoti. Šita prasme ir galima aukštesniojoje medžioklėje matyti kerojančias totemistinio gyvenimo šaknis.

Paprasta individuali medžioklė buvo vienintelė (šalia augmenų rinkimo) pradinės kultūros ekonominio gyvenimo forma. Tuo tarpu totemistinėje kultūroje šitų formų atsiranda ir daugiau. Aukštesnioji medžioklė yra pagrindinė ir ryškiausia forma. Bet šalia josios kyla dar dvi, kurios visai totemistinei kultūrai išpaudė savotiškų bruožų, būtent *amatai* ir *prekyba*. Pradinėje kultūroje, kaip galima buvo pastebėti, amatų visiškai nebūta, o prekybos būta tik labai silpnų užuomazgų. Visai kitaip yra totemistinėje kultūroje. Totemistinė kultūra šiandien etnologijoje yra vadinama amatų ir prekybos kūrėja. Ka-

⁸ Op. cit., 482 p.

⁹ Op. cit., 479 p.

mieno kultūros metu žmonijoje įvyko perėjimas iš šeimos ūkio prie giminės ūkio, kuris totemistinėje kultūroje yra ypatingai ryškus. Šitas giminės ūkis savaime reikalavo įvairių veikimų ir įvairių darbininkų. Tuo pačiu čia atsirado darbo specializacija, paskui kurią visai natūraliai ėjo amatų išsivystymas. Atskiros grupės totemistinėje kultūroje paprastai pasižymi vienu arba kitu darbu, kurį jos arba labiau mėgsta, arba labiau sugeba. Vienos, pav., moka ypatingai gerai pagaminti kardus, kitos — ietis, trečios — drabužius, ketvirtos — papuošalus ir t.t. Savaime suprantama, kad ir toje pačioje grupėje ne visi asmenys vienodai sugeba ką nors padaryti. Čia visados atsiranda gabesniųjų, kurie jau ir totemistinėje kultūroje turi didelės reikšmės ir virsta tikrais amatininkais. Tokių amatininkų žmonių ir amatininkų šeimų totemistiniame cikle randama nemaža. Sėslus totemistų gyvenimo pobūdis amatų išsivystymą gali tik skatinti.

Sykiu su amatų išsivystymu eina ir prekyba. Amatininkas dirba daiktą *ne sau*. Tuo totemistinis techninis veikimas ir skiriasi nuo pradinės kultūros veikimo. Pradinėje kultūroje įrankio vartojimas buvo daugiau utilitaristinis: juo žmogus visų pirma siekė patenkinti *savo paties* reikalą. Tuo tarpu totemistas visų pirma įrankiu stengiasi patenkinti gaminamo *daikto* reikalą. Daiktas čia gaminamas ne tiek tiesioginiam panaudojimui *hic et nunc*, kiek žiūrima jo paskyrimo *in se*. Gaminamos strėlės, ietys, kardai čia nėra imami tuojau į darbą, bet jie keliauja į kitas gimines, dažnai į kitus kraštus, kitiems žmonėms. Todėl juos dirbą žmonės paiso ne tiesioginio reikalo, bet paties daikto reikalavimų. *Techninis amatininkiškasis veikimas čia įgyja didesnę objektyvų pobūdį*. Naudos momentas čia vis labiau traukiasi iš pirmutinių pozicijų. Žmogus pradeda žavėtis ne tiek tuo, kas bus daiktu padaryta, kiek pačiu daiktu kaip tokiau. Čia todėl atsiranda ir estetinis momentas: įrankiai jau pradedami išgražinti, išpuošti, visa jų išvaizda darosi estetiškesnė, jų apdirbimas smulkmeniškėnis ir dailesnis. Šiuo atžvilgiu totemizmas yra ir meno kūrinų žadintojas.

Dirbdamas daiktus *ne sau*, totemistinis amatininkas skiria juos kitiems žmonėms kaip savotišką prekę, gaudamas už juos tai, ko jam pačiam reikia. *Paskui amatus neišvengiamai eina prekyba*. Be abejo, totemistinė pre-

kyba yra *mainų* prekyba. Vis dėlto josios pobūdis yra labai ryškus. Etnologai pasakoja net apie tam tikrus prekybos centrus Australijoje. Dažniausiai mainų prekyba eidavo ten, kur totemistinė medžiotojų kultūra susidurdavo su matriarchatine žemės ūkio kultūra. Tuomet totemistai gaudavo iš matriarchatininkų žemės produktų, duodami jiems už tai ginklų, įrankių, drabužių ir apskritai techninių gaminių.

b. T e c h n i k a

Ekonominio gyvenimo suorganizavimas, amatų ir prekybos išsivystymas savaime suponuoja techninio veikimo patobulėjimą. *Totemistinio kultūros ciklo technika neabejotinai yra aukštesnė už pradinės kultūros techniką.* Gyvenamosios palapinės čia virsta apvaliomis trobelėmis (Kegeldachhütte). Jų sienų ir stogo apvalumas yra charakteringa totemistinio ciklo kultūros žymė. Šitos trobelės yra telkiamos taip pat savotišku būdu. Jos nėra statomos vienoje eilėje kaip matriarchatiniame cikle, bet iš jų susidaro tarsi krūva (Haufendorf). Tai yra kažkas panašaus į bažnytkaimį, o ne į pakelėje išsidriekusį kaimą.

Totemistinėje kultūroje randame jau akmens kultūros pradžia. Akmens tašymas ir poliravimas šiam ciklui jau buvęs žinomas. Iš akmens įrankių čia pažymėtini akmeninis peilis ir akmeninis kūjis, abu reikalingi įvairiems daiktams apdailinti. Iš ginklų totemistai ypatinai vartoja *ietį*. Kardas taip pat vartojamas. Svaiginamųjų gėrimų ir narkotikų pasigaminimas taip pat yra žinomas.

Drabužių srityje totemistinis kultūros ciklas yra charakteringas diržu, apjuosiamu per strėnas, ir faluso maišeliu. Diržas, etnologų pažiūra, yra daugiau apsaugos priemonė negu drabužis. Faluso maišelis yra apipjaustymo rezultatas. Kad žaizda užgytų ir neužsiterštų, falus turėjo būti aprišamas. Šitas apraišalas kaip tik ir liko faluso maišelio pavidalu. *Drabužių srityje jau išeina aikštėn specifiskai vyriškos tendencijos ir seksualinių funkcijų bei organų pabrėžimas.* Šito ciklo vyrai labai dažnai mėgsta vaikščioti visiškai pliki. Reikia taip pat pasakyti, kad nei diržas, nei faluso maišelis čia neturi tos prasmės, kokią turi pradinės kultūros prijuostės. Ten

jos yra dėvimos doriniais sumetimais. Tuo tarpu totemistiniame cikle drabužiai jau įgyja apsaugos pobūdį, netekdami etinio charakterio, ką rodo palinkimas rodytis visiškai plikiems.

Su drabužiais yra surištas ir totemistų palinkimas apskritai į kūno kultūrą, kuri apsieiškia kūno puošimu ir jo gražinimu. Gražios kūno formos, prie jo prijungti papuošalai, ant jo uždėtos spalvos — visa tai ypatingai džiugina totemistinio ciklo žmogų. Šito ciklo kultūroje pasirodo kūno dažymas ir papuošalų vartojimas. Tai galima išaiškinti, iš vienos pusės, totemistinio žmogaus bendru linkimu į kūniškumą, ypač seksualinėje srityje, iš kitos, pusės — jo paaštrėjusiu estetiniu jausmu. Kūno puošime ir gražinime kyšo žemesnio kūniškumo mintis, tarp kito ko, ir dėl to, kad totemistinio ciklo žmonės labai saugo mergaičių grožį prieš vedybas, neleisdami joms dirbti sunkesnių darbų, kad nesugadintų jaunų kūno formų. Tuo tarpu ištekėjusi moteris, kai šitų formų ji nustoja, netenka jokios vyro globos ir virsta darbinium gyvuliu (Lasttier). Seksualinis momentas kūno kultūroje yra sunkiai paslepjamas.

Iš kitos pusės, totemistai turi gerą estetinį jausmą. *Totemistiniai žmonės yra pirmieji menų kūrėjai.* „Vaizduojamojo ir žodinio meno išsivystymas,— sako W. Schmidtas,— totemistinėse giminėse labai krinta į akį., kaip ir kūno puošimas ir dramatinio meno pradžia“¹⁰ Formos apdirbimą ir grožio ugdymą ir W. *Koppersas* laiko totemistinio ciklo ženklu. Totemistinio meno pradmenys yra labai savotiški. Šio *ciklo menas yra savotiškas natūralizmas.* Čia ypatingai jaučiamas yra linkimas pamėgdžioti gamtą. Stilizavimas ir ornamentika yra žymiai retesni dalykai. Ornamentikoje vyrauja tiesi linija. Gyvulių motyvai žymiai persveria augmenų arba daiktų motyvus.

Visi šitie pavyzdžiai parodo, kad:

1) totemistinis ūkis yra giminės ūkis, kurio pagrindinė forma yra aukštesnioji medžioklė, pagrindusi totemistinio kultūros ciklo sėslumą, o su juo amatus ir prekybą;

2) įrankio vartojimas naudos momentą pamažu keičia objektyviniu kūrybos momentu;

3) žmogaus apsirengime pasirodo seksualinis ir este-

¹⁰ *Anthropos*, 608 p., 1915—1916.

tinis motyvas, abu pagrįsti totemistinio žmogaus dvasios struktūra;

4) estetiškas totemistinio žmogaus jausmas eina gamtos pamėgdžiojimo keliu, savo ženklų pasirinkdamas veiklumo simbolių — tiesią liniją.

Kultūros filosofijos atžvilgiu šitos išvados yra svarbios dėl to, kad jos parodo, jog *totemistinis ciklas materialinės kultūros šviesoje nėra palaidų ir savarankiškų žymių suma, bet tam tikras atbaigtas organiškas kultūros tipas*. Visos šitos žymės yra tarp savęs susinarsčiusios, susijusios, vienos iš kitų kylančios ir vienos kitas paremiančios. Jeigu ieškotume šitam kultūros tipui vardo, nerastume geresnio kaip *miesto kultūra*. Totemizmo kultūra materialiniu atžvilgiu yra miesto kultūros pagrindas. Visas tas žymes, kurias mes šiandien randame miestinėje kultūroje, užuomazgoje jau galime rasti ir totemistinėje kultūroje. Ekonominio gyvenimo formos: amatai ir prekyba, darbo specializacija, gyvenamų trobesių sutelkimas krūvos pavidalu, galop kūno kultūros pabrėžimas — visa tai, paėmus kartu, kaip tik ir rodo, kad *totemistiniame cikle iš pačios pradžios vyravo miesto dvasia*. Totemistai buvo pirmieji miestų statytojai. Ir šitas dalykas jiems buvo ne atsitiktinis, bet einas iš pačios jų dvasios struktūros. Šiuo atžvilgiu labai didelės prasmės įgyja ir Genezės pasakojamas žmonių persiskyrimas į gyvulių augintojus bei prižiūrėtojus ir amatų, muzikos ir miestų kūrėjus. Toks persiskyrimas yra iš tikro įvykęs faktas, kuri patvirtina visas modernusis etnologijos mokslas. Šito persiskyrimo priežastis ir giliausius miestinės kultūros ryšius su totemistine dvasia mes nagrinėsime toliau. Čia tuo tarpu tik konstatuojame, kad miesto gyvenimas ir miesto dvasia yra natūrali totemistinės dvasios apraiška ir regima josios konkretizacija materialinės kultūros lytimis.

3. *Totemistinės kultūros dvasinės žymės*

Kiekvienoje materialinės kultūros srityje matome, kati kamieno kultūra yra toli pralenkusi pradinę kultūrą. Paprasta individuali medžioklė, vykdoma be jokio plano, be iš anksto pasirengimo, čia yra pakeista organizuota grupės medžioklė, kurios vaisingumas, be abejo, yra kur kas didesnis. Amatų ir prekybos pradmenys taip pat rodo, kad ekonominis veikimas jau yra išėjęs iš, *Menghino* žo-

džiais tariant, parazitizmo. Žmogus čia iš gamtos ima ne tik tai, ką ji duoda, bet jau pradeda planingai įdėti į gamtinius dalykus ir savo triūso. Gamtos teikiamų dalykų organizavimas ir ieškojimas čia vyksta organizuotu būdu: *mainų prekyba*. Tai yra didelis žingsnis priekin pragyvenimo srityje. Bet kai tik žengiame į dvasinę sritį, turime iš pat pradžios pripažinti, kad *kamieno kultūra padarė didelį šuolį atgal*. Dvasinės kultūros atžvilgiu totemistinis ciklas nerodo jokios pažangos. Atvirkščiai, blogio šėlimas, atrodo, vis labiau įtraukia į save žmogaus prigimtį, vis labiau atpalaiduoja ją nuo vienijančio centro ir tuo būdu gyvenimą palenkia šitokios atpalaiduotos prigimties netvarkingam šėlimui. Kamieno kultūroje toks prigimties atpalaidavimas yra labai ryškus. Jau pačiuose žmogaus santykiuose su kūnu pasirodo prigimties atsipalaidavimas ir josios nuosmukis. Drabužiai nustoja etinės prasmės ir virsta apsaugos priemone. Kūno pagražinimas šalia estetiškos pusės iškelia aikštėn ir grynai seksualinę pusę. Net gamtos pamėgdžiojimas mene nerodo savarankiško dvasios viešpatavimo pasaulyje, bet greičiau dvasios nusilenkimą gamtos galioms. Ir juo labiau žengiame į aukštesnes dvasios sritis, tuo šitas gamtinio principo atsipalaidavimas darosi ryškesnis ir tuo jo padarai darosi blogesni. Žmogiškumo diferenciacija čia eina labai vienašališka kryptimi.

a. Šeima

Žmogiškosios dvasios diferenciacija pagal lytiškumo principą visų pirma apsireiškia šeimoje. Šeima, pačia savo prigimtimi būdama dviejų lyčių sąjungos rezultatas, geriausiai parodo lyčių vieningumą, jų skirtingumą ir nesantaiką. Todėl ir totemistinio kultūros ciklo šeima yra pirmoji gyvenimo sritis, kurioje lyčių principo išsiskaidymas visų pirma yra jaučiamas ir kur šitas išsiskaidymas yra palikęs žymiausių ir — reikia pripažinti — nelemtų vaisių.

Pirmas toteminės šeimos bruožas yra vyro emancipacija iš namų gyvenimo. Totemizmas, kaip netrukus matysime, yra labai daug padaręs *valstybinės* kultūros pažangai. Tai kaip tik ir buvo vyro dvasios veiklumo rezultatas. Vyras pačia savo prigimtimi yra visuomeninis padaras ta prasme, kad jo veikimo tikrasis laukas yra ne namai, bet pasaulis. Juo tad vyriškasis principas labiau išigali, tuo labiau vyras išeina iš namų į pasaulį.

Totemistiniame kultūros cikle šitas išėjimas yra labai žymus. Vyro ryšys su moterimi, vyro pareigos namuose čia yra laikomi antraeilium, tik atsitiktiniu vyrui dalyku. Tikrasis vyro veikimas čia pasirodo ne santykiuose su moterimis, bet santykiuose su vyrais, vadinamose amžiaus klasėse (Altersklassen). Moteris čia yra palikta namuose. Tuo tarpu vyras yra išėjęs į pasaulį ir kuria ten viešąjį gyvenimą. Šiuo atžvilgiu yra labai charakteringas ir Išminties knygos aprašymas apie pavyzdinę moteriškę: „Ji parūpina vilnų ir linų ir dirbuojasi savo sumaningomis rankomis. Ji kaip pirklio laivas, kuris iš toli gabenąs sau duonos. Ji keliasi anksti rytą, duoda maisto savo namiškiams ir pieno savo tarnaitėms. Ji apžiūri dirvą ir ją perka; savo rankų pelnu ji išiveisia vynuogyną. . . Ji daro sau antklodžių: plona drobė ir purpuras jos apvalkas. . . Ji daro ploną drobę ir parduoda, ir duoda kanaaniečiui juosta. . . Ji apžiūri savo namų takus ir nevalgo savo duonos dykinėdama“. Tuo tarpu apie tokios žmonos vyrą Išminties knyga taip pat labai charakteringai sako: „Jos vyras garbingas vartuose, kai sėdi su šalies vyresniaisiais“ (*Išm 31*). Moters palikimas namuose ir vyro išėjimas į viešąjį gyvenimą vargiai gali būti gražiau pavaizduotas. Šitie žodžiai yra kiekvieno vyriškojo gyvenimo simbolis. Kur tik lytys persiskiria, ten visados moteris esti uždaroma šeimoje, o vyras garbingai sėdi vartuose. Kamieno kultūra, kuri yra pagrįsta lyčių persiskyrimu, kaip tik geriausiai šitą vyro emancipaciją ir parodo.

Antras totemistinės šeimos bruožas yra ypatingas seksualinio momento pabrėžimas. Žmogaus atsiradimas visais laikais buvo slaptas ir sykiu garbingas dalykas. Bet kiek pradinėje kultūroje jis yra dar apsuptas dvasinėmis formomis, tiek totemistiniame cikle jis jau yra išvilktas iš visų dvasinių formų ir kaip fizinis aktas pastatytas žmogaus dėmesio centre. Generacinis aktas vyrauja totemistinio ciklo mąstyme, mituose, papročiuose ir net religijoje“. Juo yra pagrįstas vyro santykiavimas su moterimi, jis sudaro pamatus jaunimo iniciacijoms, ant jo rymo vyro primatas totemistinėje šeimoje. Būdamas aktyvus pradas žmogaus atsiradimo akte, vyras lengvai sau priskyrė visą vaidmenį, moteriai palikdamas tik palaikytojos ir augintojos pareigas. Vyriškoji biolo-

¹¹ Plg W. Schmidt. *Völker und Kulturen*, 250 p.

gija, kurią susistemino ir išvystė Aristotelis ir šv. Tomas, savo šaknis turi jau totemistinės kultūros ciklo gyvenime.

Vyro išėjimas iš namų į pasaulį ir generacijos akto fizinės pusės pabrėžimas padarė didelės skriaudos moteriai, ją pažemindamas ir nustumdamas į antrą vietą. Totemistiniame cikle moteris neturėjo nieko, kuo ji galėtų atsverti vyriškosios lyties vienašališką išgalėjimą. Ypatingas josios ryšys su augmenimis, jų rinkimu ir paruošimu maistui čia buvo nebetekęs pirmykštės reikšmės. *Ekonominis pagrindas moters atsvarai totemizme buvo išgriautas*. Tuo tarpu dvasinis gyvenimas pradėjo eiti išsiskyrimo linkme. Kol vyras savo gyvenimo centrą matė namuose, tol moteris dar galėjo savo dvasia persunkti ir patį vyrą, ir juodu abu supančią aplinką. Vyro išėjimas į pasaulį padaro vyro aplinką moteriai nebeprieinamą. Ji todėl neturėjo šitai aplinkai beveik jokios įtakos. Viešasis gyvenimas buvo kuriamas be moteriškojo principo. Moters vertingumas totemistiniame kultūros cikle buvo labai menkas, nes jis neturėjo galimybių apsireikšti regimais darbais. Šeimos — namų gyvenimas vyro buvo mažai paisomas ir dar mažiau vertinamas. Dvasinė mistinė gimdymo pusė taip pat buvo paneigta arba nustumta į paskutinę vietą. Vadinasi, visa, su kuo moteris yra susijusi pačia savo prigimtimi, čia atsipalaidavusio vyriškojo principo buvo paneigta arba mažiausiai nepaisoma. Savaiame suprantama, kad ir pati moteris, kaip namų dvasios ir mistinės gimdymo pusės atstovė, nebeteko reikšmės ir virto vyro verge, tarnaitė ir net darbiniau gyvuliu (Lasttier). *Schurtzas*¹² labai teisingai yra pasakęs, kad kur tik lyčių priešingumai yra pabrėžiami, ten moteris visados labiausiai nukenčia. Tai aiškiai matyti totemizme, kuris vyriškąjį principą pastatė gyvenimo centre ir jį ypatingai pabrėžė kaip priešingą moteriškajam principui. Dėl to moteris šitame kultūros cikle yra labiausiai pažeminta. Totemistinis gyvenimas buvo kuriamas *be moters ir šalia moters*.

Tai, be abejo, negalėjo pasilikti be skriaudos ir vyrui, ir visai totemistinei kultūrai. Moters išstūmimas iš kultūrinės kūrybos pakenkė ne tik pačiai moteriai, bet ir vyrui. W. *Schmidtas*¹³ visai pagrįstai teigia, kad pra-

¹² Plg. *Völker und Kulturen*, 250 p.

¹³ Plg. *op. cit.*, *ibid.*

dinės kultūros žmogaus vertingumas, jo vidaus turtingumas ir simpatiškas jo gyvenimas kilo iš to, kad ten lytys nebuvo perskirtos, kad ten jos ankštai viena su antra bendravo ir keitėsi savomis vertybėmis. Malonus šeimos gyvenimas, lygiavertis lyčių traktavimas visuomenėje, sveikas jaunimo auginimas buvo aiškūs šito lyčių oendravimo rezultatai. Tuo tarpu, pasak *Schmidto*, yra visai tikra, kad totemistiniame kultūros cikle, žlugus šitam vyro ir moters bendravimui, nukentėjo ne tik šeimos gyvenimas, bet ir pati vyro siela patyrė didelės skriaudos, turėjusios didelės įtakos visai kultūrinei šio ciklo kryptčiai. Vyriškojo aš teigimas, nuolatinis ir sąmoningas jo nustatymas prieš moteriškąją lytį sužiaurino vyro sielą, padarė ją šiurkščią, negailestingą ir siaurą. Vyro santykiai su moterimis užsidarė tik oficialaus formalumo ribose, atskleisdami visišką instinktų šelimą tada, kai šitas oficialumas jų nevaržo. Kai kurie etnologai buvo nustebinti totemistinio ciklo vyrų nepaprastai mandagiu ir kukliu elgesiu su mergaitėmis viešumoje. Atrodė, kad tai yra tiesiog riteriškas elgesys. Bet ištyrus giliau pasirodė, kad tai yra tik paprasta oficiali maniera. Tikrumoje seksualinis palaidumas totemistiniame cikle yra toks didelis, jog kai kuriose giminėse (Oraon) nė viena mergaitė neišteka nekalta¹⁴. Kai kur vėl net formaliai reikalaujama tam tikro palaidumo seksualinėje srityje¹⁵. Moderniškas reikalavimas jaunimui laisvai pagyventi totemistiniame cikle kaip tik yra įvykdytas. Todėl poligamija ir prostitucija čia yra jau ne išimty, bet kasdieniniai dalykai. *Totemistinė šeima jau nebėra sintetinė pradinės kultūros šeima, bet vyriškojo principo persunkta ir šito principo iškrypimais pažymėta*, kuri nėra gyvenimo pagrindinis narvelis, bet esanti šalia gyvenimo, nes tikrasis gyvenimas čia eina ne namuose, tik pasaulyje.

b. U g d y m a s

Totemistinio kultūros ciklo ugdymas *prieš* jaunimo subrendimą maža kuo skiriasi nuo pradinės kultūros ugdymo. Ir vienur, ir kitur vyrauja asimiliacija, ir vienur, ir kitur lavinimo momentas yra antroje vietoje, pirmąją užleisdamas auginimui. Bet kai jaunimas pasiekia tokį amžių,

¹⁴ Plg. *W. Schmidt. Völker und Kulturen*, 250 p.

¹⁵ *Op cit.*, *ibid.*

kada jis turi pereiti į suaugusiųjų žmonių tarpą, ugdymo praktikos žymiai pasikeičia. *Atbaigiamasis ugdymo momentas pradinėje kultūroje ir totemistiniame cikle yra iš esmės skirtingas.* Jis turi tik tiek bendro, kad įveda jaunimą į suaugusiųjų klasę. Bet ir pats šito įvedimo būdas, ir šito įvedimo prasmė totemistiniame cikle yra visiškai kitokia negu pradinėje kultūroje. Totemizmo iniciacijos yra specifiška vyriškojo principo apraiška.

Totemistinio kultūros ciklo iniciacijos liečia pirmoje eilėje berniukus. Mergaičių iniciacijos yra skoliniai arba iš matriarchatinio ciklo, arba iš tų giminių, kuriose iniciacijos yra taikomos abiem lytims. Šitose berniukų iniciacijose vyrauja jau ne dorinis ir asketinis momentas kaip pradinėje kultūroje, bet *seksualinis*. „Totemistinio kultūros ciklo iniciacijos,— sako W. *Schmidtas*,— yra ypatingai charakteringos dviem momentais: nelygstamu seksualinio momento pabrėžimu ir iškėlimu vyro vaidmens gimdy-me“¹⁶. Aplinkui šituos du momentus sukasi visos iniciacijų ceremonijos ir pamokymai. Čia jaunimas yra įvedamas į giminės paslaptį, kurios dažniausiai esti gimdymo paslaptys. Čia taip jaunimas yra sąmoningai įteigiamas, kad, būdamas vyriškojo principo atstovas, esąs aukštesnis už moteris ir todėl turįs jas valdyti. Kafų giminėje net aiškiai iniciacijų metu jaunimui yra pasakoma, kad nuo šiol jis neturiš klausyti savo motinos. Seksualinio momento iškėlimas apsiereiškia ir tuo, kad daugumoje totemistinio ciklo giminių jaunimui po iniciacijų laisvai leidžiama turėti santykių su visomis neištekėjusiomis mergaitėmis, o kai kur ir su visomis moterimis, net nepaisant egzogamiškumo įstatymų.

Pagrindinė totemistinių iniciacijų forma yra *apipjaustymas*. Jis yra specifiška totemistinio ciklo apraiška, kurios nerandame nė viename kitame kultūros cikle. Kai kurių nomadinio ciklo giminių apipjaustymo praktikos (pav., žyduose) yra skoliniai iš totemistinio ciklo. Iš kitos pusės, apipjaustymo neturi tik tos *totemistinės* tautos, kurios yra patekusios matriarchatinio kultūros ciklo įtakon. Apipjaustymo tikslas yra aiškinamas labai įvairiai. Čia nurodoma ir higiena, ir ištvermės bandymas, ir lytinio prado paaukojimas religiniais sumetimais, ir tikėjimas į atgimimą, ir seksualinio smagumo padidinimas. Bet daugumas

¹⁶ Op. cit., 238 p.

¹⁷ Plg. W. *Schmidt*. Op. cit., 248 p.

tyrinėtojų yra linkę manyti, kad *apipjaustymo pagrindinis uždavinys yra įvesti jaunimą į seksualinio gyvenimo paslaptis ir sykiu palengvinti seksualinį aktą*. Šiai pažiūrai pritaria ir *W. Schmidas*¹⁸. Kad iš tikro apipjaustymas turi šitą grynai seksualinį pobūdį, tai rodo, tarp kito ko, ir mergaičių apipjaustymo kai kuriose giminėse būdai, kurie specialiai yra taikomi vyriškojo principo vaidmeniui gimdyje palengvinti (extirpatio clitoridis arba labia minora). Apipjaustymo ceremonijos yra atliekamos miško vienuose, specialiai šiam reikalui pastatytoje trobelėje, kurioje kandidatai į suaugusius gyvena ir mokosi giminės tradicijų, papročių ir paslapčių. Su moterimis šiuo metu jiems griežtai draudžiama susitikti ir kalbėtis. Įvairiais ženklais (barškinimu, švilpimu, būgnavimu) yra išpėjamos moterys nesiartinti prie šios vietos. Kai žaizda užgyja, jaunimas tuojau palieka šią vienatvę ir išėina į suaugusiųjų gyvenimą. Tam tikrą laiką apipjaustytam jaunimui daug kur leidžiama viską daryti: viską pasisavinti, visur eiti, santykiuoti su moterimis ir t. t. Šitas lytinis palaidumas, tiesiog einas po apipjaustymo, tik dar labiau parodo seksualinį apipjaustymo pobūdį.

Apipjaustymas yra svarbus įvykis jaunuolio gyvenime. Ligi šio įvykio giminės akyse jis buvo beveik niekas. Totemistinio kultūros ciklo žmonės labai griežtai skiria apipjaustytuosius ir neapipjaustytuosius. Pirmieji yra pilnateisiai, antrieji yra beteisiai arba mažateisiai. Neapipjaustytas jaunuolis negali paliesti ginklų, negali nešioti ilgų plaukų, net savo išvaizda negali būti išdidus. Jis taip pat negali paliesti apipjaustyto žmogaus valgio. Žodžiu, neapipjaustytas jaunuolis yra laikomas dar nesubrendusiu žmogumi, dar ne vyru, kuris negali turėti įtakos viešajam gyvenimui ir dalyvauti svarbesniuose jo įvykiuose. Neapipjaustytieji totemistiniame cikle sudaro savotišką klasę, skirtingą nuo kitų ir savo teisėmis, ir savo gyvenimo būdu.

Čia mes paliečiame vadinamųjų *amžiaus klasių* (Altersklassen) klausimą totemizme. Šalia minėtos neapipjaustyųjų klasės, kurią sudaro paprastai vaikai, eina apipjaustyųjų vyrų klasė, kuriai priklauso vedę ir jau suaugę vyrai. Bet labai dažnai apipjaustytieji jaunuoliai dar ilgoką laiką neveda. Todėl vedusiųjų vyrų klasei priklausyti jie negali. Iš kitos pusės, jie jau yra atsiskyrę ir nuo vaikų klasės. Tuo būdu jie kaip tik ir sudaro trečiąją jaunimo klasę. Tokie

¹⁸ Op. cit., 240 p.

apipjaustyti jaunuoliai totemistinio ciklo papročiu negali gyventi savo tėvų namuose. Jiems yra pastatomi specialūs namai, savotiški *jaunuolių bendrabučiai* (Junggesellenhauser). Šituose namuose paprastai renkasi ir kiti vyrai. Tai yra savotiški vyrų klubai arba užkeigos namai. Kai kuriose giminėse mergaitėms ir moterims yra uždrausta į tokius namus įžengti. Bet daugumoje šituose jaunimo bendrabučiuose esti keliamos tikros orgijos. Kai kur net laikomos specialios moterų jaunimo reikalui. Kai kur vėl net vedę vyrai ir ištekėjusios moterų dalyvauja šitose jaunimo orgijose¹⁹.

Visa tai rodo, kad jaunimo paruošimas gyvenimui toteminėje kultūroje jau yra netekęs to dorinio pobūdžio, kurį randame pradinėje kultūroje. Čia jaunimas yra įvedamas ne į bendrą *žmogiškąjį* pasaulį, kuriame viešpatauja doriniai dėsniai, bet į *speciškai vyriškąjį gyvenimą*, pagrįstą vyriškosios lyties primatu.

c. Visuomeninis gyvenimas

Pradinėje kultūroje visuomeninis gyvenimas daugiausia koncentravosi šeimose arba rečiau šeimų sambūriuose. Tuo tarpu totemistiniame kultūros cikle išėina aikštėn *giminė*, kaip stipriai suorganizuotas ir sucementuotas vienetas. Visuomeninio gyvenimo santvarka, palyginta su pradinės kultūros visuomeniniu gyvenimu, rodo aiškia pažangą. Visų pirma kiekviena totemizmo giminė turi savo *vadą*, kuris sykiu yra ir burtininkas. Taip pat kiekviena giminė yra susiskirsčiusi į minėtas amžiaus klases: vaikų, jaunuolių ir suaugusiųjų. Šitos klasės iš sykio apėmė tik vyrus. Bet tolimesnėje totemizmo išsivystymo eigoje analogiškai buvo sudarytos ir moterų klasės. Iš kitos pusės, giminė totemizme yra ne tik palaidų individų sambūris, bet jau turinti ir savo, kaip giminės, sąmonę, kas taip pat yra išsivysčiusio visuomeninio gyvenimo ir visuomeninės pažangos ženklas. Taikus šeimų ir jų sambūrių gyvenimas pradinėje kultūroje buvo aiškus laktas. Tuo tarpu totemizme karas vis labiau pradeda pasirodyti ne tik kaip apsigynimo, bet ir kaip pavergimo būdas. Didelis metamųjų ir duriamųjų ginklų išsivystymas šitame kultūros cikle rodo, kad jie turi jau praktinės reikšmės. Skydas taip pat yra charakteringa totemistinio ciklo žymė. Vadinasi,

¹⁹ Plg. *W. Schmidt. Op. cit., 246 p.*

karingas nusiteikimas jau yra apsiareiškęs žmonių sąmonėje ir jau randa realaus pritaikymo praktiniame gyvenime. Galima karą vertinti labai įvairiai, bet jo buvimas yra ženklas, kad *kariauti pasiryžusi giminė arba tauta yra gerai organizuota savo viduje*. Šių visuomeninio gyvenimo žymių — vado, amžiaus klasių, karo — buvimas rodo didelę totemistinio ciklo pažangą visuomeninėje srityje. Etnologai net konstatuoja, kad atskirų giminių visuomeninis gyvenimas yra apipintas painiais įstatymais ir smulkmeniškai išdirbtomis savotiškomis konstitucijomis. Totemizmas žmonijos istorijoje pasirodė kaip didelė organizuojanti jėga.

Šitoji jėga kilo iš pačios totemizmo prigimties. Pradinėje kultūroje žmonės jungė tik kraujo giminystę. Tuo tarpu totemistiniame cikle šalia kraujo giminystės atsirado savotiška giminystė, kurią sudaro totemo bendrumas. Žmonės, kurie turėjo tą patį totemą, jautėsi tarp savęs giminės, sujungti bendrais įstatymais, bendrais papročiais ir taisyklėmis. Giminių vardai buvo jų totemų vardai. Nerečiau šių totemų vardais buvo pažymimi visi giminės individai. Čia buvo vilkų giminė, lokių giminė, sakalų giminė ir t. t. Savaimė suprantama, kad tokios bendrybės turėjo labai smarkiai suartinti giminės individus ir iš jų sukurti stiprią sąjungą. Totemo ženklas taip pat buvo paišomas ant namų, ant ginklų, ant drabužių, ir visi, kurie turėjo tą patį ženklą, jautėsi esą vienas kitam artimi, vienas kitam turį savotišką simpatiją ir savotiškų pareigų. Organizuojanti ir jungianti totemizmo reikšmė yra labai žymi. Totemas čia apsiareiškė kaip savotiško solidarumo kūrėjas, duodamas žmonijai naujų impulsų visuomeninio gyvenimo kūryboje. Nenuostabu todėl, kad kai kurie etnologai, kaip *Frazeris*, totemo reikšmę ypatingai vertino, pastūmėdamas jį net ligi vienašališkumo.

Vis dėlto visuomeninio totemistinio kultūros ciklo santvarka yra gana savotiška. *Visame šio ciklo gyvenime yra pastebimas aiškus mechanistinis ir kolektyvinis bruožas*. Jis galima pastebėti ir visuomeninėje santvarkoje. Totemas sujungia individus į vieną giminę. Bet jau šitas sujungimas yra *mechaniškas*. Totemas yra ženklas. Totemu pažymėti individai nėra nei to paties užsiėmimo, nei to paties amžiaus, nei tos pačios lyties. Totemas yra tik išviršinis, tik mechaninis ženklas, kuris ir eina jungiamąją grandimi tarp atskirų individų. Iš kitos pusės, totemas labai skiria vieną giminę nuo kitos. Totemistiniame cikle atskiros giminės

gyvena šalia viena kitos. Kiek totemas yra jungiamoji galia grupėje, tiek jis yra skiriamasis veiksnys tarp grupių. Tuo būdu visa totemistinė visuomenės santvarka pasidaro horizontali. Čia nėra vertikalios pasidalinimo. Todėl W. Schmidtas labai teisingai pastebi, kad „apskritai visoje totemistinėje sociologijoje yra jaučiama stipri konstruktyvinė dvasia. Bet ji veda tik į pastatymą šalia vienas kito (Nebeneinander). Ji sujungia dalis, bet jos stovi viena šalia kitos demokratinėje lygybėje”²⁰. Kitoje vietoje tas pats Schmidtas pastebi, kad, tiesa, totemizmas turėjo labai didelės reikšmės visuomeninei žmonijos istorijai, bet kad tolimesni visuomeninių išsivystymų vedė jau ne totemistai, tik nomadinio kultūros ciklo atstovai, kurie, nugalėję totemistus ir matriarchatininkus, į visuomeninių gyvenimą įvedė aristokratinį principą ir ligtolinių horizontalių visuomenės suskirstymą pakeitė vertikaliu suskirstymu²¹. Konstruktivi totemizmo dvasia visuomenėje kūrė mechanizmą, bet ji nesugebėjo sukurti organizmo. *Totemistinė visuomenės santvarka yra ne organinė, bet mechaninė.*

Su tuo yra surištas ir kolektyvinis totemistinės visuomenės pobūdis. Kur individai ir jų grupės yra pastatomi šalia vienas kito, ten individas visados esti palenkiamas kolektyvui. Taip yra ir totemizme. „Totemizmas,— sako F. Reuterskioldas,— turi savo šaknis aiškiai kolektyvistinėje pasaulėžiūroje, o ne kokiame nors individo atjautime. Žmonių grupė čia yra suvedama į santykius su tam tikra gyvulių arba augmenų rūšimi. Čia nėra nieko individualaus arba asmeninio”²². Individualinių totemų šiame kultūros cikle yra nedaug, ir jie nėra reikšmingi. Viskas čia yra paremta kolektyviniu totemu. Totemistinėje visuomenės santvarkoje kolektyvinis momentas aiškiai persveria individualinį momentą. Šeima ir individas čia atsistoja antroje vietoje. „Šeima,— gražiai charakterizuoja totemistinių linkimą į kolektyvizmą Fr. Kernas,— prarado senąją viršijančią savo reikšmę. Giminių organizavo vyrus, jiems pavedė jaunuolius, kurie su šiais keletą metų gyvendavo. Bendros medžioklės, prekyba, karas ir politika sutelkė į plačias sąjungas”²³. Iš šitų sąjungų kilo įstatymai, visuomeniniai papročiai, bet taip pat ir daugelis totemistinio gyve-

²⁰ Völker und Kulturen, 237 p.

²¹ Plg. Anthropos, 607 p., 1915—1916.

²² Anthropos, 649 p., 1914.

²³ Archiv für Kulturgeschichte, 4 p., 1927.

nimo ydų. Kolektyvistinis nusiteikimas ir su juo susijusios apraiškos yra charakteringa totemistinės visuomenės žymė.

Visa tai pakankamai aiškiai rodo, kad totemistinė visuomenė jau yra išėjusi iš to šeimyninio tarpsnio, kuri raudame pradinėje kultūroje. Čia jau nebėra to paprastumo, tos patriarchalinės dvasios, tos lyčių lygybės, kuri palaikė tinkamus santykius tarp vyro ir moters, tarp tėvų ir vaikų, tarp individo ir bendruomenės. Čia visuomenė jau yra diferencijuota, sumechaninta ir kolektyvinis polius paėmęs viršenybę. Sintetinis gyvenimo būdas, kuris taip labai žymu pradinėje kultūroje, čia jau yra pakeistas diferencijuotu būdu. Tai yra charakteringa ne tik totemistiniam ciklui, bet ir visai kamieno kultūrai.

d. Pagrindiniai religijos bruožai

Nors iš *esmės* pirmąkart žmogaus religija šioje studijoje nėra nagrinėjama, nes religinės srities nenorima suplakti kaip aukštesnės su kultūrine sritimi, vis dėlto, kalbant apie totemistinį ciklą, negalima neiškelti aiškėn bent pagrindinių šio ciklo religijos bruožų. Totemistinio kultūros ciklo religija yra labai šiam ciklui charakteringa. Josios pagrindinių bruožų atskleidimas padės mums vėliau suvokti ir totemistinės kultūros pagrindus. Iš kitos pusės, totemistinio ciklo kai kurie religiniai bruožai etnologų šiandien dar nėra išaiškinti grynai etnologinėmis priemonėmis. Šių bruožų suvedimas į ankštą santykį su totemistinio žmogaus dvasia galbūt ir šiai sričiai mes kiek šviesos.

Pagrindinė totemizmo religijos žymė yra josios nukrypimas nuo asmeninio Dievo į stabmeldystę ir į burtus bei magiją. „Totemizmas,—sako W. Schmidtas,—suprastas kaip tam tikros pasaulėžiūros dalis, yra tokia pasaulėžiūra, kuri stengiasi be asmeninių dievų ir net prieš juos grynai gamtiniu keliu gamtą pažinti ir ją apvaldyti. Vietoje pradinės kultūros Dievo Tėvo tikėjimo totemizme atsiranda gamtos jėgų ir gamtinių daiktų garbinimas. Pirmoje vietoje čia stovi *saulė*. Saulės kultas totemizme yra ryškiausia religinė šito ciklo žymė. Soliarinė mitologija Čia pralenkia visus kitus mitus.

Antras totemizmo religijos bruožas yra josios didelis palinkimas į magiją. Pradinėje kultūroje burtų, kerėjimų,

²⁴ Anthropos, 610 p., 1915—1916.

žyniavimų, žodžių maginių priemonių beveik visiškai nerandame. Tuo tarpu kamienu kultūroje, specialiai totemistiniame cikle, jos klestėte klesti. Magijos išsivystymas čia yra labai turtingas. Šokiai su gyvulių kaukėmis, stipriai fališko pobūdžio vaisingumo apeigos, iniciacijų ceremonijos turi aiškų maginį charakterį. „Burtai,— sako W. Moockas,— eina ranka rankon su totemizmu”²⁵. Tą patį patvirtina ir kiti etnologai. W. Koppersas, pavyzdžiui, sako, kad „totemistinis ciklas religiniu atžvilgiu specialiai parodo savo išsivystymą burtininkavimo linkui”²⁶. Taip pat O. Menghinis, paminėjęs soliarinės mitologijos persvarą, sako, kad „su tuo yra ankštai surišti magiški įvaizdžiai”²⁷. Kodėl šitas kultūros ciklas palinko į magiją, etnologija šiandien dar neturi tikro atsakymo. Koppersas, pavyzdžiui, ir sako, kad „šiandien dar nėra pakankamai išaiškinta, kas pastūmėjo šią egzogaminę tėvo teisės kultūrą pražudyti aukštesnes ir grynesnes pradinio meto religijos formas ir visą kultūrinį gyvenimą palenkti burtams ir supersticijai”²⁸. Pats Koppersas mano, kad ekonominiai veiksniai čia turėję esminės reikšmės, nes mainų objektas virtęs totemo objektu ir tuo būdu apsisupęs misterinėmis formomis²⁹. Vėliau matysime, kad totemistinio kultūros ciklo palinkimas į magiją yra galimas aiškinti pačia totemistinio žmogaus dvasios struktūra, kuri vedė šią žmogų į savotiškus santykius su gamta.

Šių dviejų bruožų mums pakanka, kad galėtume suvokti totemistinės religijos pagrindines žymes ir jas suvesti į santykį su visa šio ciklo vidine struktūra.

II. TOTEMISTINĖS KULTŪROS PAGRINDAI

1. Vyrishkosios lyties primatas

Nėra abejonės, kad totemistinės kultūros ciklo pagrinduose glūdi tam tikra dvasios struktūra ir tam tikra pasaulėžiūra. Šitas ciklas yra sukurtas ne neišsidiferencijavusio žmogiškumo, kaip pradinė kultūra, bet tam tikro žmogaus prigimties prado, kuris jau yra vienašališkas, kuris

²⁵ Urreligion, 27 p. Warendorf, Westf., 1935.

²⁶ Völker und Kulturen, 481 p.

²⁷ Weltgeschichte der Steinzeit, 602 p.

²⁸ Op. cit., ibid.

²⁹ Op. cit., ibid.

sudaro tik vieną žmogaus būtybės principą ir kuris todėl savo vienašališkumą ir yra apreiškęs visoje šio ciklo kūryoje. *Giliausios totemistinio gyvenimo šaknys, mūsų pažiūra, glūdi vyriškojoje dvasioje arba vyriškajame žmogaus būtybės prade.* Pradinės kultūros neišsiferencijavęs žmogiškumas pradėjo kamieno kultūroje skirstytis visų pirma pagal *lyties* principą. Ir šito skirstymosi pirmutinis padaras kaip tik ir buvo totemistinis ciklas, kaip vyriškojo principo konkreti ir regima apraiška. Vyriškosios lyties primatas visame gyvenimo, veikimo, mąstymo ir kūrimo plote yra pirmutinis, plačiausias ir giliausias totemistinės kultūros pagrindas. Šią teigimą mes ir stengsimės plačiau įrodinėti, išlukštendami ir vyriškosios dvasios šviesoje išaiškindami atskiras totemistinio gyvenimo apraiškas.

a. Kultūros santykis su lytimi

Kultūra yra žmogiškoji kūryba, vadinasi, toks dalykas, kuris yra susijęs su pačiomis žmogaus būtybės gelmėmis. Kultūra yra kuriama ne vieno kurio žmogaus principo, ne žmogaus būtybės periferijos, bet paties žmogiškojo centro, paties žmogiškojo principo *kaip tokio*. Kultūra yra paties giliausio žmogiškumo padaras. Bet žmogus savo dvasios gelmėse yra arba vyras, arba moteris. Žmogaus lytiškumas nėra jam periferinis dalykas. Lyties principas siekia ligi pačių žmogaus būtybės gelmių. Žmogaus siela nėra tikrai žmogiška, bet ji yra ir vyriška arba moteriška. Šitas dalykas yra pagrindinė žmogaus filosofijos tiesa, be kurios žmogaus ir jo gyvenimo paslaptis niekad nebūtų galima suvokti ir išaiškinti. *Lytis yra tokia žmogaus būseną ir veiksmą, kuri kyla iš pačios giliausios žmogaus prigimties, kuri eina ne tik per fizinę, bet ir per psichinę, ir per dvasinę sritį.*

Todėl savaime suprantama, kad ir kultūrinė kūryba, kildama iš giliausio žmogaus dvasios gyvenimo, negali nebūti lyties paliesta. Lytis, apspręsdama žmogaus mąstymą, norėjimą ir jautimą, tuo pačiu apspręsdžia ir jo *kūrimą*, šito kūrimo *nusiteikimą*, jo *veiksmą* ir jo *padarus*. Nei vidinis žmogaus nusiteikimas imtis kultūrinės kūrybos, nei pats kuriamasis kultūros aktas, nei galop šito akto rezultatai negali ištrūkti iš lyties įtakos, negali būti tik apskritai žmogiški. Jie savaime ir būtinai pasidaro vyriški arba moteriški. Lyties principo bruožai glūdi visoje kultūroje. Tiesa, ne visados šitie bruožai yra aiškūs. Bet jų visados

esama. Kai kuris nors istorinis žmonijos gyvenimo tarpinis atsiduria tolimesnėje laiko perspektyvoje, tuomet beveik visados jau galima pasakyti, kokio principo persvara apsprendžia šito laipsnio gyvenimą. Prieš Kristų nebuvo aišku, po kokių ženklų yra kuriama antikinė kultūra. Bet šiandien, kai šitoji kultūra jau yra toli nuo mūsų, kai mes galime ją nagrinėti laiko perspektyvoje, mes galime visai teisingai teigti, kad *antikinė kultūra yra vyriškojo principo padaras*. Kultūrinis kūrinys, paimtas skyrium, gali lyties principą apreikšti labai neaiškiai. Bet kai imama kultūra visumoje, lyties įtaka ir vienos arba antros lyties persvara tuojau pasirodo. *Lyties įtaka kultūrai gyvena objektyviose kultūros laimėjimuose, kultūrinių gėrybių organizacijoje, jų supratime ir aiškinime*. Todėl G. Simmelis, kuris bene pirmutinis atkreipė dėmesį į lyties reikšmę kultūrinei kūrybai, ir sako, kad „žmonijos kultūra net ir grynai daiktinio savo turinio atžvilgiu nėra belytė, ir savo objektyvumu ji nėra anapus vyro ir moters“³⁰.

Konstatavę šitą bendrą lyties principo įtaką kultūrinei kūrybai, mes turime susekti atskirų lyčių žymes, kuriomis yra charakteringa bet katros lyties kūryba. Mes turime bent trumpai apibūdinti vyriškąją ir moteriškąją kultūrą. Kadangi totemistinis kultūros ciklas, pagal mūsų teigimą, yra vyriškosios dvasios padaras, todėl šiame skyriuje išskelsime tik vyriškosios kultūros žymes, moteriškosios kultūros charakteristiką pasilikdami kitam skyriui.

Vyriškasis principas visoje būtyje yra aktyvumo pradai. Aktyvusis ir receptyvusis principai eina per visas būties rūšis, pradedant negyvąja medžiaga ir baigiant žmogaus dvasia, o pasak sesers *Th. Angelikos Walter*, net angelais³¹. Protonas ir elektronas (resp. neutronas ir pozitronas) *atomo* gyvenime, taurelės ir dulkelės *augmens* gyvenime, kiaušinėlis ir spermatozoidas *biologiniame* gyvenime, intuicija ir diskursija *dvasios* gyvenime yra konkretūs receptyviojo ir aktyviojo būties prado išreiškėjai. Visa būtis yra pažymėta dvipoliškumo ženklu, kur vyras atstovauja aktyviajam, moteris — receptyviajam poliui. Sios studijos rėmai neleidžia plačiau išplėtoti lyčių pagrindų. Juos čia mes minime kaip prielaidą, kurią nesunku pateisinti ir pagrįsti. Aktyviojo ir receptyviojo poliaus buvimas vi-

³⁰ *Philosophische Kultur*, 280 p. Leipzig, 1911.

³¹ *Plg. Seinsrhythmik. Eine Metaphysik der Geschlechter*, Freiburg i. Brsg., 1932.

same kosmo gyvenime, atrodo, yra kasdieninis patyrimas.

Iš vyriškojo principo aktyvumo ir moteriškojo principo receptyvumo kyla visos šituos principus charakterizuojančios ypatybės. Sustatę šalia viena kitos šias ypatybes, turėsime konstatuoti, kad vyras yra *išcentrinis*, moteris — *įcentrinė*, vyras yra *skaldąs*, moteris — *vienijanti*, vyras — *individualizuojąs*, moteris — *bendrinanti*. Kas veikia aktyviai ir kieno aktyvumas yra ne vidinis, bet daugiau vyksta lauke, tas savaime turi išeiti iš savęs, vadinasi, išeiti iš centro, jis turi suskaldyti, kad galėtų apvaldyti, turi turėti reikalo su individualiais daiktais, nes to reikalauja *actio*. Tuo tarpu kas veikia receptyviai, vadinasi, kieno veikimas telkiasi jo viduje, tas įtraukia į save savo veikiamuosius objektus, tas juos jungia ir suveda į tam tikrą bendrumą. Tai yra pagrindinės vyriškojo ir moteriškojo veikimo žymės. Čia jų taip pat negalima plačiau išnagrinėti. Čia jas tik pabrėžiame, sykiu nurodydami patirtinių jų pobūdį ir nesunkų jų patikrinimą konkrečiame vyro ir moters veikime. Šitos žymės apsprendžia ir lyčių žymes kultūrinėje kūryboje.

Vyras, būdamas išcentrinio, skaldančio ir individualizuojančio prado atstovas, visų pirma išgyvena būtį kaip suskilusią, sudėtingą, kaip sumą atskirų individų, atskirų sričių ir atskirų laipsnių. *Jam būtis nėra kažkas viena, bet kažkas daug*. Vyrui gyvenimas nėra vieningas vyksmas, bet toks vyksmas, kuris reiškiasi faktiškai atskiruose laipsniuose ir atskirose srityse. Ir tik mūsų sąmonė šituos atskirus vyksmus suveda vienybėn. *Vyras savo pažiūromis ir savo vidiniu būties išgyvenimu visados yra daugiau ar mažiau mechanistas*. Mechanistinis būties supratimas yra surištas su paties vyriškojo principo struktūra. Dėl šito skaldančio savo pobūdžio vyras taip pat idėja atskiria nuo būties. *Jam idėja yra šalia jo paties ir šalia būties*. Vyras gali kovoti dėl idėjos ir net dėl jos žūti, bet jis visados ją pergyvena kaip tam tikrą pradą, kuris stovi priešais jį, kurio jis siekia ir kurį jis yra pašauktas realizuoti. *Idėja vyrui visados reiškia begalinį uždavinį*. Savo viduje vyras yra vienišas. Jis savo turimas idėjas pergyvena kaip atėjusias jam iš šalies, kaip jam svetimas, kurios niekad negali sutapti ir organiškai susilieti su jo būtybe. Štai kodėl vyras gali vykdyti tokią idėją, kuriai jis savo vidumi nepriitaria. Toksai vyro nusistatymas būties ir idėjos atžvilgiu savotiškai nudažo ir visą jo kuriamą kultūrą.

Visų pirma vyras savo kūryba stengiasi pergalėti bū-

ties suskilimą. Subjekto—objekto dualizmas yra pirminis vyro išgyvenimas. Tai, kas dažnai yra priskiriama visai kultūrai, tikrumoje yra vyriškosios dvasios nusiteikimas. Vyras todėl ir stengiasi sava kūryba išėiti iš dualizmo, stengiasi užgrįsti tarpą tarp būties ir idėjos. Savo viduje vyras nėra vienybėje su pasauliu, arba su gamta. Šito vieningumo jis tik siekia. Ir kultūra jam yra pirmutinė tokio vieningumo vykdytoja. Subjekto—objekto dualizmo pergalėjimas įvyksta objektyviniame kūrinyje. Objektyvus kultūros kūrinys, arba kultūrinė gėrybė, suima savin subjektyvios ir objektyvios būties, dvasios ir gamtos pradus ir juos savyje sintetiškai suderina. Žinoma, šitas suderinimas mūsųoje tikrovėje yra labai netobulas. Bet šiuo tarpu jis yra vienintelis. *Kultūrinės kūrybos objektyvacija yra pirmutinis ir realus suvienijimas idėjos su būtimi, gamtos su dvasia ir žmogaus su pasauliu.*

Šita išvada mums atskleidžia pirmą vyriškosios kūrybos žymę, būtent josios *linkimą į objektyvumą*. Vyras, siekdamas subjekto — objekto vienybės, tuo pačiu siekia kūrybos objektyvavimo regimomis gėrybėmis, arba konkrečiais rezultatais. Todėl objektyvavimas tampa pirmąja vyriškosios kultūrinės kūrybos žyme. Savo dvasia suskaldydamas būti ir gyvenimą, vyras paskui stengiasi juos suvienyti objektyviniuose kūriniuose. *Vyro kūrybos tikslas todėl visados yra objektyvi gėrybė.* Visa, kas yra neobjektyvuojama, visa, kas lieka dvasios gelmėse, kas yra tik vidinė kūryba, visa tai vyro nepatenkina ir jo netraukia. Vyriškoji kūryba nori būti regima ir užčiuopiama. Todėl neatsitiktinis dalykas, kad vyrai pirmoje eilėje viešpatauja tokiose kultūros srityse, kaip technika, menas, mokslas, visuomeninė organizacija, nes visose šitose srityse regimi pavidalai turi pirmąsias reikšmes.

Gyvenimo ir būties vienybė gali būti pasiekta tik per *formą*. Forma yra vienybės pradai. Forma padaro, kad daiktas nėra suskilęs ir pakrikęs. Todėl vyras, siekdamas pašalinti subjekto—objekto dualizmą, tuo pačiu yra priverstas siekti ir formos. *Formalinis elementas vyriškojoje kūryboje yra labai ryškus. Vyro kultūra yra formos arba pavidalo kultūra.* Todėl formavimas yra antroji vyriškosios kultūrinės kūrybos žymė. Vyras kiekvieną savo darbą stengiasi išreikšti tam tikra sistema, tam tikra organizacija, vadinasi, suteikti kiekvienam darbui tam tikrą pavidalą ir apvilkti jį tam tikromis formomis. *Vyriškoji kultūra yra prigimties apipavidalinimas.*

Sukurti objektyvius pavidalus, suformuoti tobula lytimi gamtos parengtą daiktą galima tik tada, kai šitas daiktas yra *individualus*, kai jis yra atsiskyręs nuo kitų ir turiš bent reliatyvų savarankiškumą. Formos negalima suteikti tiems dalykams, kurie yra bendri, kurie yra visuma. Todėl vyriškoji kūryba, apsireiškdamą objektyviniais pavidalais ir stengdamasi suteikti šitiems pavidalams tobulą formą, pasidaro vėl būties ir gyvenimo skaldytoją arba specializuotoj a. *Specializavimas tampa trečiąja vyriškosios kultūros kūrybos žyme. Vyriškoji kultūra virsta suma atskirų kultūros sričių. Vyriškoji kūryba yra speciali kūryba. Vyras kultūrininkas iš esmės yra specialistas. Toji pirmykštė vienybė, kurioje visos kūrybos sritys buvo palenktos vienam principui ir jo valdomos, vyriškojoje kultūroje jau yra išnykusi. Čia vyrauja daugingumo principas, kuris atskiras žmogiškosios kūrybos sritis vis labiau tolina vieną nuo kitos, vis labiau jas specializuoja ir tuo būdu vis labiau gyvenimą skaldo ir smulkina. Darbo pasidalinimas, šito darbo specializavimas yra ryškus ten, kur tik išigali vyriškasis principas. Su vyro dvasios išigalėjimu žengia specializacijos išigalėjimas ir gyvenimo atomizavimas. Vyras kuria tik vienoje ir paprastai siauroje srityje, nes jis pasitenkina laimėjęs objektyvinių tobulos formos kūrinių. Tuo tarpu tokių konkrečių ir regimų kūrinių laimėti galima ir labai siauroje srityje, nepaisant gyvenimo visumos.*

Trys tad pagrindinės žymės charakterizuoja vyriškąją kultūrinę kūrybą: 1) *objektyvavimas, arba linkimas kūrybą apreikšti regimais viršiniais pavidalais, 2) formavimas, arba linkimas kūrybai laimėti tobulą formą, tuo būdu persvarą atiduodant ne turiniui, bet lyčiai, 3) specializavimas, arba linkimas kurti tik vienoje aprėžtoje srityje, paliekant šalia gyvenimo visumą ir net artimas sritis.* Šitų žymių susekimas mums kaip tik ir leis suprasti, kad totemistinė kultūra iš tikro yra vyriškoji kultūra, kad konkrečios josios apraiškos yra ne kas kita kaip vienos arba kitos šitos žymės įkūnijimas.

b. Medžioklė ir žmogaus ryšys su gyvuliu

Totemistinis žmogus su gyvuliais santykiavo dvejopu būdu: jis juos *medžiojo* ir jis jautė su kai kuriomis jų rūšimis ypatingą *giminystę*. Jau vien tas faktas, kad tokių santykiavimo formų mes nerandame matriarchatiniame kul-

tūros cikle, kuriame persvarą turėjo moteriškasis pradas, rodo, kad šitie du santykiavimo būdai turi ankštų ryšių su vyro dvasia. Moteris niekadais nebuvo medžiotoja ir niekadais nejautė artimumo tarp savęs ir gyvulio. Ir tai nėra atsitiktinis istorijos padaras.

Medžioklė yra ne tik ekonominis, bet ir psichologinis dalykas. Ji savo veikėjuje suponuoja du pagrindiniu nusi-teikimu: *didelį aktyvumą* ir *stiprų nusiteikimą žudyti*. Jeigu šitų nusiteikimų trūksta, medžioklė neturi psicholo-ginio pagrindo ir net ekonominiu atžvilgiu nėra sėkminga. Fizinis atžvilgiu medžioklė nėra sunkesnė už žemės dar-bą. Gal yra net atvirkesniai. Todėl moteris vengė medžioklės ne dėl josios *sunkumo*. Taip pat vargiai būtų galima įro-dyti, kad moteriai trūksta medžioklės reikalaujamo fizinio *vikrumo*. Moteris nuo medžioklės atsisakė dėl to, kad medžioklė yra priešinga moters prigimčiai. Moters dvasia nesiveržia į viršinių veiklumą. Ji nėra kovos dvasia. Moters dvasia yra daugiau susitelkusi savyje. Ji daugiau *laukia* negu *ieško*. Tuo tarpu nei susitelkimas savyje, nei laukimas nėra tokios ypatybės, kurios tikėtų medžioklės reikalavi-mams. Medžioklės reikalaujamas didelis viršinis aktyvu-mas neranda atramos vidiniame moters nusiteikime. Iš kito šono, moteris iš esmės priešinasi žudymui. Moteriš-kasis principas yra gimdas, bet ne žudas. Pasibjaurėjimas krauju, kas galima pastebėti kiekvienoje normalioje mote-ryje, turi gilų metafizinį pagrindą moters būtybėje. Tuo tarpu medžioklė kaip tik yra surišta su žudymu ir su krau-jo praliejimu. Todėl moteris, sekdamą giliausiais savo prigimties palinkimais, kaip tik nuo josios ir atsisakė. Rei-kalas veikti iš viršaus ir reikalas žudyti susikerta su mo-teris prigimtimi ir tuo pačiu pastūmi moterį ieškoti ekono-miniame gyvenime kitokių formų kaip medžioklė.

Medžioklės reikalavimai *vyro* prigimtyje kaip tik ir randa savo atramą. Vyras yra viršinio veiklumo principas. Vyras taip pat nesibijo kraujo ir gali žudyti. Tuo būdu jis savo vidumi patenkina medžioklės reikalavimus. *Medžiok-lė yra vyro sukurta ne atsitiktinių aplinkybių dėka, bet kilusi iš pačios vyriškosios dvasios struktūros*. Vyras ekono-mininėje srityje pasirinko tokią gyvenimo formą, kuri bu-vo artimiausia jo prigimčiai. Štai kodėl medžioklė yra vyraujanti totemistiniame cikle ir štai kodėl josios neran-dame matriarchatinėje kultūroje.

Vyriškoji dvasios struktūra apsprendė ir žmogaus ry-šį su vienos arba kitos rūšies gyvuliais. Jau esame sakę,

kad totemizmas anaipol nėra gyvulių kultas. Tai tik jautimas tam tikros giminystės su gyvuliu. Kitaip sakant, totemistinis nusiteikimas yra kažkokio žmoguje ir gyvulyje bendro prado išgyvenimas. Žmogus sueina į gimininius santykius su gyvuliu todėl, kad jis gyvulyje ir pačiame savyje jaučia kažkokį bendrą dalyką, kuris juodu riša ir jungia. Kadangi tokio jautimo nėra matriarchatinėje kultūroje, kuri buvo apspręsta moteriškosios dvasios, tai aišku, kad šitas žmogaus artimumas gyvuliui yra pažadintas *vyriškojo* principo. Vyriškasis pradas ir jo apspręstas žmogus pergyveno save ir gyvulį kaip atstovaujančius tam pačiam principui. Vyras matė gyvulyje kažką, ką ir pats turi, kam ir jis pats atstovauja.

Ieškodami šito prado esmės, turime bent truputį dirstelti į gyvulio užimamą kosmo sąrangoje vietą. Kiekvienoje būtybėje esama receptyviojo ir aktyviojo prado. Bet kosmo kūrime šitų dviejų pradų pasirodymas ėjo tam tikru nuoseklumu. Šiandien mes žinome, kad medžiaga nėra tokia inerti ir pasyvi, kaip apie ją buvo seniau manoma. Medžiagoje taip pat esama aktyviojo poliaus, kuris apsprendžia medžiagos ypatybes. Bet, iš viršaus žiūrint, šitas medžiagos aktyvumas yra nepastebimas. Iš viršaus medžiaga atrodo kaip visiškai pasyvus principas. Augmenys šito pasyvumo turi jau žymiai mažiau. Jų augimas, žydėjimas, vaisių vedimas — vis tai yra funkcijos, kurios suponuoja gyvą veiklumą. Vis dėlto šitas augmenų veiklumas yra dar didžiumoje tik vidinis. Iš viršaus augmuo kaip aktyvus principas pasirodo tik savo padarais. Paties šito veikimo mes dar nepastebime. Augmuo yra pririštas prie medžiagos ir tuo būdu dalyvauja josios pasyvume. *Gyvulyje aktyviojo principo apsireiškimas kosmo kūrime pirmą kartą išeina aikštėn. Gyvulus yra pirmutinis, kuris yra laisvas erdvėje.* Gyvulus yra pirmutinis, kuris viršini veiklumą parodo visai apčiuopiamu būdu. *Gyvulinis principas kosmo sąrangoje reiškia individualizuojantį pradą erdvėje.* Augmenys yra susiję su žeme ir sudaro su ja tarsi vienetą. Tuo tarpu gyvuliai atitrūksta jau nuo žemės, juda laisvai erdvėje ir savo veikimą apreiškia regimomis formomis. Šita prasme galima visai teisingai gyvulį vadinti laisvo aktyviojo principo pirmuoju atstovu. Gamtos gyvenime gyvulus yra viršinio veiklumo principas.

Tokio viršinio veiklumo principas yra ir *vyras*. Štai kodėl jis matė gyvulyje pradą, kuris yra sykiu ir jame pačiame. Šitą pradą jaučia savyje kiekvienos kultūros

vyras. Bet kad su gyvuliu susigiminiavo tik *totemistinio* ciklo žmonės, tai tam buvo specialių priežasčių. Pagrindo kultūros žmogus yra gamtos vaikas. Jis dar nėra atsistojęs prieš gamtą ir nėra suvokęs josios skirtingumo. Jis todėl savyje vykstančių ir esančių dalykų neiidentifikuoja su gamta, nei nuo josios neatskiria. Jis *juose* gyvena, ir gamta gyvena *jame*. Todėl ypatingo žmogaus ryšio su gyvuliu pagrindo kultūroje nerandame. Jo taip pat nerandame nė aukštosios kultūros gyvenime. Aukštosios kultūros žmogus jau yra gamtos valdovas. Jis jau yra atsiskyres nuo gamtos. Jis jau yra perėjęs į *dvasios* sritį, ir kiekvieną panašumą su gamta jis pergyvena jau tik analogiškai, kaip einantį iš kitokio šaltinio ir turintį kitokius pagrindus. Totemizmo atsiradimas iš esmės yra surištas su kamieno kultūra. Kamieno kultūros žmogus, kaip jau esame minėję, yra gamtos brolis. Jis gamtą pergyvena kaip sau lygią. Jis jaučiasi esąs tokioje pat plotmėje, kaip ir gamtinis pasaulis. Todėl visai suprantama, kad gamtiniai procesai tokio žmogaus yra laikomi jo paties procesais ir sąmoningai kaip tokie yra teigiami. Kamieno kultūros vyras, atstovaudamas aktyviajam pradui ir matydamas gyvulyje realizuotą taip pat aktyvų pradžią, padarė jo vidinį nusiteikimą visai atitinkančią išvadą, kad tarp žmogaus ir gyvulio yra vidinis atitikimas ir vidinė giminytė. Bet šitokia išvada yra *grynai vyriška išvada*. Ji nebuvo padaryta moteriškosios dvasios apspręstoje kultūroje. Iš kito šono, vyras, nors ir visą gamtą pergyveno kaip sau lygią, nepajautė ypatingų ryšių su augmenimis, nes augmenys atstovauja jau kitokiam principui. Ypatingą ryšį su augmenimis, kaip matysime vėliau, pajautė moteris. Augalinių totemų todėl yra kuo mažiausiai, ir tie patys nėra charakteringi totemistiniam ciklui, nes jie yra rezultatai totemistinio ciklo susidūrimo su matriarchatiniu ciklu.

Šitoks žmogaus ryšio su gyvuliu aiškinimas galbūt ir galėtų prisidėti prie tamsios totemizmo problemos nušvietimo. Apskritai reikia pasakyti, kad kamieno kultūros aiškinimas gali būti pagrįstas tik žmogaus dvasios diferenciacija pagal lyties principą, ir atskiros šitos kultūrinės apraiškos gali būti atskleistos tik ryšium su moteriškąja arba vyriškąja dvasios struktūra. Totemistinėje kultūroje esanti medžioklė ir toteminis žmogaus ryšys su gyvuliu vyriškojo principo šviesoje, atrodo, duodasi neblogai išaiškinti. Vyras šiosios kultūros gy-

venime medžiojo dėl to, kad jį į šitą ekonominę formą stūmė jo viršinis veiklumas ir jo palinkimas žudyti. Jis susirišo su gyvuliu ypatingais ryšiais dėl to, kad gyvulyje ir savyje jis matė tą patį aktyvumo apsireiškimą ir išgyveno gyvulį kaip sau lygų.

c. Saulės kultas

Soliarinis principas ir pačioje mitologijoje, ir realiame gyvenime, kaip matėme kalbėdami apie totemizmo religiją, yra *vyriškas* principas. *Saulė yra susijusi su visa vyriškąja dvasia ir su visa vyriškąja kultūra*. Daug kas šitą susijimą bando aiškinti viršinėmis aplinkybėmis. Vyras nuo pat kultūros pradžios esąs medžiotojas. Tuo tarpu saulės reikšmė medžioklei esanti neabejotina: pagal ją medžiotojas orientuojąs miške, pagal ją jis sugebąs surasti kelią namon, saulėtomis dienomis ir pati medžioklė esanti sėkmingesnė. Neneigiant šitokio aiškinimo teisingų pusių, vis dėlto reikia pastebėti, kad saulės susijimo su vyriškąja kultūra minėtos aplinkybės negali išaiškinti visoje pilnumoje. Visai tiesa, kad medžioklei saulė yra naudinga ir net reikalinga. Bet nereikia užmiršti, kad *augmenims* saulės veikimas yra dar reikšmingesnis. Saulė augmenų gyvenime yra tiesiog tikrasis gyvybės šaltinis. Einant tad minėto aiškinimo keliu, reikėtų prileisti, kad matriarchatiniame kultūros cikle, kuris vertėsi augmenų auginimu, saulė turinti turėti dar didesnę pagarbą. Tuo tarpu yra kaip tik priešingai. Moteriškoji kultūra savo garbinimo objektu pasirinko ne saulę, nors ji ir teikė moters auginamiems augmenims gyvybę, bet *mėnulį*, kuris jeigu su augmenimis ir turi kokią nors ryšį, tai tik iš tolo ir žymiai mažesnę negu saulė. Vadinasi, saulės kulto praktinio gyvenimo reikalais tinkamai išaiškinti negalima. Čia reikia eiti į vyro prigimtį ir saulės kultą sieti su vyriškosios dvasios struktūra. Vyras saulę garbino dėl to, kad ji atitiko jo dvasios reikalavimus ir šituos reikalavimus patenkino.

Saulės kulte galbūt geriau negu kur kitur pasirodo vyriškoji prigimtis ir vyriškasis pasaulio suvokimo būdas. Jau Genezės pradžioje pasakyta, kad Dievas sutvėrė saulę, kad ji šviestų dienai: „Dievas padarė du didžiuoju dangaus žiburiu: didesnį žiburį dienai valdyti ir mažesnį žiburį nakčiai valdyti“ (1, 16). Jau čia glūdi aiški mintis, kad saulė ir diena yra surištos savo esmėje. Tik

saulė padaro, kad yra diena. Šiaurės vadinamosios baltosios naktys nėra diena, ir dienos gyvenimas jose nevyksta, nes nėra saulės. Saulė padaro, kad daiktai įgyja ryškių kontūrų, tampa aiškūs, regimi ir suprantami. Dieną, kai šviečia saulė, nėra jokių paslapčių, jokių misterijų, jokių neaiškumų. Dienos metu daiktai gyvena kiekvienas savą gyvenimą: *šviesa juos individualizuoja ir atskiria nuo kitų*. Dienos šviesa sutrauko nematomus ryšius tarp daiktų ir aukštesnio pasaulio. Dienos pasaulis yra aiškumo, tvarkos ir dėsnių pasaulis. Tasai pirmykštis chaosas, kuris, atrodo, apsiereiškia naktį, dieną esti nugalimas ir nustumiamas į būties gelmes. Diena atskleidžia būties paviršių, kuriame jau žymu kosmas, harmonija, dėsningumas ir apvaldymas.

Šitame *dienos* pasaulyje vyras jaučiasi geriausiai. Dieną vyras instinktyviai suvokia, kad pasaulio valdovu jis gali būti tik padedamas saulės šviesos. *Vyras yra racionalistas*. Su daiktais jis santykiuoja ne tiek intuityviai, kiek racionaliai. Jis nori daiktus matyti tokius, kokie jie yra. Vyriškasis *ratio* nepakenčia neaiškumo, nepakenčia misterijų ir bendrumo, nes jis gali aprepti tik tai, kas yra aišku ir kas yra atskira. Kiekvienas daiktų ryšys tarp savęs arba su aukštesniu pasauliu yra kliūtis, kad *ratio* pažintų daiktą ir jį apvaldytų, nes *racionalus pažinimas yra pirmasis pasaulio apvaldymo aktas*. *Ratio* savo veikimu sutrauko visus ryšius, kurie sieja vieną daiktą su kitu. Todėl tada, kai daiktas yra labiausiai aiškus, labiausiai atskirtas nuo kitų, kada yra mažiausiai paslapčių ir bendrumo, tada *ratio* veikia geriausiai ir tada jo veikimas yra sėkmingiausias.

Toks metas kaip tik ir yra *diena*. Diena patenkina visus *ratio* reikalavimus. Todėl *ratio* dieną ir veikia geriausiai. Dažnai sakoma, kad didžios idėjos gema naktį. Tai gali būti visai tiesa, nes šios idėjos daugiausia yra intuicijos padaras. Tuo tarpu intuicija, kaip matysime vėliau, geriausiai veikia naktį. Štai kodėl vyras, ryškaus tipo vyras, racionalistas ir intelektualistas, nemėgsta nakties. Naktį vyras miega, vadinasi, ilsisi. *Vyras kuria dieną*. Dienos gyvenimas yra vyriškasis gyvenimas. Naktis, kap netrukus matysime, vyro sukurtoms net ir religinėms formoms atrodo kaip blogio apsiereiškimas ir pirmykščio chaoso atsiskleidimas.

Bet dieną kuria saulė. Saulė nudengia nuo daiktų paslapčių šydą, juos išskirsto ir suskaldo. *Saulė yra*

aiškumo ir atskirumo principas. Saulės šviesa nėra reflektorinė kaip mėnulio. Todėl ji yra stipri, perskverbianti daiktą ir net paslėptas smulkmenas iškelianti aikštėn. Štai kodėl vyriškasis *ratio*, veikdamas dieną, tuo pačiu yra surištas su saule. *Ratio* be aiškių objektų yra bejėgis. Tuo tarpu aiškumas yra galimas tik saulės šviesoje. *Ratio todėl saulėje mato materialinę savo veikimo atramą.* Ir čia kaip tik glūdi giliausios saulės kulto šaknys. Pirminis vyras, kuriame vyriškasis principas atbudo ir apsiereiškė visa savo galia, pradėjęs suvokti pasaulį *racionaliu būdu*, savaimingai pajautė, kiek šitas jo suvokimas priklauso nuo saulės. *Saulė todėl pirminiam vyrui buvo toks pradas, iš kurio kyla racionalaus — vyriško veikimo jėga ir galia.* Pirminis vyras tiesė rankas į saulę ir ją garbino ne todėl, kad ji jį šildė, kad ji rodė jam kelią miške ir namo, bet dėl to, kad *ji jam simbolizavo ir realizavo racionalistinės jo dvasios veikimą ir šito veikimo pagrindą — aiškumą.* Pirminis žmogus jautė, kad, nesant saulės, jo racionalistinis pažinimas būtų labai skurdus, labai menkas, kad jo noras išibrauti į gamtos gelmes ir jas savo protu apvaldyti be saulės sukurto aiškumo būtų neišmanomas ir tuo pačiu vyriškasis principas nustotų tos reikšmės, kurią jis turi savo apvaldančio ir prasiskverbiantio pažinimo dėka. *Saulės kultas yra pirminio vyro racionalistinės dvasios struktūros apraiška.* Matriarchatinėje kultūroje kaip tik dėl to nėra saulės kulto, kad ten nėra nė racionalistinės dvasios persvaros. Ten vyrauja misterijos, kurias saulė naikina.

Saulės pasirodymas ir dienos pradžia visų amžių ir visų kultūrų vyro buvo pergyvenama labai savotiškai: džiaugsmingai, entuziastingai ir pamaldžiai. Daugybės totemistinių tautų iniciacijų ceremonijos vykdavo saulei tekant. Išventinamiems jaunuoliams būdavo išpešiojami odos plaukai, kad dėl to atsiradęs rausvumas kūną padarytų labiau panašų į užtekančią saulę. Vėliau su totemistinės dvasios išgalėjimu visur eina ir saulės tiesioginio kulto arba soliarinių dievybių garbinimo išgalėjimas. Šitas vyriškosios dvasios sąryšis su saule ir su jos sukurta diena yra ryškus net ir Krikščionybėje, kuri savo esmėje yra anapus vyriškumo ir moteriškumo. Liturgijos kūrėjai Krikščionybėje yra vyrai, nes tik vyrai yra aktyvūs liturginių misterijų vykdytojai. Jie todėl yra ir liturginių formų autoriai. Taigi labai charakteringa ir mūsų klausimui gana svarbu, kaip diena ir naktis

krikščioniškojoje liturgijoje yra išgyvenama ir išreiškiamą. Šitą klausimą yra tyrinėjęs *Th. Michelsas*³². Štai jojo išvados: „Naktis,— sako jis,— liturgijos himnų kalboje priešais turtingą spalvų skalę, taikomą dienai, pasirodo kaip tamsi, nediferencijuota masė. Mėnulio poezijos liturgija nežino. . . Naktis dvelkia įgimtu liturgijai baisu. Naktis liturgijai yra gili, šešėlinga tamsa, šmėkliška, sunki, juoda, klaidinanti šviesa, kuri visa slegia, debesinga, chaotiška, maištinga, slegianti. Ji ateina kaip kenksminga rintis, kaip pančiai, kaip miegūstumo metas, kada ligoniai kenčia, žmogžudžiai plėšia ir žudo, krūvos demonišku galybių slankioja aplinkui ir klasta bei apgaule veda žmones į nusikaltimus ir nuodėmes“³³. Tiesa, liturgija neneigia, kaip pastebi ir Michelsas, kad naktis taip pat turi ir savų gėrybių. Bet šitos gėrybės yra daugiau fizinio pobūdžio: jėgų atgavimas, poilsis. . . Tuo tarpu diena „ryšium su naktimi yra puiki dovana. Pats Dievas ją yra sutvėręs, rytą sujungdamas su vakaru“³⁴. . . Ypatinga meile liturgija pasitinka užtekančią saulę“³⁵. Todėl diena ir naktis yra ir skirtingai traktuojamos: jos turi skirtingą savo ethos ir skirtingas savo funkcijas. Žmogaus prirengimas dienai ir nakčiai liturgijoje yra taip pat skirtingas. Nakties maldos turi daugiau didaktinio kontempliatyvinio pobūdžio. Tai tarsi pastangos apsaugoti žmogų nuo nakties baisingų misterijų. Tuo tarpu dienos maldos yra daugiau entuziastinio lyrinio pobūdžio³⁶. Liturgija žino tik vieną palaimintą naktį, būtent Kristaus prisikėlimo naktį, kada mirtis, chaosas ir visos demoniškos galybės buvo nugalėtos. Bet ir ši naktis yra palaiminta ne tiek pati savyje, kiek anuo triumfiniu Kristaus žygiu. Apskritai naktis, kada „illabitur tetrum chaos“, liturgijoje yra siaubinga. Tai nėra *žmogiškasis* jausmas. Tai yra *vyriskasis* nakties išgyvenimas, nes, kaip matysime trečiajame šitos studijos skyriuje, matriarchatinio principo valdomas gyvenimas nakties nėra supratęs kaip baisingos. Atvirakščiai, visos matriarchatinės kultūros misterijos, kuriomis šis ciklas ypatingai pasižymėjo, yra susietos su

³² Tag und Nacht in den Ferialhymnen // Jahrbuch für Liturgiewissenschaft, 1922.

³³ Op. cit., 69 p.

³⁴ Plg. himno žodžius: „Qui mane iunctum vesperi diem vocari praecipis“.

³⁵ Ibid.

³⁶ Plg. op. cit., 72 p.

naktimi. Iš to ir kilo mėnulio kultas ir visa lunarinė matriarchatinės kultūros mitologija.

Visa tai rodo, kad saulės kultas yra vyriškojo principo apsimušimas religinėje srityje. Išgyvendamas dieną kaip ypatingai susijusią su savo dvasios struktūra, vyras ir saulę išgyveno kaip dienos priežastį ir sykiu savo racionalaus veikimo simbolių. Šiuo atžvilgiu saulė vyrui buvo ne astronominis kūnas, bet viso vyriškojo gyvenimo, veikimo ir mąstymo išraiška.

2. *Linkimas objektyvuoti*

Kalbėdami apie kultūrinės kūrybos santykius su lytimi minėjome, kad viena pirmųjų vyriškosios kūrybos žymių yra *linkimas į objektyvinius pavidalus*. Vyriškoji kūryba vyksta ne tiek dvasios gelmėse, kiek stengiasi išeiti į paviršių ir apsimušti regimais bei konkrečiais pavidalais. Linkimas objektyvuoti yra susijęs su visa vyriškąja prigimtimi. Šita žymė yra ryški ir totemistinėje kultūroje. Dar daugiau, ji kaip tik ir sudaro patį charakteringiausią totemistinės kultūros bruožą. Kiek pradinė kultūra vyko daugiau žmogaus dvasios viduje, menkai apsimušdama iš viršaus, tiek totemistinė kultūra, kaip vyriškojo principo padaras, yra periferijos kultūra. Čia glūdi giliausia priežastis, kodėl materialiniu atžvilgiu totemistinė kultūra, palyginta su pradine kultūra, reiškia didžiulę pažangą. Žmogaus pakrypimas iš vidaus į paviršių, į apčiuopiamas formas tuo pačiu pastūmėjo visą kultūrą į tokias sritis, kuriose šitos formos gali būti geriausiai realizuotos. Tai ir yra materialinė kultūros sritis. Todėl totemistinėje kultūroje ir matome išaugant techniką, pritaikomojo meno pradmenis, amatus, prekybą, visuomeninę organizaciją ir apskritai *miesto kultūrą*. Noras objektyvuoti vedė totemistinį žmogų į gamtą, vertė jį šitą gamtą pajungti savo tarnybai. *Viršinio savo gyvenimo suorganizavimas miestine lytimi ir pastangos gamtą apvaldyti magišku būdu yra charakteringiausios totemizmo apraiškos ir sykiu geriausi vyriškojo principo persvaros įrodymai*.

a. *Miestinė gyvenimo forma*

Bet katra lytis — vyriškoji ir moteriškoji — turi savą buvimo ir veikimo formą, kuri apgaubia visus vyro ir

moters darbus. Žmonijos intuicija nuo neatmenamų laiku *viešąjį gyvenimą* yra skyrusi vyrui, o šeimyninį privatinį gyvenimą — moteriai. Namai ir pasaulis pasidarė moteriškojo ir vyriškojo veikimo išraiškos ir net tam tikra prasme simboliai. Pasaulyje ir namuose telkiasi vyriškoji ir moteriškoji dvasia su visais savo principais, su visomis savo žymėmis, su visais savo uždaviniais ir siekimais. *Pasaulis yra vyriškojo buvimo ir veikimo forma. Namai yra moteriškojo buvimo ir moteriškosios kūrybos forma.* Tai nėra dvi atskiros gyvenimo sritys, kurios viena nuo antros skirtųsi materialiniais savo objektais. Tai yra du skirtingi būdai (modi). Jie skiriasi vienas nuo antro ne materialiniais objektais arba atskiriomis sritimis, bet formaliniu žmogaus dvasios nusistatymu visų sričių atžvilgiu. *Pasaulis ir namai reiškia ne tam tikrą žmogaus apsiribojimą, bet tik tam tikrą jo santykiavimą su visa būtimi ir su visu gyvenimu.* Namų kultūra, kaip ir pasaulio kultūra, apima visą gyvenimą.

Pasaulio kultūra yra sukurta ir palaikoma vyro. Kai sakoma, kad vyras išeina iš namų ir eina į pasaulį, tai reiškia ne tai, kad vyras eina į mokslo, meno ir visuomeninio gyvenimo sritis, bet tai, kad jis taip visą gyvenimą formuoja, kad rezultate gaunamas savotiškas buvimo bei veikimo būdas, kurį mes ir vadiname pasauliu. Mokslas, menas ir visuomeninis gyvenimas šitame veikime yra tik atskiros sritys, kurias gali liesti ir moteriškasis veikimas. Bet šitas moters veikimas tose pačiose srityse jau bus skirtingas nuo vyro veikimo. Moters veikimas tose pačiose gyvenimo srityse sukuria *namų* dvasią ir *namų* kultūrą. Pasaulio kultūra kyla tada, kai vyras gyvenimą formuoja pagal *savo* dvasios ypatybes, apreikšdamas jose minėtas vyriškosios kūrybos žymes. *Pasaulio kultūra yra objektyvavimo, formavimo ir specializavimo padaras.* Kai vyras savo kūrybą objektyvuoja regimais pavidalais, kai jis stengiasi ją apvilkti tobulomis formomis, kai jis ją suskaldo į atskiras sritis, jis tuo pačiu sukuria pasaulio kultūrą. Vyras yra pasaulio kultūros kūrėjas, ir pasaulio kultūra yra vyriškosios kūrybos simbolis.

Ir štai pasaulio kultūros kūrimas geriausiai vyksta *miestinėje formoje.* Jau pats miesto įkūrimas reiškia pritaikymą visų tų žymių, kurias turi vyriškoji kūryba. Visų pirma miesto įkūrimui reikia didelio *viršinio veikimo,* reikia taip pat didelės organizuojamosios galios. Gyventojų ir jų gyvenamųjų vietų sutelkimas krūvon

ir jų visų sujungimas į tam tikrą vienetą reikalauja didelio *objektyvavimo*. Miestui reikia taip pat ir *specializacijos*, nes miestinis gyvenimas turi patenkinti įvairių polinkių žmones ir jų reikalus. Iš kito šono, tolimesnis miesto išsiplėtojimas ir gyvenimas jame taip pat geriausiai patenkina vyriškosios prigimties linkimą. *Miesto gyvenimas vyksta ne namie, bet viešumoje. Mieste nėra tikra prasme namų židinio*. Namai mieste reiškia tik pastogę ir poilsio vietą. Visa kultūrinė kūryba vyksta mieste ne namie, bet pasaulyje. Ir tai kaip tik atitinka vyro dvasią. Vyras nėra namų žmogus. Savo prigimtimi labiau linkdamas į viršinių veiklumą, jis nori ir visą savo veikimą perkelti į viešumą. Jis nori objektyvuoti, organizuoti ir specializuoti. Ir tai kaip tik jį stumia iš namų, nes namuose nėra vienas šitas vyriškasis linkimas, kaip matysime trečiajame skyriuje, negali būti patenkintas visu pilnumu. Namai yra tokia gyvenimo ir kūrybos forma, kur viešpatauja sintezė, vidinė dvasia ir bendrumą. Todėl vyras sava kūrybai yra reikalingas kitokios aplinkos negu namai. Į namus jis grįžta tik atsigaiivinti. Namuose vyras illsi. Bet dažniausiai čia jis nekuria. *Vyro kūrybos simbolis yra romėniškasis Forum*. Todėl miesto gyvenimas, kurio centras kaip tik ir yra šitas forum, geriausiai patenkina vyriškosios dvasios reikalavimus.

Todėl pirminis vyras, ieškodamas savo veikimui lyčių, kaip tik ir pasirinko viešojo savo gyvenimo forma *miestinių gyvenimą*. Totemizmo susiorganizavimas miestinėmis formomis nėra atsitiktinis dalykas, bet kilęs iš pačios vyriškosios prigimties. Totemistinė visuomenė, būdama apspręsta vyriškojo principo ir tuo pačiu palenkta viršinio veiklumo dėsningumui, savaimingai susibūrė į miestus ir miestiniu gyvenimu apvilko savo viešąjį veikimą. Štai kodėl totemistinėje kultūroje mes randame aiškių miesto pradmenų. Ir štai kodėl matriarchatinėje kultūroje miestų nėra. Moteriai miestas yra svetimas. Ji jaučiasi mieste tarsi apiplėšta ir apnuoginta. Miestas nutraukia nuo žmogaus susikaupimo, vienatvės ir tylos skraistę. Visa tai moteris gali sunkiai pakelti. Moteriai namai yra daugiau negu tik pastogę ir poilsio vieta. Moters kūryba išauga iš namų tylos, iš namų židinio susikaupimo ir ramybės. Tuo tarpu miestas šitą susikaupimą ardo, braunasi į namus ir tuo pačiu pakerta moters kūrybos šaknis. Todėl kur tik viešajame gyvenime įsigali moteriškojo principo persvara, ten visados šitas

gyvenimas organizuojasi tokiomis formomis, kurios nėra panašios į miestinį veikimą ir į miestinę kūrybą. Moteris organizuoja *kaimą*, nes kaimas, kaip matysime vėliau, patenkina moteriškosios dvasios reikalavimus kurti tyloje ir namų židinio susikaupime. *Įcentrinis moters kūrybos pobūdis ją savaiame veda į namus, nes namai yra sintetinė kultūros lytis, ir tuo pačiu į kaimą, nes kaimo centre kaip tik ir stovi namai.*

Vyriškojo tad prado persvareje mes kaip tik ir randame giliausią išaiškinimą, kodėl totemistinės kultūros gyvenimas pasuko į miestines formas. Tai padarė ne atsitiktinės aplinkybės, ne amatų ar prekybos atsiradimas, bet pati vyriškoji dvasia, kuri taip pat sukūrė ir amatus, ir prekybą, ir pramonę ir visa tai suorganizavo miesto gyvenimo formomis. *Vyro linkimas veikti viršiniu būdu stumia jį į pasaulį, o pasaulio kultūra konkrečioje savo apraiškoje organizuojasi miestinėmis lytimis. Totemistinė kultūra yra vyriškoji kultūra, ir todėl ji yra sykiu ir miestiškoji kultūra.*

b. Magija

Maginių priemonių vartojimas yra charakteringiausia totemizmo žymė. Ji mums atskleidžia dar vieną įrodymą, kad totemistinė kultūra iš tikro yra vyriškojo principo padaras. Kalbėdami apie lyties santykius su kultūra minėjome, kad vyriškoji kultūra yra *prigimties apipavidalinimas*. Vyras, norėdamas savo kūrybą objektyvuoti regimais pavidalais, tuo pačiu yra priverstas siekti tobulos formos, arba, kitaip sakant, apipavidalinti gamtos duotą medžiagą. Perkelti savo dvasioje turimas idėjas į viršinių pasaulių ir šitą pasaulių pagal jas suformuoti — štai pagrindiniai vyriškosios kūrybos uždaviniai.

Bet gamtos apipavidalinimas eina žingsnis žingsniu su josios valdymu. Apipavidalinta gamta yra apvaldyta gamta, palenkta žmogaus reikalams ir visam jojo gyvenimui. Apipavidalindamas gamtą, žmogus realizuoja joje savo idėją, kitaip sakant, gamtinio daikto turimą lytį papildo ir pratęsia sava daiktui suteikta lytimi, kuri daiktą padaro priklausomą nuo žmogaus. Todėl vyriškoji kūryba per gamtos apipavidalinimą visados eina prie gamtos valdymo. *Vyriškoji kultūra yra ne tik gamtos apipavidalinimas, bet ir gamtos valdymas.* Genezės posakyje „subicite terram et dominamini“ prabyla vyriškosios dvasios balsas.

Gamtos valdymo galima siekti dvejopu būdu: *techniniu ir maginiu*. Technika yra gamtos valdymas *įrankiu*. Magija yra gamtos valdymas žodžiu. Juodvi nuo viena antros skiriasi ne savo esme, bet tik savo veikseną, kuria abi siekia to paties rezultato. Pirminis žmogus, neturėdamas tobulų įrankių, negalėjo gamtos valdyti techniniu būdu. Jis todėl pasirinko maginį būdą, kuris buvo artimesnis ir dvasinei jo struktūrai. Maginis gamtos valdymas yra vidinis gamtos privertimas. Tuo tarpu technika daugiau iš viršaus pavergia gamtą ir ją sukausto. Kamieno kultūros žmogus, santykiAudamas su gamta kaip lygus su lygiu, tarėsi galėsiąs atspėti gamtos paslaptis ir maginėmis priemonėmis gamtos vyksmą galėsiąs palenkti savo reikalams. Burtai ir apskritai visos maginės priemonės čia buvo kelias gamtai valdyti. W. *Schmidtas* šiuo atžvilgiu gražiai yra pastebėjęs, kad „totemizmas, kaip pasaulėžiūros dalis, turėtų būti suprstas ir dėl to tiriamas kaip toks, kuris be asmeninių dievų — kartais net prieš juos — stengiasi grynai daiktiniu būdu siekti gamtos pažinimo ir josios valdymo. Kelias į šį dalyką yra burtai. . .“³⁷ Burtai, teisingai pastebi *Fr. Kernas*³⁸, yra senesni negu kamieno kultūra. Jų pradmenų jau galiniu pastebėti ir pagrindo kultūros vėlyvajame tarpnyje, ypač tasmanoidų kultūroje. Vis dėlto ten jie yra dar necharakteringi. *Tik kamieno kultūra, ir specialiai totemistinis josios ciklas, išvystė burtus ligi charakteringos ir ryškios santykiavimo su gamta formos*. Šiuo metu kaip tik atsirado burtininkų specialistų, kurie bandė palenkti gamtos vyksmą žmogaus laimei. „Ankštoje ir darbą pasidalinusioje visuomenėje,— sako *Fr. Kernas*,— išaugo ypatingi gamtos ir dvasių valdymo menininkai. Tai buvo žmonės, kurie gyveno burtams daryti, lietui pašaukti, ligoms gydyti, priešams apžavėti, medžioklės gyvuliams pagausinti ir kurie sugebėjo iš to gerai gyventi. Tai buvo virtuozei tuo metu bendrai mėgto meno paaštrinti gyvenimo jausmą apsvaigimu, šokiais, muzika, pasninku ir kitomis asketinėmis priemonėmis. . . Šitie sugestijos meisteriai daugino ligi begalybės kulto ir burtų galimybių, santykių ir veiksmų sumą taip, kad tarp žmonijos ir senojo josios gamtos ir sąžinės Dievo atsistojo viską

³⁷ *Anthropos*, 610 p., 1915—1916.

³⁸ *Plg. Natur- und Gewissensgott*, 408 p. // *Kultur- und Universalgeschichte. Festschrift f. W. Goetz, Leipzig, 1927.*

uždengias ir viską savo reikšmingumu persverias neištiriamas maginės metafizikos mokslas. Burtai priverčia antjausmines galias, o kultas džiugina ir minkština jų širdį³⁹. Kamieno kultūros metu maginis žmogaus nusiteikimas pasiekė nepaprastą laipsnį. Maginių priemonių kūrimas ir pastangos šitomis priemonėmis pavergti gamtą buvo tokios gausingos, kad šitoje burtininkiškoje kūryboje galėjo lengvai žlugti kiekviena kultūra, jei maginis žmogaus nusiteikimas nebūtų perėjęs aukštojoje kultūroje į techninį ir tuo pačiu į labiau suracionalintą ir labiau pažabotą nusiteikimą. Nomadinio ciklo kultūra, kuri magijos nebuvo taip apsesta, susimaišiusi su totemistine kultūra, atsverė totemizmo palinkimą į burtininkiškas formas ir tuo pačiu išgelbėjo šią kultūrą nuo pražūties. Šita prasme ir *Kernas* aukštąją kultūrą (aukštoji kultūra iš minėto susimaišymo kaip tik ir kilo) teisingai vadina⁴⁰ „išganymo kultūra“ (Erlösungskultur).

Visa tai rodo, kad *totemistinėje kultūroje magija iš tikro buvo ne kas kita kaip gamtos valdymo būdas*. Ir juo labiau maginės priemonės kamieno kultūroje išigalėjo, tuo labiau jos artėjo prie grynai techninių formulių, neturinčių savyje subjektyvaus nusistatymo. Jų veikimas vis labiau darėsi panašus į tai, kas šiandien teologinėje kalboje yra vadinama „ex opere operato“. Vietoje dorinio nusiteikimo čia atsistojo grynai maginės technikos priemonės. Ir šitoje maginėje technikoje dar labiau apsidreiskia magijos prasmė ir jos vaidmuo totemistiniame gyvenime. Jeigu pradinėje kultūroje burtai turėjo dar maldos charakterį, tai kamieno kultūroje, ypač totemistiniame cikle, jie dažnai net prarado savo prasmę: *jie pasidarė nebesuprantami ir savo nesuprantamumu reikšmingi bei efektingi*. Burtų nudvasėjimas ir jų atitrūkimas nuo subjektyvaus nusiteikimo yra aiškiausias ženklas, kiek magija yra surišta su gamtos valdymu ir sykiu su technine šito valdymo forma. Tolimesnėje savo eigoje magija vis labiau pereina į techniką. Magija ir technika yra du gamtos valdymo būdai, ir todėl abu turi ryšių ne tik su vyriškąja dvasios struktūra, bet ir tarp savęs. *N. Berdiajevas* yra gražiai paaikškinęs magijos santykį su gamtos valdymu ir sykiu josios santykį su technika. Jo mintys dar labiau atskleis mums tote-

³⁹ Op. cit., 408–409 p.

⁴⁰ Plg. Archiv für Kulturgeschichte, 1927.

mistinio žmogaus maginių priemonių prasmę. „Magija, -sako *Berdiajevas*,— yra santykis su gamta. . . Magija yra įtaką gamtai ir gamtos valdymas gamtos paslapčių pažinimo priemonėmis. Magija yra giliai artima gamtos mokslams ir technikai. Magija net buvo pangamtamokslis ir pantehnika, vienintelis raktas į visas gamtos paslaptis. Gamtos mokslai ir technika pamiršo savo kilmę: jie yra kilę iš magijos. Gamtos mokslai pritaikomąja savo praktika stengiasi, kaip ir magija, įgyti valdžią gamtoje. Šiandieninis mokslas bando, kaip ir magija, ieškoti išminties akmens, pagaminti aukso, atrasti gyvenimo eliksyrą, kad prailgintų gyvenimą, ir t.t. . . . Visa gamtos mokslų ir gamtamokslinės technikos psichologija yra artima magijai. . . Senoji magija nepastebimai prisikėlė šiandieninėje technikoje ir skleidžia joje galingą maginę jėgą, kurios reikšmė šiandieninei sąmonei yra neaiški“⁴¹.

Totemistinės kultūros magijoje mes užčiuopiame pirmą žmogaus bandymą pasidaryti gamtos valdovu. Pradinės kultūros žmogus yra gamtos vaikas. Jis gamtos neapvaldo jokia prasme: nei technine, nei magine. Jis tik gamtoje gyvena ir naudojasi gamtos sukurtais daiktais. Todėl pradinė kultūra yra ne tik neturtinga techniniais laimėjimais, bet taip pat gryna ir nuo maginių priemonių. Burtų, kerėjimų, žyniavimų pradinėje kultūroje yra kuo mažiausiai. Kamieno kultūros žmogus yra gamtos brolis. Bet šitas broliavimasis su gamta neilgai galėjo žmogų patenkinti. Jau pačiame kamieno kultūros išsiplėtojime žmogus vis labiau stengėsi iškilti aukščiau už gamtą ir ją palenkti savo reikalams. *Pastangos gamtą valdyti kamieno kultūroje jau aiškiai prasideda*. Su šitomis pastangomis kaip tik ir eina vis didesnis magijos išsigalėjimas. Kamieno kultūros žmogus dar nėra tiek nuo gamtos atsipalaidavęs, kad jis galėtų ją valdyti viršiniu būdu. Jis dar yra ankštai išsijungęs į visą gamtos gyvenimą, į gamtos ritmą ir į josios procesus. Jis todėl nesugeba dar pažūrėti į gamtą kaip į negyvą padarą, kaip į medžiagą ir atitinkamai su ja elgtis. *Kamieno kultūros žmogui visa gamta yra išielinta, idvasinta, kaip ir jis pats*. Todėl jis santykiuoja su ja vidiniu būdu ir tuo pačiu iš vidaus stengiasi ją sau palenkti. Šiam reikalui kaip tik ir gema *magija*. Kamieno kultūros išsiplėtojimo eigoje su žmogaus pastangų apvaldyti gamtą didėjimu eina ir maginių prie-

⁴¹ Der Sinn des Schaffens, 337 p. Tübingen, 1927.

monių gausėjimas. Gali šitos priemonės išsigimti ir faktiškai išsigema. Bet jos visados yra aiškios liudytojos apie nuo pat žmonijos kūdikystės prasidėjusias žmogaus pastangas tapti pasaulio valdovu ir gamtoje atgauti tokią vietą, kokia žmogui pridera pagal jo prigimtį ir paskyrimą. Todėl anaipatol ne atsitiktinis dalykas, kad totemistinėje kultūroje magija buvo išsiplėtusi labiausiai. Totemistinė kultūra yra vyriškojo prado padaras. Tuo tarpu vyras pačia savo prigimtimi yra pašauktas valdyti pasaulį. Kiek moteris jungia pasaulio elementus *vidine* savo jėga, tiek vyras palaiko pasaulio vienybę *viršinėmis* priemonėmis ir viršinėmis formomis. Vyras yra pasaulio

jungėjas tuo, kad jis priverčia pasaulį paklusti žmogui, Šita prievarta geriausiai realizuojasi technikoje. Bet magija taip pat yra viena iš prievartos formų. Maginėmis priemonėmis gamta taip pat yra verčiama išduoti savo paslaptis. Todėl vyras, stengdamasis valdyti gamtą, prie technikos, kaip prie tobuliausios valdymo formos, ėjo per magiją, kuri patenkino totemistinio vyro nusiteikimą ir tuometinius jo santykius su pasauliu. *Magija yra vyriškiausios dvasios kelias ir priemonė tapti pasaulio valdovu.* Tai pirmas bandymas išsilaisvinti iš gamtos priežastingumo, nors savo išsiplėtojime jis gali žmogų šitam priežastingumui dar labiau palenkti.

Magija taip pat yra pirmas žingsnis į pasaulio sumechaninimą ir į jo struktūros suvokimą mechaniniu dėsningu būdu. Pradinės kultūros žmogus, būdamas gamtos vaikas, ir gamtą išgyvena kaip organinį dalyką. Jam gamta buvo ne tik gyva, bet laisva, jauki, graži ir tam tikra prasme laiminga pati ir palaimą teikianti kitiems. Tuo tarpu kamieno kultūroje, ypač totemistiniame cikle, šitas gamtos išgyvenimas žymiai keičiasi sykiu su žmogaus pastangomis išgalėti pasaulyje. Maginių priemonių vartojimas ir vis didesnis jų sutechninimas atskleidė kitokią pasaulio supratimą. Pasaulis, pasiduodas burtininko žodžiams ir veiksams, kurie yra atliekami griežtai pagal tam tikrus dėsnius ir kurie tik iš šito dėsningumo semia savo galia,— šitas pasaulis taip pat turi būti dėsningas ir pats. *Maginės priemonės vartojančio žmogaus nusi-teikimas pasaulio tvarkos atžvilgiu yra priežastingas ir dėsningas.* Tarp savo priemonių ir įvykusių dalykų jis jaučia esantį tam tikrą ryšį, kuris jau nebepriklauso laisvės, bet priežastingumo kategorijai. Šitas jautimas pasaulį padaro priežastingą ir dėsningą, kuriame įvykiai

eina vienas po kito ne organinėje, bet mechaninėje priklausomybėje. Štai kodėl totemistinis kultūros ciklas yra laikomas mechanistinio pasaulėvaizdžio grindėju. Apie tai mes dar kalbėsime baigdami šį skyrių. Šiuo tarpu tenka tik pastebėti, kad *mechanistinis pasaulio suvokimas taip pat yra artimas vyriškosios dvasios struktūrai, nes vyras, kaip buvo minėta, būtį pergyvena kaip suskilusią savyje, vadinasi, kaip sudėtą iš tam tikrų dalių*. Magija, technika ir mechanistinė pasaulėžiūra kyla iš to paties šaltinio, kuris yra ne kas kita kaip vyriškasis būties principas. Būdama šito principo apspręsta, totemistinė kultūra sukūrė magiją, sukūrė technikos pradmenis ir sykiu padėjo pamatus visų amžių mechanistiniam pasaulėvaizdžiui ir mechanistinei pasaulėžiūrai. Linkimas objektyvuoti atitraukia vyrą nuo visumos ir pririša jį prie atskirų daiktų, nes suteikti regimą formą galima tik individualizuotiems daiktams. Tuo pačiu vyras yra pastumiamas į mechanišką būties suvokimą, į josios skaldymą, žodžiu, į *specializaciją*, kuri sudaro paskutinį totemistinės kultūros pagrindą.

3. Linkimas specializuoti

Vyriškojo principo išigalėjimas eina ranka rankon su specializacijos išigalėjimu. Europos kultūros pagrinde glūdi aiškus ir net vienašališkas *androcentrinis* principas. Todėl juo šitas principas labiau atspalaiduoja nuo vienijančio *ginocentrinio* prado ir juo labiau jis apvaldo gyvenimą, tuo labiau šitas gyvenimas smulkėja ir skaidosi. Mūsų laikai, teisingai sakoma, yra vyriškojo principo triumfo amžius. Todėl šiuo metu kaip tik specializacija yra pasiekusi aukščiausią laipsnį. Dabartinis pasaulis yra tiek išsišakojęs ir išsiskleidęs, kad net ir labai artimos sritys jau pradeda nebesusisiekti viena su kita. Vyras, sava kūryba stengdamasis pasaulį suvienyti, bet šitos vienybės siekdamas per objektyvinius viršinius pavidalus, galutiniame rezultate vėl prieina prie pasaulio būties suskaldymo ir susmulkinimo.

Taip yra ne tik dabartiniame Europos gyvenime. Totemistinės kultūros vaizdas rodo tą patį. *Specializacijos šaknų kaip tik reikia ieškoti totemistiniame kultūros cikle*. W. Kopperso liudijimu, „totemistiniai vyrai normaliai anaiptol nėra tinginiai. Atvirksčiai, jie yra darbštūs, jie mielai dirbinėja. Trumpai, totemistinis vyrų pasaulis ir

šiuo atžvilgiu parodo miestiskai orientuotą visos kultūros norą vienas su kitu susiliesti ir nuolatos būti veikliam"⁴². Totemistinės kultūros rezultatai iš tikro parodo, kad vyriškasis veiklumas totemizme yra gana didelis. Totemistinės kultūros laimėjimai, palyginus juos su pradinės kultūros laimėjimais, pasirodo esą labai gausūs ir įvairūs. Apie jų tobulumą ir vertingumą čia negalima spręsti. Šitie dalykai priklauso nuo įvairių sąlygų. Bet pats kultūrinių laimėjimų gausumas bei įvairumas rodo didelį jų kūrėjų veiklumą, ir tai veiklumą ne atsitiktinį, bet, iš vieno šono, organizuotą, iš kito — kylantį iš pačios kūrėjų prigimties.

Dažnai yra sakoma, kad ekonominio gyvenimo forma pastūmėjo totemistinį vyrą į veiklumą įvairiose ir atskirose srityse, žodžiu, į specializaciją. Aukštesnioji medžioklė buvusi nesunkus ir nedaug laiko bei energijos reikalaujantis darbas. Todėl vyras, laimėjęs didesnę grobį, ištisęs dienas maistu nebesirūpindavęs, ir todėl jam būdavo daug laisvo laiko. Dalį šio laiko jis skyręs kurti gana komplikuoti visuomenės santvarkai ir įvairioms maginėms apeigoms, o kitą dalį — įvairiems meniškiesiems bei techniškiesiems darbams: drožinėjimams, pjaustytiems, akmens šlifavimui ir t. t. Toksai aiškinimas gali būti visai teisingas, jei ekonominio gyvenimo formą — aukštesniąją medžioklę — laikysime vyriškojo specializuoto veikimo sąlyga, bet ne *priežastimi*. Iš tikro pradinėje kultūroje, kol medžioklė buvo daugiau individuali, ji savaime turėjo būti mažiau sėkminga ir todėl užėmė daugiau laiko ir reikalavo daugiau energijos. Patobulėjęs medžiojimo būdai, gyvulių gaudymą suorganizavus, laiko atsirado žymiai daugiau, ir dabar vyras galėjo pradėti ir šį tą daugiau negu tik aprūpinti maistu save ir savo šeimą. Vis dėlto ekonominio gyvenimo pasikeitimas buvo tik sąlyga apsireikšti vyriškosios dvasios polinkiams. Jeigu totemistinis vyras labai komplikavo visuomeninio gyvenimo dėsnius, kūrė labai painias ir gausingas religinio kulto apeigas, tai tik ne dėl to, kad jis neturėjo ką veikti ir tuo pačiu galėjo prasimanyti, ką tik norėjo. *Totemistinės kultūros susiskaldymas į atskiras sritis, šitų sričių apipynimas savotiškais dėsniais kilo iš vyriškos prigimties, kuri sava kūryba pasaulį skaldo ir specializuoja. Linkimas specializuoti, glūdįs vyriš-*

⁴² Völker und Kulturen, 499 p.

kojo principo esmėje, yra galutinis totemistinės kultūros komplikuotumo ir susiskaldymo pagrindas. Turėjimas laiko buvo gera sąlyga šitam linkimui realizuoti. Pasikeitusios ekonominės aplinkybės davė vyrui progos pradėti kurti taip, kaip nori vidinis jo prigimties principas. Ir šitas principas, ne kas kita, nuvedė vyrą į komplikuotumą ir specializaciją.

Specializacijos pradmenų galima rasti kiekvienoje totemistinės kultūros srityje. *Materialinėje* srityje šiai specializacijai atstovauja *amatai* ir *pramonė*. Amatų sukūrimas suponuoja ne tik konkrečius gyvenimo reikalus, bet ir savotišką pažiūrą į pasaulį bei į gyvenimą. *Amatų kūrėjas turi žiūrėti į pasaulį kaip į tam tikrą sumą įvairių pradų ir įvairių sričių. Šių sričių reikalavimams patenkinti kaip tik ir yra kuriami amatai. Žmogus, kuris pasaulį pergyvena kaip visumą, kaip organinį vienetą, amatu nekuria. Amatai suponuoja besiskirstančią ir besispecializuojančią žmogaus dvasią ir sykiu mechanistines pažiūras į pasaulį.* Iš kito šono, amatų buvimas ir plėtojimas šita tendencija į specializaciją dar labiau gilina ir praktiškai gyvenime vykdo. Amatams išsilaikyti reikia, kad atsirastų žmonių, kurie būtų *specialiai* linke į tą ar į kitą darbą, kad jie sugebėtų šitą darbą atlikti gerai ir patenkintų klientų reikalavimus. Tokių žmonių, kaip jau esame minėję kalbėdami apie totemistinės kultūros charakteristiką, iš tikro atsirasdavo. Net, pasakojama, ištisos šeimos būdavo linkusios ir sugebančios pasižymėti viename ar kitame amate. Vadinas, specializacija čia vyko jau gana sparčiu tempu. Pridėkime prie viso to dar grynai praktinį darbo pasidalinimą, kuris totemistinėje visuomenėje buvo konkretus faktas, ir gausime aiškų sparčiai einančios specializacijos vaizdą.

Dvasinėje kultūroje specializacijai totemizme atstovauja visų pirma vadinamosios *amžiaus klasės*. Totemistinė visuomenė yra padalinta pagal amžių. Padalinimo pagrindas yra grynai atsitiktinis ir greitai kintęs. Bet totemistiniam nusiteikimui jis yra labai charakteringas. Jis rodo, kad *totemizme visuomeniniam suskirstymui neieškota organinio pagrindo, bet pasitenkinta viršiniu mechaniniu principu: atgyvento laiko kiekiu.* Tokios amžiaus klasės jungia žmones tik iš viršaus. Jų nariai nėra tikra prasme *nariai* kaip šeimos ar tautos, bet tik bičiuliai, bendraamžiai, bendraūgiai. Juos vieną su kitu riša ne vidinis principas, bet jiems viršinis ir atsitiktinis

dalykas. *Amžiaus klasės yra aiškiausias mechanistinio visuomenės išgyvenimo rezultatas.* Iš kito šono, jos rodo, kad totemistinis žmogus nepajėgė aprėpti visuomenės josios *visumoje*. Tai kaip tik ir yra vyro negalia. Vyras turi suskaldyti visuomenę, ir tik tada jis joje orientuojasi ir sugeba veikti. Totemizme, kadangi jis buvo vyriškojo principo persvaroje nuo pat savo pradžios, organiškų visuomenės padalinių nesusiformavo. Todėl totemistinio nusiteikimo žmogus, negalėdamas visuomenės aprėpti josios visumoje, padalino ją pagal iš viršaus lengviausią skiriamą dalyką: žmogaus amžių. Jau esame minėję, kad paprastai totemistinėje visuomenėje esama *trijų* pagrindinių klasių: *vaikų, jaunuolių ir vedusių vyrų*. Bet šitos pagrindinės klasės labai dažnai yra padalintos į keletą dar smulkesnių klasių. Konstruktyvinė totemizmo dvasia nepasitenkino svarbiausiais amžiaus periodais. Ji siekė daug toliau ir sukūrė ištisą amžiaus klasių sistemą. Klasikinis pavyzdys yra amžiaus klasės *Tugeri* giminėje olandų Naujojoje Gvinėjoje. Šitoji totemistinio kultūros ciklo giminė savo visuomenę yra suskirsčiusi į aštuone-tą klasių: 1) *vaikai* (patur), 2) *bręstantieji* (aroi-patur), 3) *subrendusieji* (wokavid), 4) *kariai* (ewati), 5) *senieji kariai* (mes-evati), 6) *susižiedavusieji* (miakim), 7) *vedusieji* (amnagib), 8) *seniai* (mes-miakim). Kai kurios šitos klasės, kaip bręstančiųjų ir susižiedavusiųjų, trunka tik keletą savaičių³. Charakteringa, kad visos šitos klasės viena nuo kitos skiriasi taip pat viršiniaisiais ženklais. Visos jos turi skirtingus galvos plaukų papuošimus ir sudėstymus. Taip pat charakteringa, kad visos šitos klasės pilnumoje yra tik vyriškojoje visuomenėje. Moterys turi tik kai kurias iš jų. Vyriškasis specializavimas yra visų pirma palietęs viešąjį gyvenimą, kuriame totemistinėje kultūroje dalyvauja *tik* vyrai. Moterų visuomenės suskirstymas yra daromas pagal vyrų pavyzdį ir nėra vykdomas taip tobulai, kaip vyruose, nes moteris viešajame gyvenime nieko nereiškia, o šitas viešasis gyvenimas vyrui pirmoje eilėje ir rūpi.

Specializavimo linkimas nėra tik viršinė totemistinės kultūros apraiška. Jis glūdi ir pačiuose šitos kultūros pagrinduose. *Žmogaus susijimas su gyvuliu, kuris ypatingai charakteringas totemizmui, taip pat parodo savotišką specializaciją.* Totemistinė žmonija yra pasiskirsčiusi

⁴³ Plg. W. Schmidt. *Völker und Kulturen*, 246 p.

gyvulių pasaulį ir suėjusi į santykius kiekviena giminė su skirtinga gyvulių rūšimi. Tai taip pat yra konstruktyvinės dvasios rezultatas. Vyriškojo prado apspręstas ir valdomas žmogus jautė savotišką artimumą su gyvuliu, atstovaujančiu tą patį pradą, kaip ir vyras. Šitas atstovavimas galima pergyventi *kiekviename* gyvulyje. Bet totemistinis žmogus vyras konkrečiam šito atstovavimo ir artimumo apreiškimui pasirinko ne gyvulius *kaip tokius*, bet *atskiras* gyvulių rūšis. Čia, kaip ir visur kitur, vyriškasis principas negalėjo pakelti bendrumo. Jis turėjo suskaldyti, suspecializuoti gyvulių pasaulį ir tik paskui su juo santykiuoti jau atskirų rūšių formose. Specializacija čia buvo įvesta net į patį pagrindinį totemistinio žmogaus pasaulio išgyvenimą ir į jo santykius su gyvąja gamta. Specializacija kaip kokia raudona gija eina per visą totemistinę kultūrą ir apreiškia vieną iš giliausių josios pagrindų.

Bendriausias tad totemistinės kultūros pagrindas yra *vyriškosios lyties primatas*, kuris apsprėdė pačią totemistinės kultūros esmę. Iš šito primato totemistinėje kultūroje kilo:

1) *medžioklė* kaip rezultatas viršinio vyro veiklumo ir jo gilaus nusiteikimo žudyti,

2) *ryšys su gyvuliu* kaip savyje esančio individualaus laisvo būties prado pergyvenimas,

3) *saulės kultas* kaip racionalistinio pažinimo ir pasaulio suvokimo išraiška,

4) *miestinė gyvenimo forma* kaip geriausias patenkimas viršinio vyriškojo veiklumo ir vyriškosios pasaulio kultūros,

5) *magija* kaip noras valdyti gamtą ir ją palenkti savo reikalams ir kasdieniniam savo gyvenimui,

6) *amatai, pramonė ir amžiaus klasės* kaip konkretus vyriškojo linkimo specializuoti išikūnijimas.

Vyras sukūrė totemistinę kultūrą ir vyriškąją savo dvasios struktūrą išpaudė visuose šitos kultūros laimėjimuose.

P a b a i g a

TOTEMIZMO GIJOS ŽMONIJOS ISTORIJOJE

Šiandien žmonija yra tokia išsiskaidžiusi ir tokia sudėtinga, kad, žiūrint į ją mūsų dienų akimis, atrodo nesą galima susekti šitame įvairume jokių dėsnių, jokių

tipų ir jokių struktūrų. Atrodo, kad žmonija produkuoja iš savo gelmių kiekvieną kartą vis naujų pavidalų, kurie neturi nieko bendro su senesniaisiais. Iš tikro tokių išpūdį gali susidaryti kiekvienas, kuris žmonijos kultūrą tiria tik dabartyje arba kuris savo tyrinėjimus apriboja tik aukštosios kultūros apraiškomis. Bet kas eina nuo žmonijos kultūros pradžios, tam dabartinės žmonijos išsiskaidymas ir išsišakojimas nėra neišvengiama mįslė, nes po visu šituo įvairumu jis pastebi paslėptas pagrindines gijas, kurios užsimezgė pirminiais laikais ir kurios nenutrūko visoje žmonijos išsiplėtojimo eigoje. Dabartinis žmonijos įvairumas yra ne kas kita kaip natūralus išaugimas ir išstobulėjimas tos žmogaus dvasios diferenciacijos, kuri prasidėjo jau pradinėje kultūroje ir kuri visai aiškiai pasirodo kamieno kultūros cikluose. Eskimoidų, tasmanoidų ir australoidų kultūra pagrindo tarpsnyje ir nomadai, totemistai ir matriarchatininkai kamieno tarpsnyje slepia savyje visas dabartinio žmonijos įvairumo užuomazgas. Pradiniame gyvenime dėl kol kas neišaiškintų priežasčių žmogaus dvasia išsidiferencijavo trimis skirtingomis struktūromis, ir vėliau šitos struktūros kartojosi įvairiausiai pavidalais per visus amžius, pynėsi viena su kita, viena kitą papildė, nustelbė, griovė ir tuo būdu sukūrė dabartinį margų margiausią žmonijos vaizdą, kuriame, iš sykio atrodo, nėra jokios tvarkos ir jokių dėsnų. Bet, žinant šito vaizdo pagrindus ir svarbiausius jojo kontūrus, vis dėlto yra galima pro visą jo kad ir didelį įvairumą išžiūrėti pagrindines gijas, kurios veda į pirminius laikus ir į pirmines dvasios struktūras. Atsekti atskirų struktūrų gijas, iššifruoti jas iš dabartinio labai painaus istorinio audimo yra įdomiausias kultūros filosofijos uždavinys. Bet vykdyti jis yra dar gerai nė nepradėtas. Jam dar reikia daugybės parengiamųjų darbų. Todėl ir šitoje studijoje tik labai trumpais bruožais norime iškelti atskirų pirminių kultūrų ciklą bruožus, kurie niekadoms žmonijos istorijoje nebuvo žlugę, kurie yra gyvi tam tikrais pavidalais ir šiandien. Pirmuosius bandymus šita kryptimi yra padarę W. Moock⁴⁴ ir O. Eberz⁴⁵. Kai kuriomis jų išvadomis čia ir bus pasinaudota. Šitame skyriuje bandysime su-

⁴⁴ Plg. Galilei — ein Symbol // Hochland, 1—9 p., 1929—1930 ir Das Ende des galileischen Zeitalters, *ibid.*, 397—413 p.

⁴⁵ Plg. Vom Aufgang und Niedergang des mannlichen Weltalters, Breslau, 1931.

sekti tik totemizmo gijas, kitų kultūros ciklų apraiškų išsifravimą pasilikdami tolimesniems skyriams, kuriuose bus nagrinėjama matriarchatinė ir nomadinė kultūros.

Jeigu norėtume surasti vieną žodį, kuris charakterizuotų pačią giliausią totemizmo esmę, mums būtinai reiktų sustoti ties žodžiu MECHANIZMAS. Mechanistinis mąstymas, mechanistinė santvarka visuomenėje, mechanistinis santykis su gamta, visas mechanistinis pasaulėvaizdis ir net mechanistinis menas yra ryškios totemistinės kultūros ir apskritai viso totemistinio gyvenimo žymės. Apie tai jau buvo kalbėta ir totemistinės kultūros charakteristikoje, ir josios pagrinduose. Dabar mums reikia tik susekti, kaip šitas mechanistinis pobūdis reiškesi ir tebesireiškia žmonijos kultūros išsiplėtojime. Kitaip sakant, mums reikia susekti, kokiais pavidalais totemistinė dvasia kristalizuojasi istorijos eigoje.

a. Mechanistinė pasaulėžiūra

Pirmutinis pavidalas, kuriuo formuojasi totemistinė dvasia, yra *mechanistinė pasaulėžiūra*. Mechanistinis pasaulio suvokimas totemistinėje kamieno kultūroje yra visiškai aiškus. Totemistinis žmogus, kaip jau buvo minėta, į būtį žiūrėjo ne kaip į organinę visumą, bet kaip į sumą, sudėtą iš atskirų dalių. Šitos specifiškai totemistinės ir sykiu specifiškai vyriškos pažiūros vėlesniais amžiais, išsivysčius žmonijos sąmonei, susiformavo sąmoningos mechanistinės pasaulėžiūros ir mechanistinės filosofijos pavidalu.

Ryškiausias ir pirmutinis tokio mechanistinio pasaulio aiškinimo teoretikas buvo *Demokritas*. Demokrito filosofijoje totemizmas atbudo visa savo galia. Totemistinė dvasios struktūra graikų kultūroje yra gana aiški. *Visas graikų gyvenimas vyko ahdrocentrinio principo šviesoje*. Užstelbta matriarchatinė likų tautos kultūra švystelėjo *Platono* filosofijoje, bet tik tam, kad neprigytų graikuose ir kad ja gyventų ilgi Krikščionybės amžiai ligi aristotelizmo persvaros Vakaruose. Likai matriarchatininkai buvo nustumti graikų istorijoje į šalį. Nomadinis ir totemistinis principai graikų gyvenime buvo vyraują. Kiek *nomadinis* principas rado tobulos išraiškos *Aristotelio* filosofijoje — apie tai mes kalbėsime trečiajame šios studijos skyriuje, — tiek totemistinis principas atsinaujino *Demokrito* pažiūrose.

Kaip žinome, Demokritui būtis buvo valdoma dviejų pradų: *tuštumos* ir *pilnumos*. Tuštuma buvo ne kas kita kaip begalinė erdvė, kurioje skrajojo begalinė daugybė atomų. Atomai judėjo patys iš savęs, buvo visi tos pačios rūšies, ir jų susibūrimai kūrė daiktus. Konkrečios būties kilimas vyksta, pasak Demokrito, ne teleologiniu, bet grynai *mechaniniu* būdu pagal tam tikrus dėsnius ir jėgas. Jokios Aukščiausios Būtybės už pasaulio nėra. Žmogaus siela taip pat yra sudėta iš ugnies atomų. Atrodo, kad šioje Demokrito teorijoje iš tikro kalba totemistinis kamieno kultūros žmogus, o ne 5 šimtmečio prieš Kristų aukštosios kultūros filosofas. Mechaninė būties sudėtis, mechaninis josios pažinimas, asmeninių dievų ar Dievo nebuvimas — visa tai Demokritą padaro tikru totemizmo filosofu. Vis dėlto totemistinis principas graikų kultūroje nepasidarė vyraujantis. Graikiško žmogaus dvasios struktūra buvo *nomadinė*, ir grynai totemistinis šitos struktūros sluoksnis neišėjo vis dėlto paviršiun. Jis daugiau veikė graikiškosios kultūros gelmėse, vieną kitą kartą prasiverždamas ir į konkretų gyvenimą.

Viduriniai amžiai taip pat buvo valdomi dviejų principų: *matriarchatinio*, kuris jiems atėjo iš *Platono*, ir *nomadinio*, kuris jiems atėjo iš žydų per Krikščionybę. Totemistinis principas šiuo istorijos metu buvo nustumtas į labai tolimus dvasios užkampius. Bet jis anaipatol nebuvo panaikintas. Alchemikų svajonėse jis aiškiai rodė savo gyvybės ženklų. Mažiausiai jis buvo jaučiamas tikrųjų vidurinių amžių metu, kada matriarchatinis principas platoniškosios-augustinėskosios filosofijos pavidalu buvo vyraująs. Bet kai tik Vakaruose gavo persvarą *nomadinis* principas šv. *Alberto Didžiojo* ir šv. *Tomo Akviniečio* filosofijoje, totemistinio principo prasiveržimui buvo parengtas kelias. Ir jis netrukus iš tikro pasirodė, vėl atnaujindamas demokritiškąjį pasaulėvaizdį ir pasaulėžiūrą. Per *Gassendi* ir *Paracelso* filosofiją mes žengiamo į naujųjų laikų mechanistinę pasaulėžiūrą, kuriai taip pat visa būtis yra suma, kuri neigia asmeninio Dievo buvimą ir visą pasaulio išsiplėtojimo eigą aiškina grynai mechaninėmis jėgomis. Kaip šitas mechanistinis pasaulio aiškinimas susiformavo praėjusiame šimtetyje, visiems yra gerai žinoma. Kas mūsų laikų mechanistinį pasaulėvaizdį lygina su demokritiškuoju ir su totemistiškuoju, negali nepastebėti nuostabios tapatybės esminiuose punktuose. Šita tapatybė yra suprantama, nes *kiekvienas mechanizmas yra ne kas kita kaip*

totemistinės vyriškosios dvasios struktūros apsimėškimas. Šita struktūra yra nuolatos žmonijos gelmėse gyva, ir ji kartas nuo karto apsimėškia istorijoje konkrečiomis teorijomis ir visai konkrečiai formuluota pasaulėžiūra. Šiandien totemistinis principas pradeda trauktis iš moderniojo žmogaus sąmonės, savo vietą užleisdamas platoniniam matriarchatiniam principui. Todėl ir totemistinis mechanizmas pamažu yra gujamas iš pasaulėžiūrinių sričių. Matriarchatinis principas yra totemizmo priešginybė, ir todėl mes stovime didelių pasaulėžiūrinių kovų akivaizdoje.

b. Demokratinė santvarka

Negalima nesistebėti tuo nepaprastu sutapimu, kuris lydi mechanistinę pasaulėžiūrą. *Demokratinė visuomenės santvarka visais didžiaisiais savo gyvenimo periodais buvo mechanistinės pasaulėžiūros bendraamžė.* Graikijos demokratizmas kaip tik sutampa su *Demokrito* gyvenimo metais. Mūsų laikais demokratija taip pat kilo mechanistinės pasaulėžiūros klestėjimo metu. Ir tai nėra atsitiktinis dalykas. Demokratija nėra mechanistinės pasaulėžiūros realizavimas visuomeninėje santvarkoje, kaip kai kas bando aiškinti. *Mechanistinė pasaulėžiūra nėra demokratinės santvarkos priežastis.* Bet šitie du dalykai yra surišti tarp savęs savo kilmės bendrumu. Demokratinė santvarka atsiranda mechanistinės pasaulėžiūros metu dėl to, kad jos abi yra to paties iš dvasios gelmių išsineriančio totemistinio principo padarai. Ateina tam tikras žmonijos istorijoje metas, kada totemistinis vyriškasis pradas išeina aikštėn, kada jis pradeda valdyti žmogaus mąstymą, veikimą ir kūrybą. Tada teoretinėje srityje atsiranda mechanistinė pasaulėžiūra, o praktinėje srityje — demokratizmas.

Kad iš tikro totemistinėje kamieno kultūroje glūdi demokratinės santvarkos daigai, apie tai jau buvo kalbėta. Tai liudija ir tokie tyrinėtojai, kaip *W. Koppersas* ir *W. Schmidtas*, kurių žodžiai apie demokratinę totemistinės visuomenės pobūdį buvo savo vietoje cituoti. *Demokratinis totemizmo charakteris yra natūrali išvada iš visos jo struktūros.* Visą būtį pergyvendamas kaip sumą, jis ir į visuomenę žiūri kaip į lygių dalių ir lygių individų sambūrį. *Demokratija yra mechanistinės dvasios struktūros pritaikymas visuomeninėje santvarkoje.* Ji totemizme kaip tik randa geriausią savo išraišką. Ji pasirodo visais laikais, kada tik totemistinis principas prasiveržia. Ji galop visais

laikais yra surišta amžiaus atžvilgiu su mechanistine pasaulėžiūra.

Iš kito šono, *demokratinės santvarkos žlugimas eina ranka rankon su totemistinio principo nuslinkimu vėl į žmonijos dvasios gelmes*. Paprastai šitas nuslinkimas visų pirma apsidreškia mechanistinės pasaulėžiūros pralaimėjimu teorinėje srityje. Kai tik mechanizmas griūva filosofijoje, galima netrukus laukti, kad demokratizmas grius ir visuomenėje. Mechanistinės pasaulėžiūros griuvimas reiškia totemistinio principo pralaimėjimą kovoje su kuriuo kitu principu — matriarchatiniu ar nomadiniu. Ir paskui šitą pralaimėjimą eina totemistinio principo pasitraukimas iš konkretaus gyvenimo. Mūsų dienomis tokių totemistinio prado pasitraukimą mes pergyvename labai aiškiai. Be abejo, šitas pasitraukimas nevyksta ramiai. Sena visuomenės struktūra užleidžia savo vietą naujajai tik per kovą. Todėl šiuo atžvilgiu mes taip pat stovime didelių visuomeninių kovų akivaizdoje. Bet šitų kovų pagrinde glūdi kova ne už tą ar kitą valstybės konkrečią santvarką, bet už tą ar kitą gyvenimo principą, kuris savaime kuria valstybių santvarkas, filosofijas ir pasaulėžiūras.

c. Natūralistinis menas

Charakterizuojant totemistinę kultūrą, buvo minėta, kad estetine srityje totemistinio nusiteikimo žmonės linksta ne tiek į stilizavimą, kas aiškiai pastebima matriarchatinėje kultūroje, kiek į *gamtos pamėgdžijimą*. *Totemistinio ciklo ornamentikoje vyrauja piešinys iš gamtos ir specialiai gyvulių motyvai*. Tokių meną šiandien mes vadiname *natūralistiniu menu*. Sekimas gamta, kuo stropiausias noras atkurti tai, kas yra matoma, jaučiama ir apčiuopiama, yra natūralistinio ir sykiu totemistinio meno pagrindas.

Todėl natūralistinį meną laikome trečiąja totemistinės dvasios apraiška. Kiek mechanistinė pasaulėžiūra yra totemizmo išraiška teorinėje srityje, kiek demokratinė santvarka yra to paties totemizmo pasirodymas praktinėje srityje, tiek *natūralistinis menas yra konkretus totemizmo pavidalas estetinėje srityje*. Todėl vėl neatsitiktinis dalykas, kad devynioliktojo šimtmečio natūralistinis menas ėjo greta su mechanistinės pasaulėžiūros išgalėjimu ir su demokratinės santvarkos kilimu. Galimas dalykas, kad

kruopštesnis meno tyrinėjimas tokio paralelizmo žymių at-
rastų ne tik Europos kultūroje.

Trys tad yra pagrindiniai pavidalai, kuriais totemizmas
kartas nuo karto prasiveržia ir pasirodo žmonijos istorijos
eigoje: *mechanistinė pasaulėžiūra, demokratinė santvarka
ir natūralistinis menas*. Šitie pavidalai paskui spinduliuoja
į artimas gyvenimo sritis ir tuo būdu visą gyvenimą per-
sunkia totemistinė dvasia. Smulkesnis atskirų sričių tyri-
nėjimas galėtų atstatyti ištisą totemistinio gyvenimo vaiz-
dą. Tuomet pamatytume, kaip net ir smulkūs dalykai, pav.,
šokiai, muzika, liturgijos formos, atskirų mokslų kryptys,
atskiros visuomeninės organizacijos ir kiti kasdieniniai
dalykėliai, yra susiję savo gelmėmis su valdančiu princi-
pu ir jo struktūrą išreiškia savo lytyse. Bet šitoks tyrinėjimas
jau yra žymiai platesnės studijos dalykas negu šio
straipsnio rėmai. Šiuo tarpu galima tik vieną dalyką paste-
bėti, kad *niekas žmonijos istorijoje neatsiranda, kas netu-
rėtų ryšio su nomadiniu, totemistiniu ar matriarchatiniu
principu, nes šitie trys principai nėra atsitiktinių aplinky-
bių padarai, bet gilus žmonijos dvasios suskilimas, kurio
atskiri pradai veikia visais amžiais ir visose gyvenimo srity-
se*. Kiekvienas pradas turi savus pavidalus, kuriais jis
kaip tik istorijoje ir reiškiasi. Totemistinio principo pa-
vidalai kaip tik ir yra mechanistinė pasaulėžiūra, demokra-
tinė santvarka ir natūralistinis menas.

Kaip šitie pavidalai atrodo *šiandien*? Jau iš to, kas buvo
pasakyta apie mechanistinę pasaulėžiūrą, demokratinę san-
tvarką ir natūralistinį meną, galima suvokti, kad totemis-
tinė dvasia mūsų laikais pradeda trauktis — tegul ir smar-
kiausiai besipriešindama — iš gyvenimo ir savo vietą užleidžia
kitam principui. Mechanistinė pasaulėžiūra šiandien vis
labiau yra išstumiamą ir iš filosofijos, ir iš gamtos mokslų,
ir iš visuomeninių teorijų. *Visumos* (Ganzheit) principo
vis didesnis išgalėjimas žmogaus mąstyme kaip tik yra
priešingas *sumos* principui, kuris valdo mechanistinę pa-
saulėžiūrą. Būtis dabar pradeda suvokti kaip organinis
dalykas, kuris nėra sudėtas iš dalių, bet kuris yra vienin-
gas pačioje savo esmėje, kaip yra vieningas ir būties Kūrė-
jas. Su šitokiu pasaulėžiūros pasisukimu totemizmas, sa-
vaime aišku, negali būti suderintas ir tuo pačiu turi vėl leis-
tis į tamsias dvasios gelmes.

Demokratinė santvarka šiandien taip pat jau yra nete-
kusi jėgų. Jeigu kai kuriuose kraštuose ji dar laikosi, tai
tik dėl šitų kraštų istorinių ar psichologinių aplinkybių.

Bet pats josios pagrindas jau yra išgriautas. Totemistinio principo atsitraukimas iš gyvenimo paviršiaus yra sykiu atsitraukimas demokratinės santvarkos gyvybės šaltinio. Mūsų amžius suka į tokią visuomeninio gyvenimo formą, kurios bruožai dar yra labai neaiškūs, bet kuriuos esmėje jau galima nuvokti. Šitoji forma rymo ant *savotiškai* suprastos *teokratijos*, kur visuomeninis gyvenimas darosi išraiška ne atskirų individų ir ne jų kolektyvo, bet *aukštesnio principo*, kuris gali, be abejo, būti suprstas labai įvairiai. Tai kaip tik yra demokratinės santvarkos priešginybė.

Natūralistinis menas šiandien taip pat jau yra žlugęs. Natūralizmas nėra dabarties meno vyraujanti srovė. Dabartinis menas vis labiau krypsta į tokią formą, kurioje gamta *kaip motyvas ir kaip pavyzdys* vis labiau užleidžia vietą *idėjai* ir *dvasiai*. Tai galima nesunkiai pastebėti visose meno kryptyse ir visuose jo žanruose.

Visa tai rodo, kad totemizmo viešpatavimo tarpsnį mes jau baigiame. Totemistinis principas slenka į žmonijos dvasios gelmes, o jo vietoje kyla naujas principas, kuris taip lygiai persunks gyvenimą, kaip ir totemistinis. Koks bus šitas principas?

Vietoje mechanizmo šiandien atsiranda organizmo principas. Visuma pasaulėžiūroje, savotiška teokratija visuomenėje ir idėja mene yra trys dalykai, kurie žymi naujo principo prigimtį. *Visi šitie dalykai kaip tik yra charakteringi matriarchatiniam principui ir moteriškajam gyvenimo būdui. Visi ženklai sako, kad mes artinamės į matriarchatinio principo persvaros laikus.* Šią mūsų spėjimą patvirtina visi, kurie tik tyrinėja aukštosios kultūros apraiškas ryšium su pirminės kultūros pagrindais. Šiuo atžvilgiu yra ypač įdomūs ir mūsų teigimui charakteringi *N. Berdiajevo* išvedžiojimai, kuriuos jis yra padaręs savo veikale „Naujieji viduramžiai“. Istorijoje, kaip ir gamtoje, teigia Berdiajevas yra tam tikras ritmas, tam tikri potvyniai ir atoslūgiai. Mūsų laikai kaip tik ir yra vieno tokio ritmo nario pabaiga ir antrojo pradžia. Mes, pasak Berdiajevo, žengiame į naujuosius viduramžius, kurie yra charakteringi savotiškais žymėmis ir savotišku visos būties išgyvenimu. Pagrindinį naujojo tarpsnio nusiteikimą Berdiajevas apibūdina *nakties* vardu. *Jis teigia, kad naujieji laikai žengia į naktį, vadinasi, į mistikos, į misterijų ir į ant racionalizmo sritis.* Religija, arba ryšys su antgamtinio aukštesniu principu, vėl atgyja ir savo galia perskverbia visą gyvenimą. Didelį vaidmenį Berdiajevas šio naujo gyvenimo

konstrukcijoje skiria *moteriai*. „Tai, kas, man rodos, charakterizuos naujuosius viduramžius,— sako Berdiajevas,— yra didelis juose moters vaidmuo. Grynai vyriškoji kultūra išsisėmė ir didžiojo karo buvo sugriauta. Tačiau šių paskutinių metų dideliuose bandymuose moteris pradėjo smarkiai veikti ir pati pakilo ligi didelių aukštybių. Moteris yra labiau susijusi su pasaulio siela negu vyras. Moteris yra susijusi su pirminėmis jėgomis, ir vyras su jomis bendrauja tik per moterį. Vyriškoji kultūra yra per daug racionalistinė, ji yra per daug atitrukusi nuo kosminio gyvenimo misterijų. Prie jų ji grįžta tik per moterį“⁴⁶. Jeigu tad naujai prasideda istorijos tarpsnis suka į gyvenimo gelmes, į kosmo misterijas ir jeigu prie šitų misterijų galima priėti tik per moterį, suprantama, kad *moteris turės būti naujojo gyvenimo pirmaeilė kūrėja ir kad moteriškoji dvasia bei moteriškasis principas turės persunkti visas šio naujojo gyvenimo institucijas: jo pasaulėžiūrą, jo visuomenę, jo meną ir net jo religiją. Tai bus ne kas kita kaip matriarchatinio principo iškilimas iš žmonijos dvasios gelmių. Matriarchatinis moteriškasis principas kaip tik ir yra charakteringas tuo, kad jis yra susijęs su būtimi kaip su visuma, su būties misterijomis, su intuityvinių pažinimo būdu, su naktimi, žodžiu, su visu tuo, kas mūsų laikais vis labiau pradeda išsigalėti. Vyriškojo ciklo ir vyriškosios kultūros periodas užleidžia vietą moteriškojo principo periodui. Mes matome nykstantį toki laikotarpį, kurio pradmenys glūdi senų amžių totemistinėje kamienu kultūroje, ir matome kylantį toki periodą, kurio šaknys keroja *matriarchatinėje kultūroje*.*

Trečiasis šios studijos skyrius turės atskleisti mums matriarchatinės kultūros pagrindus, ir tuomet mūsų teigimai pasidarys dar aiškesni.

⁴⁶ *Un nouveau Moyen Age*, 162 p. Paris, 1930.

Trečias skyrius
MATRIARCHATINĖ KULTŪRA

I. MATRIARCHATINĖS KULTŪROS
CHARAKTERISTIKA

1. *Matriarchatinės kultūros supratimas*

a. Problemos atsiradimas

Matriarchatinės kultūros atradimas priklauso prie didžiausių mūsų laikais etnologijos, istorijos ir kultūros filosofijos laimėjimų. Kai buvo manoma, kad vyro viešpatavimas gyvenime yra visuotinis reiškinys, kad kultūra visur ir visada buvo palenкта vyriškajam principui, šitos kultūros vaizdas ir jos pagrindų tyrinėjimas buvo kitoks negu dabar, kai susekta, kad kultūros vyksme esama nuolatinių priešingybės tarp vyriškojo ir moteriškojo prado. Atradus matriarchatinę kultūrą pamatyta, kad vyriškojo principo persvara gyvenime nėra būtinas žmogaus veikimo rezultatas, kad vyriškoji kultūra nėra kultūra *apskritai*, bet kad tai yra tik viena žmogiškosios kultūros apraiška, kad, šalia josios, esama ir moteriškosios kultūros, turinčios kitoki charakterį, kitokias institucijas ir kitokius pagrindus. Visa tai žymiai praturtino istorijos ir kultūros filosofiją ir jai atidarė plačių perspektyvų. Kalbėdami apie pagrindo kultūrą matėme, kad pirminio darbo pasidalinime kaip tik glūdi lyčių diferenciacijos pagrindas, kurio išsivystymas sukūrė dvi labai skirtingas kultūras: totemistinę, kurioje persvarą turėjo vyras, ir matriarchatinę, kurioje persvarą turėjo moteris. Apie totemistinę kultūrą — jos bruožus ir jos pagrindus — jau buvo kalbėta¹. Šiuo tarpu mums tenka anksčiau užsibrėžtu planu panagrinėti kultūros filosofijos šviesoje matriarchatinę kultūrą, kuri daugeliu atžvilgių yra savotiškesnė negu totemistinė, nes labiau mums neįprasta.

Jau daug amžių yra praslinkę, kai aukštojoje kultūroje vyrauja androcentrinis principas. Jis sukūrė šitos kultūros

¹ Plg. Logos, 1936 m., 2 nr.

pasaulėžiūrą, jis įteigė žmonėms vyriškąjį pasaulio bei gyvenimo pažinimo būdą, savo dvasia ir nuotaika jis persunkė visas šios kultūros viešąsias institucijas ir objektyvinius josios laimėjimus. Vyriškojo principo persvara aukštesioje kultūroje pasidarė visuotinė. Vis dėlto ji neišvengė ištrinti visų buvusios *kitokios* kultūros pėdsakų. Beveik visose aukštosios kultūros srityse galima užtikti broožų, kurie nesiderina su vyriškojo gyvenimo supratimu arba bent yra jaučiami šiame gyvenime kaip kažkas neaišku ir svetima, kaip kažkas nelogiška ir fantastiška. Labai ilgai šitie broožai ir šitos žymės buvo nepastebėtos. Vyriškoji dvasia nesugebėjo suprasti šių keistų liekanų, o tuo labiau nemokėjo jų išaiškinti. Tik dar visai neseniai, tik prieš keletą dešimčių metų atkreiptas rimtesnis dėmesys į šiuos keistus ženklus, pradėta jie rimtai tyrinėti ir rasta, kad tai yra buvusios *kitokios* kultūros likučiai ir reminiscencijos. Tokiu būdu atsirado matriarchato problema.

Biblija yra seniausia turima žmonijos knyga. Ir šitoje jau knygoje esama savotiškų pėdsakų ir savotiškų aliuzijų, kurios dabartinės vyriškosios kultūros šviesoje yra nesuprantamos ir neišaiškinamos. Jau Genezės antrame skyriuje Adomas, paregėjęs jam Dievo sukurtą padėjėją, pastebi, kad tai esanti iš jo kaulo ir „todėlei žmogus paliks savo tėvą ir motiną ir glausis prie savo moters“ (2,24). Šitas posakis yra visiškai tamsus, jeigu į jį žiūrėsime pro dabartinės vedybų tvarkos akinius. Juk dabar ne vyras palieka savo tėvą ir motiną, vadinasi, savo namus, bet moteris. Ji išeina iš savo šeimos, nuo savo tėvų, eina į vyro šeimą ir pasidaro jo namų nariu. Ne veltui tad, kaip pastebi *K. F. Wolfas*, kai kurie vėlesni rašytojai šią vietą norėjo apkreipti aiškindami, kad kaip tik moteris paliks savo tėvą ir motiną². Jeigu minėtą posakį aiškinsime dvasine prasme, turėdami galvoje tą ankštą jungtį, kuri įvyksta tarp vyro ir moters, galėsime teisėtai iškelti klausimą, kodėl Genezėje ypatingai pabrėžiamas vyro susijimas su moterimi, o ne moters su vyru ir ne abiejų vienodai. Reikalas glaustis, vadinasi, ieškoti paramos, sustiprinimo, pagalbos moteriai yra daug aktualesnis negu vyrui. Dvasiškai bendrauti ir vienas antrą papildyti jie turi abu. Dvasiškai vienas antram priklausyti ir tuo būdu palikti savo tėvą ir motiną taip pat yra abiejų pareiga. Kam tad čia pabrėžiamas ypatingas vy-

² Plg. *Das Mutterrecht. Sein Wesen und sein Schriftum // Natur und Kultur*, 221 p., 1934.

ro prisišliejimas prie moters? Šita Šventraščio vieta mūsų santvarkoje yra mažų mažiausiai neaiški.

Dar painesnė yra kita tos pačios Genėzės vieta, kurioje kalbama apie Jokūbo tarnavimą Labanui. Jokūbas, atvykęs pas Labaną ir prie šulinio pamatęs jaunąją Labano dukterį Rachele, pamilo ją ir prašė Labaną leisti ją vesti. „Jokūbas tarė: „Aš tau tarnausiu už tavo jaunesniąją dukterį Rachele septynerius metus““ (*Pr 29, 18*). Kai po septynerių metų vestuvių naktį Labanas įleido pas Jokūbą savo vyresniąją, bet negražesniąją dukterį Liją ir kai dėl šios apgaulės Jokūbas protestavo, Labanas jam atsakė: „Aš tau duosiu taipogi aną už darbą, kuriuo man turėsi tarnauti dar kitus septynerius metus“ (*Pr 29, 27*). Jokūbas sutiko ir tarnavo. Dabartinėje santvarkoje ir pačioje žydų tautoje, kiek siekia jos istorija, tokio papročio nebūta. Vyras sau žmoną nusipirkdavo, pasivogdavo, laimėdavo narsumu ar meile. Bet kad jis tarnautų moters tėvams, pasilikdamas jų namuose net ištisus keturiolika metų, tokio papročio patriarchatinėje kultūroje nėra ir nebuvo. Todėl reikia sutikti, kad šita Šventraščio vieta mums nurodo į tokius laikus, kada vedybiniai papročiai buvo kitokie, kada galbūt net visa visuomeninė santvarka buvo pagrįsta kitokiais santykiais. Šitoji Biblijos vieta nesunku susieti su pirmąja, kad vyras palieka savo tėvą ir motiną. Tarnavimas moters tėvams pasiliekant jų namuose kaip tik ir yra toks, tegul ir laikinasis, savo tėvų ir savo namų palikimas. Šitos dvi vietos papildoma ir paaiškina viena antrą. Bet abi jos yra neišaiškinamos dabartinės santvarkos — šeimoje ir visuomenėje — principais.

Taip pat yra charakteringa ir toji Išminties knygos vieta, kurioje kalbama apie pavyzdinę moterį, kuri „apžiūri dirvą ir ją perka; savo rankų pelnu ji įveisia vynuogyną“. Tuo tarpu apie tokias moteris yra sakoma, kad „jos vyras garbingas vartuose, kai sėdi su šalies vyresniaisiais“ (*plg. 31*). Čia aiškiai nurodoma, kad moteris pati dirba arba bent rūpinasi žemės dirbimu ir augmenų (vynuogių) kultivavimu, tuo tarpu vyras yra išėjęs iš namų ir atsidėjęs visuomeniniams reikalams. Viena šita vieta būtų galima išaiškinti alegoriškai, tuo labiau kad ji yra paimta ne iš istorinių Šventraščio knygų. Bet ryšium su kitomis minėtomis vietomis ji įgyja gilesnės prasmės. Ji nurodo, kad moteris yra turėjusi ryšio su žemės darbu ir augmenų auginimu. Ji papildoma minėtas vietas ir vis labiau duoda mums pagrindo nujausti, kad Biblijoje esama aliuzijų ir reminiscencijų, nu-

rodančių buvusią kitokią kultūrą ir kitokią tvarką, negu yra dabar ir negu mes galime susekti iš istorinių šaltinių.

Jeigu nuo Šventraščio pereisime prie profaninių šaltinių, juose taip pat rasime nemaža savotiškų kitokios kultūros pėdsakų. Šitie pėdsakai kaip tik ir pastūmėjo *Bachofeną* jo keliu. Herodotas, pavyzdžiui, rašė apie likus, kad jų pavardės esančios gautos ne iš tėvo, bet iš motinos, kad jei moteris išteka už vergo, jos vaikai yra pilnateisiai, bet jei vyras veda vergę, vaikai yra vergai. Vadinas, likai visuomeninę santvarką grindę ne vyro, bet moters pirmenybe. *Nikolajus Damaskietis* apie tuos pačius likus pastebi, kad jie moteris labiau gerbia negu vyrus, kad turiai yra paveldimi ne sūnų, bet dukterų. *Heraklidas Pontietis* taip pat pastebi, kad likai neturi įstatymų, bet tik papročius, ir kad jau nuo neatmenamų laikų juos valdo moterys³. Vis tai yra nurodymai, kad šalia vyriškosios kultūros kažkokiais laikais yra buvusi ir moteriškoji kultūra, kurioje moters vaidmuo buvęs didesnis negu dabar ir kurioje gyvenimas buvęs tvarkomas moters primato principu.

Šitie savotiški pėdsakai ir reminiscencijos kaip tik ir atkreipė Bachofeno dėmesį. Būdamas gerai susipažinęs su antikinės graikų ir romėnų senovės raštais ir mitologija, jis nesunkiai galėjo surinkti charakteringus šiuo atžvilgiu tekstus, juos sugretinti, padaryti iš jų išvadas ir sukurti teoriją. Taip gimė jo veikalas „Das Mutterrecht. Eine Untersuchung über die Gynaikokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur“ (Stuttgart, 1861). Taip atsirado ir matriarchato problema. Bachofenas buvo pirmutinis, kuris atrado buvusią matriarchatinę kultūrą. Būdamas gilios intuicijos žmogus, „šviesregys ir filosofas“, kaip jį yra pavadinęs sir *Galahadas*, Bachofenas prasiskverbė pro dabartinės vyriškosios kultūros lukštą ir įstengė suvokti, kad po juo esama kitokios kultūros principų, moters sukurtų ir didele dalimi moters realizuotų. Bachofeno atradimas kaip tik sutapo su romantikos sąjūdžiu, kuris kreipė žmogaus dvasią į žilą senovę ir kuriam moteriškasis principas, tasai „amžinasis moteriškumas“, buvo ypatingai patrauklus. Todėl šitai naujai teorijai išplisti sąlygos buvo gana palankios, tuo labiau kad ir pati teorija ankštai siejosi su evoliucionistine tuo metu viešpatavusia etnologijos mokykla. Bachofenas šiandien yra pralenktas, bet neužmirštas. Prieš dešimtį metų Munchene egzistavo vadina-

³ Plg. F. K. *Wolff*. Op. cit., 222–223 p.

masis *Bachofeno ratelis*, įsteigtas archeologo *Alfredo Schulerio*, kuriam priklausė tokie žinomi žmonės, kaip Beumleris, Spengleris, Klagesas, Schroeteris, ir kuris naujai išleido pagrindinį Bachofeno veikalą, pavadintą „Der Mythos von Orient und Occident. Eine Metaphysik der alten Welt“ (München), su ilga (293 p.) Beumlerio įžanga. Taip pat Bachofeno linkme eina ir Leipzigo filosofas, naujosios pagonybės skelbėjas *Ernstas Bergmannas*, kuris savo veikalė „Erkenntnisgeist und Muttergeist. Eine Soziosophie der Geschlechter“ (Breslau, 1932), šalia puikios ir kilnios Marijos metafizikos, perša poligamiją.

Bachofeno matriarchatinė teorija remiasi keliomis pagrindinėmis prielaidomis. Visų pirma *matriarchato atsiradimą Bachofenas siejo su pirminio žmogaus palaidumu seksualinėje srityje*. Bachofenui atrodė, kad pirminiame gyvenime bent kiek pastovesnės šeimos nebūta. Lyčių santykiai buvę nereguluoti, kiekvienas santykiavęs su kiekviena. Vaikai žinoję savo motinas, bet nežinoję savo tėvų. Tai buvęs, pasak Bachofeno, „Sumpfzeugung“, arba promiskuitetas tikra šio žodžio prasme. Kadangi čia moters vaidmuo buvęs ypatingas, todėl, suprantama, moteris ir įgijusi didesnės reikšmės negu vyras, kuris, charakteringu Bergmanno pasakymu, yra „kaip sėkla, kurią vėjas atneša ir vėl nupučia“⁴. Bergmannas vykusiais palyginimais iliustruoja Bachofeno mintį: „Anais ankstyvaisiais žmoniškosios bendruomenės laikais moteris ir motina, klausydama Demetros mosto, turėjo nuosavybės, sėjo grūdus, meldėsi, gimdė ir leido vyrams klajoti ten, kur juos stūmė geidulingas instinktas. Jie ateidavo ir nueidavo, skraidė nuo trobelės prie trobelės, kur sėdėjo motinos, ir bėrė savo sėklas į vagas. Sėkla augo, o sėjėjas jau buvo toli“⁵.

Antra Bachofeno prielaida buvo ta, kad *matriarchatinė kultūra buvusi pati pirmoji, per kurią turėjusios pereiti visos tautos*. Bachofenas manė, kad matriarchatas sukūrė žmonijai dvasines vertybes, kaip šeimą, dorovę, papročius, net ir teisę. „Su moterimi yra susijusi pirmoji žmonių giminės kūryba,— sako Bachofenas,— pirmieji žingsniai į dorovę ir į sutvarkytą buvimą, ypatingai pirmasis religinis auklėjimas; su moterimi siejasi bet koks džiaugimasis aukštesniu gėriu. Joje pirmiau negu vyre atbudo išskaistinto buvimo ilgesys, ir ji aukštesniame laipsnyje turi prigimto

⁴ Erkenntnisgeist und Muttergeist, 241 p. Breslau, 1932.

⁵ Op. cit., 241–242 p.

gabumo šitą buvimą realizuoti. Josios padaras yra visa dorovė, kuri eina po pirmosios barbarybės; josios dovana yra gyvenimas ir visa tai, kas sudaro gyvenimo džiaugsmą; ji pirmutinė pažino gamtos jėgas, ji pirmoji viltimi pergalėjo mirties skausmą⁶.

Trečia Bachofeno prielaida buvo *matriarchato sujungimas su ginekokratija*. Bachofenas manė, kad matriarchatinėje kultūroje gyvenimą tiesioginiu būdu valdžiusi moteris, kad ji buvusi vadė, karžygė, teisėja, baudėja ir įstatymų leidėja. Vyro vaidmuo buvęs antraeilis; jis turėjęs paklusti moteriai, nusilenkti josios valiai ir josios įsakymams. Vyras buvęs tik moters pagalbininkas ir klusnus josios vykdytojas. Visą gyvenimą valdžiusi moteris.

Šiandien modernioji etnologija Bachofeno nuopelnų matriarchatinės kultūros atradime neneigia. Kultūristorinė etnologijos mokykla nustatė, kad iš tikro *matriarchatinė kultūra yra realus faktas*. Tarp pirminių tautų dar ir šiaudien esama nemaža tokių, kurių kultūra ir visos gyvenimo institucijos yra apspręstos moteriško, ne vyriško principo. Tokiu būdu pats pagrindinis Bachofeno nujautimas, kad yra buvusi ir kitokia kultūra, buvo tikras. Užtat Bachofeno prielaidos, kurias minėjome, naujosios etnologijos yra išjudintos *visos*. Šiaudien jau yra visiškai aišku, kad promiskuiteto idėja buvo evoliucionistinės fantazijos padaras, kuris su pirminio gyvenimo tikrove neturi nieko bendro. Šiaudien yra aiškiai įrodyta, kad *pradinė kamieno kultūra, kuri yra laikoma seniausia, turėjo ir tebeturi labai griežtą monogaminę šeimą*. Apie tai jau esame kalbėję anksčiau (Logos, 1936 m., 1 nr., 15–17 p.). Todėl čia šį faktą tik paminime. Taip pat yra išgriauta ir antroji prielaida, kad matriarchatas yra buvęs pirmoji kultūra, per kurią perėjusios visos tautos, ir kad vyriškoji kultūra buvusi vėlesnė. Šiaudien jau yra žinoma, kad *pagrindo kultūra matriarchato neturi*. Joje abi lytys yra lygiateisės, ir šeiminis pagrindo kultūros gyvenimas yra kuriamas abiejų lyčių. Matriarchatas todėl yra vėlyvesnė kultūrinio gyvenimo apraiška. Taip pat Bachofenas klydo manydamas, kad per matriarchatą turėjo pereiti visos tautos. Šiaudieninė etnologija yra įrodžiusi, kad nei totemistinė, nei nomadinė kultūra matriarchato niekadados nėra turėjusios, kad *matriarchatas yra tik vienas iš stambiausių trijų žmonijos kelių*. Žymiai susilpninta yra galop trečioji prielaida, kad

⁶ Das Mutterrecht, XVII p. Stuttgart, 1861.

matriarchatas yra buvęs ginekokratija. Tiesa, šiandieninė etnologija, kaip matysime vėliau, neneigia, kad matriarchatinėje kultūroje esama palankių ginekokratijai elementų. Vis dėlto matriarchatinės tautos retai kuri yra pergyvenusi ginekokratija. Ginekokratija yra retas reiškinys žmonijos kultūroje. Daug yra tautų, kur matriarchatas yra išsivystęs ne į moters valdymą, bet į moters pažeminimą ir pavergimą.

Vadinasi, moderninė etnologija, patvirtinusi patį matriarchatinės kultūros buvimo faktą, jau kitaip šią kultūrą aiškina negu Bachofenas ir po jo *Morganas* bei kiti evoliucionistai. Naujasis kultūristorinis etnologijos metodas matriarchatinės kultūros problemai davė labai daug medžiagos, pagrindė kai kuriuos romantikų spėjimus, kai kuriuos pataisė, kai kuriuos visiškai paneigė. Visa problema naujosios etnologijos šviesoje pasidarė ryškesnė ir reljefingesnė negu buvo Bachofeno laikais. Šiandien jau nebegalima sakyti, kad kultūrinis žmonijos išsivystymas persilaužia iš vyriškojo prado į moteriškąjį, bet greičiau kad šitas išsivystymas reiškiasi ir moteriškuoju, ir vyriškuoju būdu, kad moteriškoji kultūra klesti gretimais su vyriškąja ir kad abi jos aukštoje kultūroje susijungia, nudažydamos šią kultūrą labai savotiškai ir labai supainiodamos konkretų jos vaizdą. Lyčių priešingybė, išskyrusi kamieno kultūrą, pasidaro nepaprastai vaisinga aukštojoje kultūroje. Vieno arba antro prado persvara įvairiais amžiais įvairiose tautose ir įvairiose srityse padaro šią kultūrą visados gyvą, judrią ir pažangią. Pažindami vyriškojo ir moteriškojo prado sukurtas pirmines kultūras, mes tuo pačiu įgyjame nuovokos ir apie aukštosios kultūros sudedamuosius elementus bei jų priklausomumą vienam arba antram pradui. Bachofeno atradimas šiuo atžvilgiu turi didelės reikšmės. Naujoji etnologija šį išradimą išryškino ir davė medžiagos jam paaiškinti.

b. P r o b l e m o s i š r y š k ė j i m a s

Matriarchatinė kultūra sudaro atskirą kultūros ciklą šalia totemistinio ir nomadinio kultūros ciklą. Kitaip sakant, *matriarchatinė kultūra yra savotiška gyvenimo visuma, apimanti tiek dvasinę, tiek materialinę gyvenimo pusę*, nes kultūros ciklas, kaip buvo minėta dar šios studijos įvade (Logos, 1936 m., 1 nr., 6 p.), nėra tikrai

ta ar kita sritis, bet visa kultūrinė visuma. Todėl teisingai R. Thurnwaldas sako, kad „matriarchatu yra suprantama papročių ir tradicijų sistema, kurios pagrindan yra padėtas kilmės apskaičiavimas motinos linijoje”⁷. Ryšys su motina čia yra ypatingai pabrėžiamas, ir jis sudaro išviršinį šios kultūros ženklą.

Šitas ženklas mus veda į gilesnį matriarchatinės kultūros supratimą. Matriarchatinė kultūra nėra tiktai gryo fiziologinio ryšio su motina pabrėžimas. Tai yra ištisa dvasios kryptis ir savotiška kultūrinės kūrybos srovė, kuri yra valdoma moteriškojo principo. Ryšys su motina ir savo kilmės bei vardo siejimas su motinos kilme bei vardu yra tiktai simbolis ano principinio moteriškumo, kuris valdo visą šią kultūrą. Dėl to Thurnwaldas pastebi, kad „labai galimas daiktas, jog matriarchatą reikia suprasti kaip rezultatą viso moteriškojo veikimo”⁸. Maždaug tą patį teigia ir W. Schmidtas sakydamas, kad „matriarchatas yra per didelis moteriškojo elemento pabrėžimas žmonių bendruomenėje”⁹. Kaip totemistinės kultūros ciklas yra vyriškosios kūrybos padaras, taip matriarchatinis ciklas yra kilęs dėl moteriškosios kūrybos susitelkimo į vieną gyvenimo visumą. Dėl tam tikrų priežasčių, apie kurias netrukus kalbėsime, moteris sugebėjo savo veikimu apimti visą gyvenimą, sugebėjo išpausti jam savo dvasios bruožų, sugebėjo jį sutvarkyti pagal savo prigimties polinkius, tuo būdu ji sukūrė skirtingą gyvenimą nuo to, kuris buvo vieno tik vyro arba abiejų lyčių padaras. Tuo būdu ji sukūrė matriarchatą. *Matriarchatinė kultūra yra moteriškoji kultūra, moteriškoji ta prasme, kad ji yra sukurta pagal moters išvidinio ir išorinio gyvenimo principus.*

Jau šita matriarchatinės kultūros sąvoka mums leidžia nujausti, kad matriarchatas yra ne tas pat, kas ir ginekokratija, kaip manė Bachofenas. Kalbėdami apie matriarchatinės kultūros šeimą matysime, kad čia dalyvauja ir vyras, kad vyro vaidmuo matriarchatinėje kultūroje yra anaip tol ne paskutinis. Tik čia vyras veikia pagal moteriškojo principo nurodymus. Ir kaip išviršinis ženklas, kad vyras čia realizuoja moteriškąją dvasią, matriarchatinė kultūra renkasi *vyrą — brolių*, ne vyrą — tėvą, vadinas,

⁷ Reallexikon der Vorgeschichte, VIII, 361 p.

⁸ Op. cit., 362 p.

⁹ Voelker und Kulturen, III, 289 p. Regensburg, 1924.

vyrą vieno kraujo su moterimi. Vyras kaip žmonos vyras ir vaikų tėvas matriarchatinėje kultūroje neturi reikšmės. Čia veikia vyras kaip moters brolis ir vaikų dėdė. Vadinasi, vyriškas veikimas čia eina ankštoje priklausomybėje nuo moteriškojo principo. Bet šitas faktas dar anaip tol nerodo, kad vyras matriarchatinėje kultūroje būtinai būtų pavergtas, kaip kad tolimesnėje kultūroje yra pavergta moteris. Pradiniame matriarchate vyro veikimas yra didelės reikšmės, ir moterys tiesioginiu būdu visuomeniniuose dalykuose nedalyvauja. Juos jos paveda tvarkyti savo broliams. Ginekokratija yra išsivysčiusi tik žymiai vėliau ir tik retose primityviose tautose. Todėl matriarchatinė kultūra su ginekokratija siejasi ne iš esmės, o tuo labiau ginekokratija nesudaro matriarchato esmės. Matriarchatas yra daugiau dvasinė žmogaus gyvenimo kryptis. *Tai yra pasaulėžiūra, o ne pasaulėvalda.*

Kokios priežastys pagimdė matriarchatą? Kas padarė, kad tam tikra pirminių tautų grupė pasekė moteriškosios dvasios principais, atsiskirdamos nuo pagrindo kultūros maždaug sintetinio gyvenimo ir nuo totemistinės kultūros, kurioje vyravo tiktai vyriškasis principas? Nemaža etnologų matriarchato kilmės ieško ekonominiame pirminės kultūros gyvenime. Pirmas šią mintį yra iškėlęs *E. Grosse* savo veikale „Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft“ (1896). Ten jis nurodė, kad pradėdama dirbti žemę (Hackbau), moteris tapusi reikšmingesnė ir tuo būdu igijusi daugiau galios negu vyras savo medžiokle arba žvejyba. Žemė tapusi moters nuosavybe, visos šeimos mitybos šaltiniu, tuo pačiu ir moteris virtusi gyvenimo centru ir šio gyvenimo formuotoja. Šią mintį palaiko ir mūsų dienų etnologai, kaip *R. Thurnwaldas*¹⁰, *W. Schmidtas*, *W. Koppersas*¹², *Fr. Kernas*¹³ ir kiti.

Vis dėlto šitoji ekonominė priežastis yra daugiau tiktai akstinas arba proga matriarchatui atsirasti negu tikroji jo priežastis. Tikrosios priežasties mums tenka ieškoti žmogaus dvasios viduje. Pati žmogaus dvasia padarė, kad kai kurių pirminių tautų kultūra nuėjo matriarchatinė linkme. Tiesa, ekonominės sąlygos galėjo šią dvasios diferenciaciją paskatinti ir palengvinti bei pagreitinti. Bet šitos išviršinės sąlygos negalėjo būti dva-

¹⁰ Plg. *Reallexikon der Vorgeschichte*, VIII, 364 p.

¹¹ *Voelker und Kulturen*, III, 264 p.

¹² *Voelker und Kulturen*, III, 546 p.

¹³ Plg. *Archiv für Kulturgeschichte*, 174 p., 1932.

sios apsprendėjos moteriškąja linkme. Šitas apsprendimas jau glūdėjo pirminio žmogaus dvasios viduje. Jau pačioje pagrindo kultūroje mes randame lyčių diferenciacijos ženklų. Pats darbas buvo padalintas tarp lyčių tuo būdu, kad vyras medžiojo gyvulius, o moteris rinko augmenis. Jau šitame darbo pasidalinime žymu lyčių pradinis skilimas, kuris vėliau kaip tik ir išsivystė atskiromis kultūromis. Taip pat pagrindo kultūroje, kaip liudija R. Thurnwaldas, pastebėtas faktas, kad paveldėjimas pirminio turto yra susijęs su šito turto funkcijomis: sūnūs paveldi tėvo įrankius, kuriais jis medžiojo arba gaudė žuvis, o mergaitės paveldi motinos įrankius, kuriais ji gamino valgi ir rinko augmenis. Vadinasi, ir paveldėjimo principai, kurie vėliau išsivystė į paveldėjimą tiktai sūnaus arba tiktai dukters, jau užuomazgoje žymu pačioje pradinėje kultūroje. Net ir patys pirminės pagrindo kultūros atskiri tipai jau yra pasidavę vieno arba antro įtakai. Tasmanoidų, arba ašmeninė, kultūra (Klingenkultur) yra daugiau apspręsta vyriškojo principo. Tuo tarpu australoidų, arba pleištinėje, kultūroje (Faustkeilkultur) yra daugiau žymu moteriškos dvasios įtakos. Šitie dalykai rodo, kad *matriarchatinė kultūra yra pirminės lyčių diferenciacijos tolimesnis išsivystymas*, kad čia susiformavo tos pirminės moteriškosios užuomazgos, kurias jau reikėsi nuo pat žmonijos gyvenimo pradžios. R. Thurnwaldas teisingai kalba apie „ambivalentines normas medžiotojų ir rankiotojų tautose“¹⁵, ir šitos normos savo išsivystyme moteriškojoje linijoje kaip tik sukūrė matriarchatą.

Matriachato išsivystyme W. Schmidtas yra suradęs ketvertą pagrindinių tarpinių, kuriuos charakterizuoja vedybinės formos, apsprendžiančios vyro ir moters santykius ir tuo pačiu matriarchatinės kultūros pobūdį, būtent: 1) vyras lanko moterį jos namuose, 2) vyras atiteka į moters namus, 3) vyras kurią laiką gyvena ir dirba moters namuose, 4) vyras nusiperka moterį į savo namus¹⁶.

Pirmasis tarpnis yra tarsi perėjimas iš pirminės pagrindo kultūros į matriarchatinę kultūrą. Moteris čia jau yra įgijusi galios ir reikšmės. Bet šitoji jos galia dar nėra tinkamai išsiplėtusi. Ji dar nėra sujungusi gyvenimo

¹⁴ Reallexikon der Vorgeschichte, VIII, 363 p.

¹⁵ Reallexikon der Vorgeschichte, VIII, 363 p.

¹⁶ Plg. Voelker und Kulturen, III, 267–272.

į vieną visumą. Todėl vyras dar tebegyvena savą gyvenimą. Kaip šito dar tebesančio savarankiškumo ženklą, jis neįeina į moters šeimą, bet lanko savo žmoną josios namuose. Tokiu būdu, kaip pastebi W. Schmidtas, „vedybomis čia nėra sukuriamas tikras šeimos gyvenimas; vyras dažniau ar rečiau lanko žmoną jos tėvų namuose, jis yra ten tik svečias“¹⁷. Vyro ir moters gyvenimas čia eina paraleliai, dar nesusiliedamas į vieną.

Antrame tarpsnyje vyras jau visiškai atiteka į moters namus ir į jos šeimą. Šiuo metu matriarchatinė kultūra pasiekia savo žydėjimą. Moteris čia jau yra igijusi visiškos galios, kai kur išaugusios net ligi ginekokratijos, jau apvaldžiusi visą gyvenimą, jį persunkia savos dvasios reikalavimais. Ji todėl ir vyrą įima į savo šeimą ir į savo giminę. Vyras palieka savo tėvą ir savo motiną ir glaudžiasi prie savo moters. Siame tarpsnyje matriarchate vyrauja griežta monogamija ir taip pat griežtai saugojama moterystės ištikimybė. Vyras negali turėti jokių kitų žmonių ar gulovių. Jeigu, pavyzdžiui, Asame vyras esti pagaunamas svetimoteriaujant, jo motina turi sumokėti nukentėjusiai žmonai 60 rupijų. Nesumokėjęs vyras perduodamas vergijon¹⁸. Tai yra tasai tarpsnis, kurio reminiscencijos glūdi anksčiau minėtuose Adomo žodžiuose, kad vyras dėl savo moters paliks tėvą ir motiną. Matriarchatinės kultūros šviesoje ši Genezės vieta pasidaro visiškai aiški.

Trečiame tarpsnyje prasideda matriarchatinės kultūros smukimas. Vyras čia jau pamažu išsivaduoja iš moters primato, ir kaip ženklą šio išsivadavimo jis renkasi tikrai laikiną tarnybą žmonos tėvų namuose. Siame tarpsnyje vyras atiteka į žmonos šeimą tik keletui metų, tik tam tikram laikui. Per šį laiką jis dirba žmonos šeimai ir žmonos šeimoje, savo darbu tarsi nupirkdamas sau žmoną. Pasiėmęs skirtam laikui, jis pasiima žmoną į savo namus. Pasitaiko tautų, kuriose darbas žmonos šeimoje reikalaujamas dar ir prieš jungtuves. Tai yra tasai matriarchatinės kultūros tarpsnis, kuris minimas Labano ir Jokūbo santykiuose. Čia vėl mums paaiškėja minėtos vietos prasmė.

Ketvirtajame tarpsnyje vyro darbas žmonos šeimoje esti pakeičiamas tam tikru užmokesčiu. Vadinasi, čia žmo-

¹⁷ Plg. W. Schmidt. Op. cit., 267 p.

¹⁸ Op. cit., 267 p.

na yra nusiperkama, ir tuoj po jungtvių ji vyksta į vyro namus. Josios gyvenimas vyro šeimoje pasidaro gana sunkus. Tiesa, *formaliai* josios galia dar tebeegzistuoja. Paveldėjimas, vaikų vardai dar yra tvarkomi pagal motinos liniją. Bet *faktiškai* moteris jau virsta vyro tarnaitė ir net verge. Vyras pradeda į moterį čia žiūrėti kaip į savą daiktą, kurį jis nusipirko, kuris turi jam dirbti ir būti naudingas bei vaisingas. Tokiu būdu moteris esti pavergiamą ir paverčiama darbinium gyvulium. Matriarchatas virsta moterų vergija.

Per šitokius tad tarpsnius pereina matriarchato išsivystymas. Šiuo metu etnologija konstatuoja visus tarpsnius, nes visi jie pasitaiko pirminių tautų gyvenime. Jų eilė rodo, kad matriarchatas savo viduje turi tendencijos išsigimti į moters pažeminimą ir pavergimą. Be abejo, šiam išsigimimui pagreitinti prisideda išviršiniai akstinai, ypatingai matriarchatinės kultūros susidūrimas su totemistine kultūra, kurioj moteris yra pažeminta ir nustumta į antrąją vietą. Bet ir pats vienašališkas moteriškojo principo pabrėžimas visame gyvenime nepasilieka be psichologinės reakcijos iš vyro pusės. Vyras, būdamas aktingesnis, sugeba surasti tokių formų, kurios faktiškai paraližuoja moters galią (slaptosios vyrų sąjungos), o tolimesnėje eigoje ir visiškai ją panaikina. Reakciniame veikime laimėjęs vyras keršija moteriai, tegul ir nesąmoningai, josios pavergimu ir pažeminimu. Jis ją perka kaip kokį daiktą ir elgiasi su ja kaip su preke.

Matriarchatinės kultūros atsiradimo vieta, *O. Menghino* liudijimu, yra „tropiškoji Pietų Azija“¹⁹. Iš jos jau paskutiniaisiais ledmečio amžiais pradėjo plisti matriarchatinė kultūra po visą Azijos žemyną. Bet tikras matriarchatinės kultūros keliavimas prasidėjo tikrai pasibaigus ledmečiui. Menghinas matriarchatinės kultūros etnologišką ciklą sieja su priešistorine pleištime kultūra (Faustkeilkultur), kas rodo, kad iš tikro šitoji kultūra buvo labai išplitusi, kad matriarchatinės tautos yra ilgai ir toli keliavusios. Matriarchatinė kultūra yra labai ekspansyvi. Bet šitoji ekspansija, kaip gražiai pastebi *W. Mooockas*, yra „ne drąsi nuotykių ieškotojų ir klajoklių ekspansija, bet ramus, lėtas, dėl to tikras išsiplatinimas dėl žmonių pertekliaus spaudimo“²⁰. Matriarchatinės tautos labai vis-

¹⁹ Weltgeschichte der Steinzeit, 604 p. Wien, 1931.

²⁰ Aufbau der Kulturen, 61 p. Paderborn, 1937.

lios, todėl, būdamos sėslios, jos tuojau pajunta didelio priauglio rezultatus ir esti verčiamos keltis iš vienos vietos į kitą.

Du keliai vedė matriarchatinę kultūrą iš josios gimtosios šalies. Vienas ėjo į Afriką ir per ją į Europą, antras į Indiją, Malajų salyną, Australiją ir Ameriką. Pirmoji matriarchatinės kultūros banga apėmė Afriką, susitelkusi centrinėje Afrikoje. Europoje ji susimetė šiaurės srityje. Čia ji sudarė pagrindus indoeuropiečių kultūrai. Antroji banga keliavo į tolimus Rytus ir per juos į tolimus Vakarus. Afrikoje matriarchatinės tautos buvo nustelbtos totemistinių tautų. Azijoje ir Europoje jos tapo nomadinių tautų grobiu. Bet charakteringa, kad *aukštoji kultūra yra prasidėjusi derlingų upių (Tigro, Eufrato, Nilo) slėniuose, kurie kaip tik buvo apgyvendinti matriarchatinių žemdirbių tautų*. Čia jas nukariavo klajoklės tautos, susimaišė su matriarchatinėmis ir davė pradžią aukštajai kultūrai. Atrodo, kad *nomadinės kultūros mišinys su matriarchatinė yra laimingiausias*. Afrikoje aukštoji kultūra nekilo.

2. Matriarchatinės kultūros materialiniai bruožai

Matriarchatinė kultūra priklauso kamieno kultūros tipui, kuris materialinėje srityje jau yra padaręs didelę pažangą, palyginus jį su pagrindo kultūros materialiniais laimėjimais. Čia žmogus jau yra pergalėjęs savo vaikišką santykį su gamta. Čia jis yra tapęs savotišku gamtos broliu. Todėl gamtos formavimas čia yra vykdomas jau žymiai labiau negu kamieno kultūroje. Patekus matriarchatinei kultūrai moteriškojo principo persvaron, šitas gamtos formavimas pradėjo reikštis labai intensyviai, nes moteris pačia savo prigimtimi yra linkusi formuoti, linkusi ugdyti, linkusi pagelbėti prigimčiai ir ją kultivuoti. Tiesa, moters formavimas yra kitoks negu vyro. Vis dėlto tai yra *formavimas* tikra šio žodžio prasme. Ir šiuo atžvilgiu matriarchatinė kultūra stovi žymiai aukščiau už pirminę pagrindo kultūrą.

a. Ūkis

Pagrindinė matriarchatinės kultūros ūkio forma yra *žemės darbas* ir augmenų auginimas. Kiek pradinėje pagrindo kultūroje moteris augmenis tik *rinko*, pasilik-

dama pasisavinamajame ūkio tarpsnyje, tiek matriarchatinėje kultūroje moteris pradėjo augmenis *auginti*, ir šiam reikalui ji pradėjo dirbti žemę. Ji greitai patyrė, kad žemė geriau ugdo reikalingų maistui gėrybių, kai yra įdirbta, negu tada, kai ji yra palikta viena sau. Todėl sodindama ir globodama augmenis, moteris sykiu pradėjo kultivuoti žemę, atidarydama žmonijos išsivystimui visiškai naujų perspektyvų. *Matriarchatinėje kultūroje mes pirmą sykį žmonijos istorijoje sutinkame vadinamąjį produkuojantį ūkį* (erzeugende Wirtschaft), kurio neturėjo nei pradinė kultūra, nei kiti kamieno kultūros ciklai. Totemistinės kultūros pagrindinė ūkio forma buvo medžioklė, vadinasi, tas pats pasisavinamasis ūkis, tik aukštesniu organizuotu pavidalu. Nomadinės kultūros ūkio forma buvo gyvulių auginimas. Tiesa, čia žmogus jau daugiau parodė savos iniciatyvos. Vis dėlto jis čia dar nieko neformavo, nes gyvulių atsiradimas ir jų auginimas buvo grynai gamtinis dalykas. Žmogus tik prižiūrėjo. Tuo tarpu *matriarchatinės kultūros žemės darbe pirmą sykį žmogus formavo gamtos medžiagą ir naudojosi šito formavimo vaisiais*. Tiesa, šitas žemės formavimas, šitoji pirminė agrikultūra buvo dar tolima nuo žemės darbo sumechaninimo, kuris atsirado pradėjus vartoti arklą (Pflugbau). Vis dėlto pirmosios gamtinės medžiagos formavimo užuomazgos čia jau buvo. Matriarchatas pagrindė produkuojantį ūkį ir išlaisvino žmogų nuo gamtos priklausomybės. Čia jau nebe gamta dengė stalą, o pats žmogus. Jis pats savo triūsu bėrė grūdą į išdirbtą žemę ir savo kaktos prakaitu valgė pelnytą duoną.

Šitos pirminės agrikultūros autorė ir svarbiausia veikėja buvo *moteris*. Moteris sukūrė produkuojantį ūkį, moteris išmokė žmoniją žemės darbo, moteris įpratino ištisas tautas į augmeninį maistą. Vėliau, kalbėdami apie matriarchatinės kultūros pagrindą, mes matysime, koks yra išvidinis ryšys tarp moters prigimties ir žemės darbo, specialiai augmenų auginimo. Šiuo tarpu mes tik konstatuojame, kad šito darbo autorė buvo moteris. Vyro vaidmuo matriarchatinėje agrikultūroje buvo tik antraeilis. Išskyrus pačius sunkiuosius darbus, žemę kultivavo pati moteris.

Moteris todėl pagrindė žemės nuosavybę ir tapo pirmąja žemės savininke. Reikia pastebėti, kad žemės nuosavybės pradinėje kultūroje nebuvo jau tik dėl to, kad žemė kaip tokia šiame tarpsnyje neturėjo jokios vertės.

Pradiniam žmogui buvo vertingi gyvuliai, buvo vertingi augmenys, bet žemė *kaip tokia* buvo nevertinga, nes jis nemokėjo iš jos turėti kokios nors naudos. Dėl to ir žemės nuosavybės nebuvo, nes niekam nebuvo intereso ją pasisavinti. Visai kitaip pasidarė matriarchatinėje kultūroje. Moters įdirbta žemė jau įgijo tam tikros vertės. Ji jau buvo pranašesnė už laukinę žemę. Ja susidomėjimas jau buvo atsiradęs, nes kultivuotoje žemėje augmenys geriau tarpo negu nekultivuotoje. Matriarchatinėje kultūroje žemė pasidarė vertinga ir tuo pačiu tapo nuosavybės objektu.

Kas turėjo būti šitos nuosavybės subjektu? Kam turėjo priklausyti šita įdirbta žemė? Aišku, josios įdirbėjai — moteriai. Pirminėje kultūroje visais laikais buvo gyvas pagrindinis nuosavybės principas, kad *daiktas yra to, kuris jį pagamino arba apdirbo*. Kadangi žemės kultivavimas buvo moters teisė ir garbė, todėl ir kultivuota žemė visai natūraliai pasidarė moters nuosavybė. Vyras iš šitos nuosavybės buvo išskirtas, nes jis žemę dirbo tik pripuolamais atvejais. Tokiu būdu buvo padėti pagrindai individualinei žemės nuosavybei, pagrįstai darbo titulu.

Sykiu su žemės nuosavybe matriarchatinėje kultūroje atsirado ir sėslumas. Žemės darbas jau pačia savo esme reikalauja pastovios gyvenamosios vietos. Vienoks ar kitoks nomadizmas su agrikultūra yra nesuderinamas. Štai kodėl *matriarchatininkės tautos esmingai yra sėslios tautos*. Jos yra ankštai suaugusios su žeme, su gyvenamąja vieta, su tėviške. Tiesa, sėslūs yra ir totemistai. Bet matriarchatinis sėslumas yra visai kitokio pobūdžio. Matriarchatinis sėslumas yra žemdirbio — kaimiečio sėslumas. Totemistinis sėslumas yra amatininko — miestiečio sėslumas. Matriarchatinės tautos yra sėslios dėl to, kad jos yra susijusios su žeme kaip su savo gyvenimo atrama ir mitybos šaltiniu. Totemistinės tautos yra sėslios dėl to, kad jos yra susijusios su tam tikru erdvės gabalu, kuriame jos veikia. Matriarchatininkai yra susiję su žeme. Totemistai yra susiję su erdve. Todėl totemistų sėslumas yra tikrai reliatyvus: jie juda tam tikrame erdvės plote, medžiodami gyvulius ir versdamiesi amatais bei pramone. Tuo tarpu matriarchatininkų sėslumas yra daugiau visiškas: jie rymo ant žemės. Jų veikimo vieta yra ne erdvės, bet žemės plotas, kurį jie įdirba ir kultivuoja. Todėl kiek totemistinė kultūra buvo

miestinio gyvenimo pagrindėja, tiek matriarchatinė kultūra davė pradžią kaiminiam gyvenimo tipui. Kad šitas tipas yra tiesiog išaugęs iš moteriškojo principo, mes matysime nagrinėdami matriarchatinės kultūros pagrindus.

Matriarchatiniame ūkyje yra išlikęs pirminis *šeiminis ekonominės* kultūros charakteris. „Egzogaminis motinos teisės ūkinis veikimas,— sako W. *Koppersas*,— iš esmės yra orientuotas šeimaiškai”²¹ Kaip pagrindo kultūroje šeima buvo vienetas, kuris ūkiškai dirbo ir kuris sudarė šito darbo tikslą, taip lygiai pasiliko ir matriarchatinėje kultūroje, su tuo tik skirtumu, kad pagrindo kultūroje ūkio veikėjai buvo abi lytys, tuo tarpu matriarchatinėje kultūroje ūkiniame veikime persvarą įgijo moteris. Bet šita moteris čia dirbo ne sau individualiai, o visai šeimai. *Matriarchatinis ūkis yra šeiminis ūkis*. Totemistinėje kultūroje šitas pradinis ūkio pobūdis buvo paliktas: totemistinis ūkis buvo daugiau giminės ūkis. Jame dalyvavo ne tiek atskira šeima kaip vienetas, kiek visa giminė arba bent didelė jos dalis šeimų sambūrio pavidalu.

Trys yra priežastys, kurios matriarchatinėje kultūroje išlaikė šeiminių ūkio pobūdį: 1) pačių svarbiausių veikėjų nusiteikimas, 2) pats pagrindinis ūkinis veikimas ir 3) pagrindinio mitybos produkto ypatybės.

Totemistinėje kultūroje ūkis pasidarė gimininis dėl to, kad jis visų pirma buvo kuriamas vyro. Vyras, kaip jau buvo sakyta nagrinėjant totemistinės kultūros pagrindus, eina iš namų į pasaulį. Jis gyvena visuomeninį gyvenimą. Todėl jo ir ūkis turi visuomeniškumo — pirminėje kultūroje tai reiškia giminiškumo — bruožų. Kai naujaisiais laikais vyras kūrė kapitalistinį ūkį aukštosios kultūros priemonėmis, jis pažangiai ėjo nuo vidurinių amžių namų ūkio per miesto, valstybės ūkį ligi pasaulinio ūkio, vadinasi, ligi visiško jo suvisuomeninimo. Pirminėje kultūroje šitoji tendencija apsireiškė gimininiu totemistinio ūkio bruožu. Tuo tarpu matriarchatinėje kultūroje ūkio kūrėja buvo moteris. Moteris yra, kaip matysime vėliau, specialiai namų kūrėja, namų kultūros atstovė. Jos gyvenimo centras yra ne pasaulis, bet namų židiny. Net ir visuomenėje ji veikia naminiu būdu. Todėl ir jos ūkio charakteris negalėjo būti kitoks. Savo ūkinį veikimą ji telkė aplinkui namų židinį, jį sukolektyvi-

²¹ Voelker und Kulturen, III, 545 p.

²² Plg. autoriaus „Socialinis teisingumas“, 42—45 p. Kaunas, 1938.

no, bet tiktai šeimos nariams. Pagrindo kultūros šeiminiis komunizmas pasiliko ir matriarchatinėje kultūroje. *Matriarchatinis ūkis yra šeiminiis dėl to, kad jis yra sukurtas moters.*

Čia taip pat turėjo reikšmės ir pats pagrindinis ūkinis veikimas. Totemistų svarbiausia ūkinio veikimo funkcija buvo medžioklė, jau ne individuali kaip pradinėje kultūroje, bet aukštesnė organizuota medžioklė. Joje dalyvavo ištisa giminė, kaip kolektyvas. Tai buvo didelė pažanga maisto pasirūpinime, palyginus su individualine pagrindo kultūros medžiokle. Bet tai buvo sykiu ir nutolimas nuo šeiminio ūkio. Giminės dalyvavimas ūkiniame veikime ir pačiam ūkiui išpaudė giminės bruožų. Tuo tarpu matriarchatinės kultūros svarbiausia ūkinė funkcija buvo žemės darbas. Žemės darbas savo charakteriu yra individualus. Čia kiekvienas žmogus dirba skyrium. Tai ypač reikia pasakyti apie pirminės kultūros žemės darbą, kuris buvo atliekamas tokiomis primityviomis priemonėmis, kaip kastuvas ir kauptuvas. Dėl to ir pats ūkis pasidarė šeiminiis, nes šeima buvo čia didžiausias kolektyvas, kuris šiame ūkyje dalyvavo.

Pagrindinio mitybos produkto ypatybės taip pat turėjo reikšmės. Pagrindinis totemistų valgis buvo *mėsa*. Atogražų srityse mėsa turi būti greitai sunaudojama, nes anų amžių žmonės jos nei sūdyti, nei konservuoti nemokėjo. Tuo tarpu organizuota medžioklė mėsos parūpindavo gana dideliais kiekiais, nes totemistai medžiodavo ne tik smulkius gyvulius, bet bendromis jėgomis puldavo net ir dramblius. Reikėdavo tad šitą grobį tuojau sudoroti. Be abejo, atskiras žmogus to padaryti negalėjo. Todėl savaimė prie primedžiotų grobio atsirasdavo būriai žmonių. Grobio naudojimas buvo atliekamas kolektyviniu būdu. Čia glūdi priežastis to pirminių žmonių įpročio prisivalgyti, kai yra, tiek, kiek tik telpa. Šitas paprotys yra sukurtas pačių pietų krašto aplinkybių. Jis yra kolektyvinio gimininio totemistų ūkio apraiška. Visai kitaip yra matriarchatinėje kultūroje. Matriarchatininkų pagrindinis valgis yra *augmenys*. Mėsos jie vartoja mažai ir retai. W. Koppersas pastebi, kad mėsa matriarchatinėje kultūroje yra vartojama paprastai tik švenčių metu²³. Kasdieninis valgis yra augmeninis. Augmenys, kurių dažniausiai buvo vartojamos sėklos (ryžiai, maišas, lęšiai,

²³ Plg. Voelker und Kulturen, III, 558 p.

pupos, riešutai), net ir atogražų kraštuose yra nepalyginamai patvaresni kaip mėsa. Jiems išlaikyti nereikia kokių specialių priemonių. Todėl matriarchatinėje kultūroje nebuvo reikalo, augmenims geriau užderėjus, kviestis kitus ir derlių tuojau naudoti. Jį buvo galima pasidėti ateičiai ir tuo būdu paruošti savo šeimai atsargos. Čia viena šeima galėjo tinkamai apsidirbti su savo mitybos produktais. Todėl giminės dalyvavimas buvo nereikalingas.

Šitie trys dalykai kaip tik ir padarė, kad matriarchatinės kultūros ūkis pasiliko šeiminio pobūdžio. Baigiant reikia pastebėti, kad vegetariška matriarchatininkų virtuvė, kalbant moderniais terminais, buvo priežastis atsirasti šioje kultūroje bjauriam papročiui valgyti nužudytų žmonių kūnus — *kanibalizmas*. Kanibalizmas, W. Kopperso nuomone, yra specifiška matriarchatinės kultūros apraiška. Koppersas ją paaiškina tuo, kad, valgydami nuolatos augmenis, matriarchatininkai per maža vartojo druskos. Iš kitos pusės, retas mėsos vartojimas žadino didelį jos norą. Šitie du dalykai kaip tik ir pastūmėjo matriarchatininkus į kanibalizmą²⁴. Kanibalizmas yra susijęs su matriarchatinės kultūros ūkio pobūdžiu ir yra daugiau fiziologinė negu moralinė ar religinė apraiška.

b. T e c h n i k a

Savo technika matriarchatinė kultūra taip pat yra širtinga nuo kitų kultūros ciklų, kaip ir savo ūkiu. Šitoji technika, iš vienos pusės, yra pritaikyta prie ekonominio matriarchatininku gyvenimo, iš kitos — ji yra dvasinio jų nusiteikimo, dvasinės jų gyvenimo linkmės išraiška.

Matriarchatinės kultūros ūkiniai įrankiai svarbiausi yra nusmailinta lazda kastuvo vietoje (*Grabstock, la beche*) ir kauptuvas (*Hacke, la pioche*). Pirmasis įrankis yra vartojamas pradiniam matriarchatinės kultūros išsivystymo laipsnyje, antrasis vėlesniame. Amatų srityje matriarchatinė kultūra yra žymiai atsilikusi nuo totemistinės kultūros. Koppersas sako, kad senojoje matriarchatinėje kultūroje amatų buvimą galima tik labai menkai teužčiuopti²⁵. Vis dėlto čia mes randame gerai išsivys-

²⁴ Plg. op. cit., 559 p.

²⁵ Plg. op. cit., 560 p.

čiusią pynimo techniką ir puodų žiedimą . Tai yra dvi pagrindinės amatų šakos, kurios charakteringos matriarchatinei kultūrai. Susisiekimo įrankis tose vietose, kur matriarchatinė kultūra prieina prie didesnių upių arba jūros, yra plaustas. Susižinojimui yra vartojamas signalinis būgnas, padarytas ant medžio drevės ištempiant išdžiūvusią odą.

Matriarchatinės kultūros ginklai tarnauja daugiau apsiginti negu pulti. Iš lyg ir puolamųjų svarbiausi yra mėtyklė akmenims ir *buožė*, ypatingai charakteringas matriarchatinio ciklo ginklas. Taip pat matriarchatinei kultūrai priklauso australiečių bumerangos, indėnų tamahauka, kirvis. Visi šitie ginklai yra vadinamieji artimi ginklai (Nahwaffen), nes jais galima pasiekti priešą arba gyvulį, esantį tikrai arti. Tuo matriarchatiniai ginklai skiriasi nuo totemistinių ginklų, kurie yra tolimo atstumo (Fernwaffen). Šitas skirtumas rodo, kad matriarchatinės tautos nebuvo tokios karingos, kaip totemistinės. Jų ginklų charakterį apsprendė ir ūkis, nes, nesant išsivysčiusios medžioklės, tokie dalykai, kaip lankas arba strėlė, pasidaro nereikalingi. Iš grynai apsigynimo ginklų matriarchatinei kultūrai priklauso skydas. Jis taip pat rodo, kad, esant kovai, priešų susirėmimas yra artimas; tai savotiškos grumtynės, o ne šaudymasis iš tolo arba svaidymas ietimis.

Trobesių forma ir jų sąranga taip pat yra charakteringa matriarchatinės kultūros tipui. Visų pirma totemistinės apvalios trobelės čia pasikeičia į keturkampes trobeles. W. Koppersas mano, kad šitokio pobūdžio trobelės yra talpesnės, todėl matriarchatinei kultūrai buvo reikalingesnės, nes matriarchatinė šeima buvo žymiai gausingesnė negu totemistinė. Be to, trobelė tarnavo ir maisto atsargai padėti²⁶. Šitos trobelės buvo surikiuotos linijos pavidalu (Reihendorf) iš abiejų gatvės pusių. Tuo matriarchatinis kaimas skyrėsi nuo totemistinio miestelio, kuris buvo krūvos pavidalo (Haufendorf).

Matriarchatinis menas apreiškia išvidinius šitos kultūros palinkimus. Visų pirma *bendriausia jo žymė yra palinkimas stilizuoti*. Kiek totemistinis menas stengiasi kuo tiksliausiai pasekti gamtiniais dalykais, pasidarydamas natūralistiniu menu, tiek matriarchatinis menas eina

²⁶ Plg. W. Schmidt. *Voelker und Kulturen*, III, 266 p.

²⁷ Plg. W. Koppers. *Op. cit.*, 546 p.

stilizavimo, net schematizavimo linkme, virsdamas simbolinio meno pirmataku. Todėl geometrinės figūros yra mėgiamiausi matriarchatinio žmogaus piešiniai. Su stilizacija siejasi matriarchatinio meno palinkimas į ornamentiką, kurioje augmenų motyvų persvara yra ryški prieš kitus motyvus. Iš kitos pusės, matriarchatinės kultūros menas yra palinkęs į masyvumą. Jame persveria daugiau medžiagos gausumas ir kūrinio dydis negu jo forma. Šiuo atžvilgiu jis turi ryšio su pirmykščiais Indijos kūriniais ir galimas daiktas, kad yra šitų kūrinių iškėpėjas, nes aukštoji Indijos kultūra yra sukurta ant stipraus matriarchatinio sluoksnio.

Apskritai reikia pastebėti, kad matriarchatinės tautos neturi tokio subtilaus estetinio jausmo, kaip toteminės. „Augmenų augintojai,— sako *Fr. Kernas*,— nesižavi taip grožiu, kaip totemistai; jie atrodo taip pat mažiau poetiški, jų fantazija yra siauresnė“²⁸. Todėl ir visame jų gyvenime jaučiama mažiau estetinio prado. Jų išvaizda yra labiau sudribusi, kūno jie nepuošia ir negražina, drabužiuose spalvų nežymu. Tai yra kaimo žmonės, susiję su žeme, kurios pilkumas ir išdirbto lauko linijos yra žymu jų mene ir estetiniame jų pergyvenime.

3. *Matriarchatinės kultūros dvasinės žymės*

Dvasiniu atžvilgiu kamieno kultūra, kuriai priklauso ir matriarchatinis kultūros ciklas, yra labai savotiška. Žmogus, čia santykiuodamas su gamta kaip lygus su lygiu, būdamas gamtos brolis, savotišku būdu pataikavo ne tik aplinkos gamtai, bet ir savo paties prigimčiai. Todėl šio meno kultūra, ypačingai dvasinėje srityje, yra *nepaprastai vešlus ir auglus prigimties išsiveržimas*. Tai yra savaiminga kūryba, kuri buvo vedama ne refleksijos, bet instinkto, kuri siekė ne kokio nors išviršinio tikslo, bet buvo išvidinio kūrybiškumo išraiška. Toksai savaimingas prigimties veržimasis teikė žmonijos kultūrai labai daug didelių vertybių. Bet, šalia jų, buvo daug ir neapvaldytos prigimties šposų, vienašališkumų, perdėjimų ir nukrypimų. Šito tarpsnio kultūroje žmogaus prigimtis apsireiškia tokia, kokia ji yra. Ji neslėpė nieko, ji su niekuo nesiderino, nes ji dar buvo pati menkai kultivuota. Žmogus kūrė pats iš savęs, to-

²⁸ *Archiv für Kulturgeschichte*, 174 p., 1932.

dėl jo kūryba šiuo metu buvo tokia, koks jis pats. Čia mes galime suprasti, kodėl totemistinėje kultūroje vyriškumas išsivystė ligi galo ir kodėl matriarchatinėje kullūroje moteriškasis principas taip pat vienašališkai buvo pabrėžtas. *Matiiaichatinė kultūra yra moters kultūra, bet moters nekultivuotos, moters grynios prigimties, kokia ji yra pati viena, be organiškų ryšių su vyriškuoju principu.* Iliuzija būtų matriarchatinę kultūrą laikyti moters kūrybos idealu ir statyti ją pavyzdžiu aukštosios kultūros moterų veikimui. Matriarchatinė kultūra yra savaimingas moteriškos prigimties prasiveržimas su visomis savo šviesiomis pusėmis, bet sykiu ir su savo ydomis.

a. Š e i m a

Matriarchatinės šeimos struktūra yra gana savotiška. Kaip jau buvo minėta kalbant apie matriarchatinės kultūros išsivystymo tarpsnius, vyras arba tiksliai lanko savo žmoną, arba atiteka į jos šeimą, arba dirba jos šeimoje kurį laiką, arba nusiperka žmoną ir parsiveda į savo namus. Šis pastarasis tarpsnis matriarchatui nėra charakteringas, nes jis reiškia paskutinį išsigemančio matriarchato periodą. Visais kitais atvejais moteris pasilieka savo namuose ir savo šeimoje. Jos vardas arba pavardė yra nekeičiama. Vaikai visados esti pavadinami motinos pavarde arba vardu ir pasilieka visais atvejais — net persiskyrimo — motinos šeimoje. Vyras neturi jokios pareigos rūpintis savo žmona arba savo vaikais, nes jie paveldi ne savo tėvo, bet savo dėdės, motinos brolio, turtą. Tėvas dirba ne savo vaikams, bet vaikams savo sesers. Paprastai paveldėjimas tenka vyriausiajai dukteriai. Motinos brolis, arba vaikų dėdė, yra svarbiausias vyriškas asmuo matriarchatinėje šeimoje. Jis saugo savo seserį nuo vyro, jei jis per žiauriai su ja elgiasi, jis keršija už seseriai padarytas skriaudas, jis rūpinasi sesers vaikais, jis atstovauja seserį visuomenėje. Moteris matriarchatinėje kultūroje paprastai pati tiesiog visuomeninių funkcijų nevykdo. Jas vykdyti ji paveda savo broliui. Tuo būdu *matriarchatinė šeima yra grindžiama ne dvasios arba meilės, bet kraujo ryšiais. Kraujo giminystė čia yra svarbesnė už dvasinę vyro ir žmonos jungtį.* Kadangi vaikų ir giminių ryšys su motina yra aiškiausias, todėl motina čia ir turi pirmąją reikšmę.

Tėvo vaidmuo matriarchatinėje šeimoje yra gana savotiškas. Visų pirma jo santykiai su žmona yra nenuolati-

niai. Čia jis yra daugiau fizinis vaikų gimdytojas negu jų auklėtojas arba žmonos draugas. Moteris, kaip gražiai yra pastebėjęs W. Schmidtas, čia yra „ne tiek žmona, kiek sesuo ir duktė, priklausoma nuo vyresniojo savo brolio ir nuo motinos“²⁹. Ji visados esti apsprendžiama savo giminių, ne vyro. Vyras čia yra tik žmonos svečias, kuris jos gyvenimui ir jos išvidiniam tobulėjimui neturi jokios didesnės reikšmės. Vyro ir moters susijungimas čia tarnauja tiktai kūdikiui. *Kiek totemistinė kultūra moterystėje visų pirma mato aistrų nuraminimą, tiek matriarchatinė kultūra iš moterystės visų pirma laukia kūdikio*. Vyras turi pažadinti naują gyvybę, ir jo pareigos čia baigiasi. Vyras vaikų neauklėja. Jis yra, kaip sako R. Thurnwaldas, „geriausias savo vaikų draugas“³⁰. Tėviško autoriteto ir tėviško jausmo išvystyti jis čia negali. Jis yra tiktai gimdytojas, bet ne tėvas. Tėvą čia pakeičia dėdė.

Savotiškai keistas ir sykiu prasmingas matriarchatinės kultūros paprotys yra *kuvados*. Jų esmė yra ta, kad kai moteriai gema kūdikis, tėvas taip pat gula į lovą tarsi negaluodamas, esti moters slaugomas net keletą kartais savaičių. Šitas keistas paprotys yra atkreipęs etnologų dėmesį, nes jo prasmė yra gana tamsi. Be abejo, jis reiškia vyro nusilenkimą moteriškajam principui net tokioje grynai fiziologinėje srityje. W. Schmidtas norėtų kuvadose matyti ginekokratijos apraiškų. Vyras, pasak jo, čia tiek nori būti panašus į moterį, kad net dalyvauja fiziologiniuose jos procesuose, jos skausmuose ir kančiose³¹. Vis dėlto atrodo, kad labiau pagrįstas esąs K. F. Wolffo aiškinimas, pasak kurio kuvados esančios totemistinės arba nomadinės ir matriarchatinės kultūros susidūrimo rezultatas. Matriarchatinė kultūra, susidūrusi su totemistinė arba nomadine, pastebėjo, kad ir tėvo linija turi gyvenime reikšmės, kad yra žmonių, kurie savo kilmę skaičiuoja pagal tėvą, ne pagal motiną. Tokiu būdu čia gimė mintis, kad kūdikis priklauso ir tėvui, ne tik motinai, kad jį pagimdo ir tėvas. Bet kadangi šita mintis gimė matriarchatinėje kultūroje, tai jai simbolizuoti ir regimai apreiškti buvo pasirinkta moteriškas gimdymo pavaizdavimas; kūdikis priklauso motinai dėl to, kad jis iš jos gema. Jeigu jis priklauso ir tėvui, tai tėvas taip pat turi pavaizduoti bent simboliškai kūdikio

²⁹ Op. cit., 219 p.

³⁰ Reallexikon der Vorgeschichte, VIII, 361 p.

³¹ Plg. op. cit., 294–295 p.

gimdymą moterišku būdu. Jis turi gultis į lovą, apsimesti sergančiu, vaitoti, būti slaugomas. Vadinasi, *kuvados yra tėviškumo pareiškimas, pareiškimas, kad tasai gimęs vaikas priklauso ir tėvui, ne tik motinai*. Štai kodėl Wolffas ir sako, kad „vyras, kuris gula į lovą ir elgiasi kaip gimdyvė, nori tuo pasakyti, kad jis tapo tėvu, nori pareikšti kad naujagimis yra jo pripažįstamas kaip gimęs iš moterytės. Tokiu būdu jis padaro džiaugsmo savo žmonai ir visai josios giminei. Vargas, jei jis taip nesielgtų. Tuomet atsirastų priekaištų, barnių, gal muštynių ir žudynių“³², nes moteris būtų įtarta pagimdžiusi kūdikį ne iš savo teisėto vyro. Todėl kuvados yra ne tiek vyro pastangos tapti moterimi, kaip nori jas išaiškinti W. Schmidtas, kiek simbolišnis vyro pareiškimas, kad gimęs kūdikis yra jo, kad jis ir jam priklauso, ne vienai tik motinai. Kuvados yra jau atsi-gaunančio vyriškojo principo apraiška.

Kalbant apie dorinę kultūrinę matriarchatinės šeimos reikšmę, reikia visų pirma pastebėti, kad matriarchatinė šeima šiuo atžvilgiu toli gražu pralenkia totemistinę šeimą. Totemistinė šeima doriniu atžvilgiu buvo palaida. „Priešais šitą bet kokios drausmės ir doros nebuvimą,— sako W. Schmidtas,— pirmojo matriarchatinės kultūros tarpsnio griežta monogamija ir šeimos skaistybė sudarė tikrai išganingą atnaujinimą“³³. Šita mintimi W. Schmidtas kaip tik ir nurodo, kuo būtent matriarchatinė šeima yra reikšminga: 1) griežtu monogamijos pabrėžimu ir 2) šeimines skaistybės branginimu. Tai yra tokios dvi vertybės, kurios mums šiandien yra savaime aiškios, bet kurios pirminėje kamieno kultūroje vis dėlto buvo retenybė. Po pagrindo kultūros monogamijos ir skaistybės saugojimo atėjo kamieno kultūros tarpsnis, kuriame abu šitie dalykai neteko savo pirmųkščio charakterio. Apie monogamiją totemistinėje kultūroje negali būti nė kalbos. Taip pat negali būti kalbos nė apie skaistybę, nes, kaip jau buvo antrame šios studijos skyriuje minėta, esama totemistinių tautų, kuriose nė viena mergaitė neišteka nekalta. Pridėkime dar totemistų keliamas orgijas vadinamuosiuose jaunimo namuose ir galėsime suprasti, kad minėtos dvi vertybės totemistinėje kultūroje neturėjo reikšmės. Kiek geriau buvo, kaip matysime vėliau, nomadinėje kultūroje. Bet poligamija dažnai pasitaikydavo ir čia. Taip pat neteisėtų kūdikių

³² *Natur und Kultur*, 269 p., 1934.

³³ *Op. cit.*, 289 p.

gimimas buvo gerai žinomas. Pradžioje minėtas Jokūbo gyvenimas pas Labaną gali būti charakteringas nomadinei kultūrai. Jokūbas vedė abi Labano dukteris: Liją ir Rachelę, ir sykiu turėjo lytinių santykių dar su dviem savo žmonių tarnaitėmis. Todėl pabrėžti tokiose aplinkybėse monogamiją ir aukštai statyti skaistybę, kaip tai darė matriarchatinė kultūra, iš tikro buvo „išganingas atnaujinimas“. Tuo tarpu *matriarchatinė šeima buvo monogaminė*. „Klasinė jo (matriarchato.— A. M.) forma,— sako W. Schmidtas,— yra galima tikrai monogamija“³⁴. Kitoje vietoje Schmidtas taip pat pastebi, kad seniausioje savo formoje matriarchatinė kultūra jau tik dėl ekonominio gyvenimo turėjo monogamiją „formaliai priverstinę ir dėl to visai tikrą“ . Iš kitos pusės, kaip jau pastebėjo ir Bachofenas, matriarchatinė kultūra yra moterystę susiejusi su skaistybe. K. F. Wolffas, išskaičiuodamas matriarchatinės kultūros žymes, tarp kitų mini ir teisėtų gimimų sąvokos nežinojimą³⁶. Mergaitės skaistybė čia buvo saugojama ne tik jos pačios, bet ir jos brolio, o šeimoje buvo iš vyro reikalaujama didelės ištikimybės.

Šitos dorinis matriarchatinės šeimos charakteris yra aiškiai kilęs iš moters prigimties. Moteris pačia savo esme yra linkusi į monogamiją. Ji nori būti susijusi su *vienu* vyru ir nepakenčia, kad vyras, šalia jos, turėtų dar kitų žmonių. Tai yra gilus psichologinis moters linkimas. Todėl kai tik moteris įgyja persvaros šeimoje, ji tuo pačiu šitą šeimą tvarko griežtai monogaminiu būdu. Poliandrija, kuri kai kieno yra siejama su matriarchatu, kamieno kultūroje yra nežinoma. Ji pasirodo tik mišrioje kultūroje kaip nusižiūrėjimas į totemistinę poligamiją. Taip pat iš moters dvasios nusiteikimo yra kilęs ir skaistybės branginimas. Šiuo atžvilgiu prasmingai pastebi W. Moockas: „Motinai seksualinis aktas turi visai kitokių asmeninių pasėkų negu vyrui. Todėl nekaltybės jausmas motinoje yra žymiai subtilesnis ir labiau susijęs su jausmais negu vyre. Todėl su tikru motiniškumu visados jungiasi stiprus skaistybės ir nekaltybės jausmas. . .“³⁷ Štai kodėl matriarchatinė moteris, visų pirma būdama motina, jautė šitą skaistybės vertinimą ir jį stengėsi realizuoti savo šeimoje. Todėl Bachofe-

³⁴ Op. cit., 273 p.

³⁵ Op. cit., 290 p.

³⁶ Natur und Kultur, 225 p.

³⁷ Aufbau der Kulturen, 88 p.

no mintis, kad moteris išsigijusi savo galios dėl ypatingos jos reikšmės promiskuitetė, kad matriarchatas yra kilęs iš poligamijos, šiandien neturi jokio pagrindo ir yra visiškai priešinga tikrovei. Moteris dvasinėje srityje kaip tik išivirtino savo skaisybe, savo linkimu drausminti palaidą vyro prigimtį.

b. U g d y m a s

Šeiminiame ugdymo tarpsnyje matriarchatinė kultūra ugdo ypatingai mergaites, kaip kad totemistinė kultūra kreipia visų pirma dėmesio į berniukus. Bet kad berniukai būtų atiduodami vyrams arba išmetami, kaip mums vaizduoja amazonių mitas, to matriarchatinėje kultūroje nėra. Visi vaikai yra auginami, ir visi jie pasilieka pas motiną. Kad ypatingai prižiūrimos mergaitės, čia nėra nieko nuostabaus, nes šioje kultūroje moteris turi pirmąją reikšmę, todėl šiam uždaviniui ji ir turi būti rengiama.

Pats šeiminio auklėjimo vyksmas yra daugiausia *motinos* rankose. Būdama šeimos galva, ji yra sykiu ir pirmutinė auklėjimo veikėja. Tėvo vaidmuo ugdyme yra nežymus. Kaip tėvas jis neturi autoriteto ir tėviškai neauklėja. Jis su savo vaikais tik draugauja. Vyras auklėjime dalyvauja kaip dėdė, vadinasi, jis auklėja ne savo vaikus, bet savo sesers vaikus. Suprantama, kad dėdės įtaka auklėjime yra visai kitokia negu tėvo. Todėl L. Walkas teisingai pastebi, kad „matriarchatiškai organizuotose giminėse vaikui stinga stiprios auklėjančios tėvo rankos“³⁸. Berniukai čia yra auklėjami per daug švelniai, per daug minkštai, be abejo, kiek tai yra galima pirminės kultūros sąlygose. Todėl jie ir suaugę neturi tikro vyriško charakterio, kokią parodo totemistinis jaunimas, perėjęs per įvairius bandymus ir sunkiuose uždaviniuose subrandinęs savo vyriškumą. Galimas daiktas, kad čia yra priežastis, kodėl vyro vaidmuo matriarchatinės kultūros kūrime yra antraeilis ir kodėl jis, norėdamas atgauti savo prarastą galią, pasirinko, kaip netrukus matysime, slaptų sąjungų kelią, tarsi neįdrįsdamas susilyginti su moterimi ir ją pralenkti viešajame gyvenime. Tai yra vienašališko auklėjimo rezultatas. *Šeiminiam matriarchatiniam auklėjimui stinga papildomo*

³⁸ Die Erziehung bei den Naturvoelkern, 35 p. // Die Paedagogik der mchtchristlichen Voelker. Handbuch der Erziehungswissenschaft, V. 1.

vyriškojo prado. Todėl pilnutinės asmenybės išugdymas čia pasidaro beveik neįmanomas. Moteris čia per daug išauga gryna moterimi su savo iracionalumu, o vyras čia yra per daug sumoterinamas.

Visuomeniniame, arba atbaigiamajame, ugdymo tarpsnyje matriarchatinė kultūra taip pat, kaip ir totemistinė, eina vienašališku keliu. Inicijacijos, arba jaunimo išventinimai, čia yra daromi tiktai mergaitėms. Kaip totemistai inicijuoja tiktai berniukus, taip matriarchatininkai inicijuoja tiktai mergaites. Bet matriarchatinių iniciacijų pobūdis jau yra kitoks negu totemistinių. Visų pirma čia nėra kūno žalojimų, kaip apipjaustymas, danties išmušimas, plaukų išpešiojimas, kurių randame pagrindo ir totemistinėje kultūroje. Toliau, *matriarchatinės iniciacijos nebėra įvedimas į suaugusiųjų klasę, nes iš viso čia tokių amžiaus klasių nėra. Matriarchatinės iniciacijos yra ne giminės, bet atskiros šeimos reikalas*. Su tuo siejasi ir individualinis šių iniciacijų pobūdis kaip priešgynybė kolektyviniam totemistinių iniciacijų pobūdžiui. Totemistai inicijuoja ištišus jaunimo būrius. Tuo tarpu matriarchatininkai turi reikalo su kiekviena mergeite skyrium, nes šitos iniciacijos vyksta atskirose šeimose. Vadinasi, neskausmingumas, šeimyniškumas ir individualumas yra pagrindinės matriarchatinių iniciacijų žymės, kuriomis jos skiriasi nuo totemistinių iniciacijų.

Patį matriarchatinį iniciacijų centrą sudaro pirmoji mergaitės menstruacija. „Matriarchatiniam kultūros ciklui charakteringa mergaičių iniciacijų forma,— sako W. Schmidtas,— yra apsupimas ceremonijomis pirmosios menstruacijos, kuri praneša būsimos motinos ir šeimos pagrindėjos atbundantį vaisingumą“³⁹.

Pasirodžius pirmiesiems ženklams, mergaitė kai kurią laiką yra uždaroma namuose. Ji negali išeiti į saulės šviesą. Pietų Amerikoje ji negali liesti žemės, pasilikdama visą laiką hamake. Jai neleidžiama daug judėti, valgyti kai kurių valgių. Teoretškai vyresniosios jos draugės arba senos moterys ją pamoko apie būsimas žmonos ir motinos pareigas. Keletą kartų išmaudyta ir ištepta, mergaitė yra aprenčiama naujais drabužiais, papuošiama papuošalais ir išvedama viešumon. Nuo dabar ji laikoma subrendusia ir galinčia tekėti. Tuo matriarchatinės iniciacijos ir baigiasi.

Pačios matriarchatinių iniciacijų ceremonijos šios kul-

³⁹ Op. cit., 273 p.

tūros pradžioje buvo atliekamos be jokių nepadorumų. Jomis buvo tik reiškiamas džiaugsmas ir pasitenkinimas dėl mergaitės subrendimo, kuris jai duoda galios netrukus būti naujos šeimos pagrindėja ir perimti senosios šeimos funkcijas⁴⁰. Seksualinio palaidumo žymių atsirado šioje kultūroje tik vėlesniaisiais laikais, šiai susidūrus su totemistine kultūra, kurios iniciacijos, ypač poiniciacinis tarpsnis, pasižymi doriniu palaidumu.

c. Visuomenė

Matriarchatinė visuomenė, palyginta su totemistine, apreiškia labai skirtingų ypatybių. Visų pirma kiek totemistai savo visuomenę suskirstė į atskiras klases, vadinamas amžiaus klasėmis, tiek *matriarchatininkai paliko visuomenę masės pavidalu*. Matriarchatinėse tautose, W. Moocko liudijimu, pasitaiko šeimų ligi dviejų tūkstančių asmenų; pasitaiko taip pat kaimų ligi šimto tūkstančių gyventojų⁴¹. Bet visa šita žmonių minia yra tiktai masė. „Čia nėra valstybės,— gražiai sako Moockas,— bet tiktai spiečius. . . Tikrumoje čia nėra jokio valdovo ir jokio karaliaus, čia yra tiktai masė“⁴². Jokios gradacijos, jokių laipsnių, jokio susiskirstymo. Atskiras žmogus priklauso šitai masei, jaučiasi josios supamas ir globojamas. Individas gali žūti, bet masė pasiliks. Ir todėl šitoji masė parodo nepaprastą atsparumą. Ją galima pavergti, nukariauti josios žemes, bet josios negalima išnaikinti. Ir čia kaip tik glūdi matriarchatinės kultūros pasaulinė misija ir jos reikšmė aukštosios kultūros susiformavimui. Nuo pat seniausių amžių aukštosios kultūros vedėjai yra nomadinės kultūros žmonės. Aukštutinis mūsų istorijos sluoksnis yra nomadinis. Bet po juo mes aiškiai randame ir jaučiame stiprų matriarchatinį sluoksnį. Matriarchatinės kultūros įtaka aukštajai kultūrai yra labai didelė. Tai ir yra matriarchatinės visuomenės atsparumo vaisius. Matriarchatininkai negalėjo atsisipirti karingiems nomadams ir greitai tapo pavergti. Bet jų atsparumas padarė, kad jie neišnyko, bet gyveno numirusių tautų gelmėse ir iš ten slapčiomis skleidė savo įtaką. Todėl jų vaidmuo aukštojoje kultūroje yra žymiai didesnis negu, pavyzdžiui, totemistų.

Tai, kas totemistinę visuomenę jungia su matriarchati-

⁴⁰ Plg. W. Schmidt. Op. cit., 275 p.

⁴¹ Plg. Aufbau der Kulturen, 95 p.

⁴² Op. cit., ibid.

ne, yra *demokratinis principas*. Abi visuomenės neturi aristokratijos. Abi jos yra horizontalinės. Abiejų nariai visuomeniniame gyvenime turi lygias teises. Vis dėlto šito demokratiškumo pagrindas matriarchatinėje ir totemistinėje kultūroje yra skirtingas. *Matriarchatinkai yra lygūs dėl to, kad visi jie yra kilę iš moters. Demokratiškumo pagrindas čia yra kilmės bendrumas*. Tuo tarpu totemistinėje visuomenėje žmonės yra lygūs dėl to, kad jie visi dirba maždaug vienodą darbą. Demokratiškumo pagrindas čia yra visuomeninis darbas arba savotiška *profesija*. Dėl to *kiek matriarchatinis demokratiškumas yra bendruomeninis, tiek totemistinis yra draugijinis. Matriarchatinė demokratija yra bendruomenė, totemistinė yra draugija*. Matriarchatinei demokratijai tinka vokiškas pavadinimas „Gemeinschaft“, totemistinei — „Gesellschaft“. Totemistai buvo draugai, sąjungininkai (Gesellen), matriarchatininkai buvo bendruomenės nariai, surišti kilmės ir kraujo bendrumu. Dėl to matriarchatinė kultūra, nors josios visuomenė ir nebuvo suskirstyta, pagrindė *organinę demokratiją*, o iš totemistinės kultūros, kaip jau buvo seniau sakta, išaugo *mechaninė demokratija*.

Šitos visuomenės kūrėja buvo moteris. Bet klaida būtų manyti, kad moteris tiesioginiu būdu formavo matriarchatinę visuomenę, pati būdama jos vadė ir valdovė. Moters veikimas čia buvo ir pasiliko šeimoje. Tiesa, retkarčiais moteris išeidavo iš šeimos ribų, pasidarydama politinių pasitarimų pirmininke ir nutarimų vykdytoja. Bet, kaip pastebi W. Schmidtas, tokie atsitikimai buvo tikrai išimtys⁴³. Bet moteris formavo visuomenę tuo būdu, kad ji veikė netiesioginiu būdu formuodama šeimą. Galima nesunkiai pastebėti, kad *matriarchatinė visuomenė yra šeimos pratęsimas, arba šeimos gyvenimo projekcija*. Šeiminio gyvenimo principai ir struktūra yra žymu visoje matriarchatinėje visuomenėje. Josios bendruomeninis charakteris, kilmės bendrumu paremtas narių lygumas, net josios masiškumas turi savo šaknis šeimoje, nes šeima yra organiškos kilmės bendruomenė, šeimos nariais yra tarp savęs lygūs, šeima taip pat neturi jokio suskirstymo į laipsnius arba klases. Todėl, kurdama visuomenę, moteris ją kūrė šeiminiu būdu, nes šeiminis veiksmas, veikimas namuose yra specifiskai moteriškas veikimas. Moters dvasia ir nuotaika iš šeimos išspinduliavo į aplinką.

⁴³ Plg. op. cit., 273 p.

Tiesioginiai visuomenės tvarkytojai net ir matriarchatinėje kullūroje vis dėlto buvo *vyrų*. Jie dažniausiai buvo vadai, vyresnieji, teisėjai, burtininkai ir žyniai. Ypač vyrų veikimas žymus yra politiniame matriarchatinės kultūros gyvenime, kai reikėdavo tvarkyti giminių santykius, vesti karą arba derėtis dėl taikos sąlygų. Čia moteris veidavo jau tik iš tolo. „Politinė moterų įtaka ir matriarchatinėje bendruomenėje,— sako R. Thurnwaldas,— reiškiasi daugiau už kulisų, neišeidama oficialiai aikštėn ir formaliai ne-nešdama atsakingumo“⁴⁴. Moteris čia buvo tik patarėja, prašytoja arba guodėja. Ji veikė savo dvasia, savo moraline jėga, bet ne juridiniais nuostatais, o ypač ne jėga. Oficialiai moteriai paprastai atstovaudavo jos brolis. Vyrų tad rankose buvo oficialūs ir vieši matriarchatinės valstybės reikalai. Matriarchatinės valstybės moteris nekūrė, o ypač josios netvarkė. Valstybės kūrimas moteriai buvo neprieinamas, nes tai reiškė išėjimą iš namų į pasaulį.

Užtat kiek moteris buvo nepajėgi kurti valstybei, tiek *ji buvo pajėgi kurti tautai*. F. K. Wolffas yra pasakęs, kad „iš šeimos kyla tauta, bet ne valstybė“⁴⁵. *Žmonijos istorijoje valstybė niekadoms nebuvo atremta į šeimą, bet į drauginio pobūdžio sambūrius*. Totemistinėje kultūroje, kuri yra valstybės kūrėja iš esmės, valstybė kilo iš amžiaus klasių, bet ne iš šeimos, kuri totemistiniame gyvenime buvo gana silpna. Matriarchatinėje kultūroje tikrieji valstybės kūrėjai buvo vyrai, susispietę į slaptas sąjungas (Maennerbund), kurios su šeima neturėjo jokio ryšio. Todėl kilmės atžvilgiu valstybė su šeima nesisieja. Tuo tarpu tauta kaip tik išauga iš šeimos. Pirmasis tautą kuriaš veiksnys yra kilmės — kraujo — bendrumas, arba tai, kas šiandien yra vadinama rase. Kraujas yra pirmutinis ryšys, kuris sujungia žmones tarp savęs išvidiniais saitais, kuris sukuria juose bendrą pradą, vadinamą tautine individualybe. Tautinė individualybė pirmoje eilėje yra bendros kilmės padaras. Iš kitos pusės, antras tautą kuriaš veiksnys yra gyvenamoji aplinka, arba tai, kas šiandien yra vadinama žeme (Boden). Susijimas su žeme, žemės bendrumo ir artimumo pergyvenimas yra būtinas dalykas tautai atsirasti.

Abu šie veiksniai kaip tik yra ypatingai ryškūs matriarchatinėje šeimoje. Matriarchatinė šeima ypatingai pabrėžė kraujo elementą, arba fizinę žmogaus kilmę. *Stauriau sup-*

⁴⁴ Reallexikon der Vorgeschichte, VIII, 362 p.

⁴⁵ Op. cit., 226 p.

rastas rasinis pradas yra pagrindinis matriarchatinėje kultūroje. Taip pat matriarchatinė šeima buvo ypatingai susijusi su žeme jau tik dėl to, kad ji šitą žemę dirbo. Chtoninis-telūrinis principas taip pat valdo matriarchatinę kultūrą, kaip ir rasinis. Kiek nomadinis žmogus žemės visiškai nebrangino, nes ji jam buvo be vertės, kiek totemistinis žmogus savo institucijomis ir simboliais buvo susijęs su erdve, tiek matriarchatinis žmogus buvo įaugęs į žemę kaip į savo maitintoją ir laikytoją. „Augmenų augintojas,— sako W. Moockas,— yra susijęs su žeme, kurią jis dirba. Jame atbunda dirvos meilė. . . Jo patriotizmas yra tėviškės meilė. . . Jis net nusilenkia užkariautojui ir jam paklūsta, kad tik galėtų pasilikti jam brangioje vietoje“⁴⁶. Visa tai kaip tik ir padarė, kad matriarchatinė šeima buvo tasai židyns, iš kurio išaugo pasaulio tautos. Tiesa, šitos tautos dar buvo nesąmoningos, nes tautinė sąmonė atsiranda tik dėl bendro istorinio likimo. Vis dėlto pirmieji du veiksniai — kilmės, kraujo bendrumas ir prisirišimas prie gyvenamosios aplinkos — yra pagrindiniai, kad tauta galėtų atsirasti. Štai kodėl totemistinėje kultūroje galima kalbėti apie valstybę, apie draugijas, apie luomus ir klases, bet negalima kalbėti apie tautas. Tuo tarpu matriarchatinėje kultūroje yra kaip tik atvirkščiai. Čia nėra nei tikra prasme valstybės, nei luomų, nei klasių, bet užtat yra šeima ir iš šeimos kaip šiosios praplėtimas išaugusi *tauta*. Matriarchatinė visuomenė, būdama šeimos projekcija, visai natūraliai organizuojasi tautos pavidalu. Matriarchatinė kultūra žmonijos išsivystyme yra reikšminga kaip tautos kūrėja.

Tiesa, ir valstybės kūrimui matriarchatinė kultūra yra nemaža davusi. Bet valstybinis josios indėlis kilo ne iš jos pačios, bet tik organizavosi josios prieglaudoje slaptų vyrų sąjungų pavidalu. Šitos vyrų sąjungos valstybinei kultūrai formuotis turėjo labai didelės reikšmės. Bet jos jau nebėra matriarchatinės kultūros kaip tokios sukurtos. Jos yra išaugusios iš vyriškojo principo, kuris, negalėdamas matriarchatinėje kultūroje reikštis legaliai, pasirinko slaptą kelią ir užkulisiniu būdu stengėsi tvarkyti politinį ir valstybinį šios kultūros gyvenimą. Slaptos vyrų sąjungos atskleidžia dvilypį matriarchatinio gyvenimo pobūdį ir sudaro vieną iš įdomiausių šios problemos pusių.

Vyrų sąjungos yra atsiradusios tada, kai matriarchatinė kultūra jau buvo pergyvenusi savo žydėjimo metą: Mo-

⁴⁶ Op. cit., 112 p.

teriškasis principas jau buvo išsigimęs savo vienašališkume, moteris jau buvo netekusi pirmykštės savo galios. Šiuo metu kaip tik atnaujinuotis slaptai, nes formaliniu atžvilgiu matriarchatas tebebuvo vyraująs, nors faktinė moters galia jau buvo žymiai palaužta. Todėl vyrų sąjungos yra vėlyvojo matriarchato apraiška. Klasikiniame matriarchate jų nėra.

Šitos vyrų sąjungos yra griežtai slapti sambūriai, kuriuose galėjo dalyvauti tik vyrai, turį pasitikėjimą ir pasilieka ištikimi sambūrio nuostatomis. Moterys absoliučiai iš šitų sambūrių buvo išskiriamos. Paslaptis nuo jų buvo griežčiausiai saugojama. Už sambūrio paslapčių išdavimą pašaliniamis žmonėms, ypač moterims, grėsė mirtis. Kai kuriose tautose šitie sambūriai turėjo net savo namus, papuoštus kaukole ir koku nors baidios išvaizdos fetišu. Šitie namai tarnaudavo jaunimo iniciacijoms ir atstodavo vadinamuosius jaunimo namus, kurių randame totemistinėje kultūroje. Sambūriai buvo suskirstyti laipsniais. Pasiekti vieną arba kitą laipsnį reikėdavo atlikti tam tikrus gana sunkius uždavinius. Taip pat reikėjo turėti ir tam tikrą turtą. Todėl turtingesnieji ir apsukresnieji kopdavo šiais laipsniais greičiau ir anksčiau pasiekdavo pačią viršūnę. Religiniame kulte vyrų sąjungos garbindavo protėvius. Kaukolė buvo šito kulto simbolis. Tik priešingai moterims, kurios garbindavo savo promotę, vyrų sąjungos garbindavo vyriškuosius protėvius ir pirmąjį protėvį.

Charakteringa, kad šituose vyrų sambūriuose mes vėl randame vyriškojo jaunimo iniciacijas su tomis pačiomis totemistinėmis žymėmis. Šitose iniciacijose vėl išskyla seksualinis pobūdis, nes pamokymai, teikiami iniciacijų metu, sukasi aplinkui gimdomąją vyro galią ir baigiasi falus simbolio atskleidimu. Taip pat po iniciacijų jaunimui yra leidžiama laisvai santykiuoti su moterimis. Iš kitos pusės, vyriškasis jaunimas čia yra nustatomas prieš moteris: jam liepiama neklausyti motinos, neišduoti moterims paslapčių. Šitose iniciacijose vėl pasirodo kūno žalojimas. „Išventinimų metu,— sako Wolffas,— berniukai fiziškai ir psichiškai tiek esti kankinami, kad jie tam tikrą laiką iš tikro netenka proto ir atminties“. Vadinasi, visos totemistinių iniciacijų žymės — seksualizmas, anti-feminizmas ir kūno žalojimas — pasirodo ir vyrų sąjungų iniciacijose. Vyriškasis principas čia pradeda reikštis tomis

⁴⁷ Op. cit., 270 p.

pačiomis formomis, kaip ir ten, kur jis galėjo išsivystyti visiškai laisvai.

Dvi pagrindinės priežastys sukūrė slaptas vyrų sąjungas: 1) *visuomeninis vyro linkimas* ir 2) *pati matriarchatinės kultūros santvarka*. Jau kalbėdami apie totemistinę kultūrą esame minėję, kad vyras kuria pasaulyje, ne namuose, kad jo kūryba iš esmės yra visuomeninio, ne šeimyninio pobūdžio. Šitas vyriškosios kūrybos bruožas neišnyksta niekad. Kai tik vyras pradeda kurti, jis visados kuria visuomeniškai. Todėl kai matriarchatinėje kultūroje vyras negalėjo reikštis visuomenėje tinkamu būdu pagal savos prigimties reikalavimus, jis pasitraukė iš šitos visuomenės, dėjosi į slaptus sambūrius ir čia tenkino visuomeninį savo palinkimą. Todėl vyrų sąjungos nėra reakcija prieš per didelę moters valdžią, kaip mano W. Schmidtas⁴⁸, bet pastangos susikurti sau tokį gyvenimą, kuriame būtų galima išvysti savo prigimties polinkius. Savo slaptumu šitos sąjungos norėjo išsaugoti ne tiek revoliucinį, kiek vyriškąjį pobūdį, suteikdamos tuo būdu jam didesnės reikšmės.

Antra priežastis buvo pati matriarchatinės kultūros santvarka. Matriarchatinė kultūra buvo taip sutvarkyta, kad vyras joje neteko darbo. Pirminėje pagrindo kultūroje vyras medžiojo, aprūpindamas šeimą mėsiniuma. Tuo tarpu matriarchatinėje kultūroje, nuo mėsinio maisto perėjus prie augmeninio, medžioklė nebeteko pirmąsias prasmės. Ji pasidarė smulki, atsitiktinė ir nevaisinga. Net patys matriarchatinės kultūros įrankiai ir ginklai — mėtyklė, buožė, kirvis — nebuvo tik gerai medžioklei. Matriarchatininkai neturėjo lanko, strėlės, ieties, vadinosi, neturėjo pagrindinių sėkmingos medžioklės įrankių. Todėl šis pirmąsias vyro darbas čia sunyko ir nustojo reikšmės. Su jo sumenkėjimu vyras ne tik neteko ekonominio vaidmens kultūriniame gyvenime, jį užleisdamas moteriai, bet sykiu jis neteko ir paties darbo, nes naujas ekonominis veikimas — žemės darbas — čia buvo beveik be išimties vienos tik moters rankose. Vyriui atsirado labai daug laiko. Nebūdama linkęs į amatus, jis šio laiko ir čia neišnaudojo kaip totemistinis žmogus. Bet, saugodamasis nuo sunykimo neveiklume, matriarchatinis vyras kaip tik ir sukūrė slaptas vyrų sąjungas. Šitos sąjungos jam atvėrė veikimo sritis tuo labiau,

⁴⁸ Plg. op. cit., 281 p.

kad jose vyriškasis aktyvumas galėjo reikštis pagal vyriškąją prigimtį. Iš kitos pusės, pati matriarchatinės šeimos struktūra pastūmėjo vyrą iš namų. Vyras čia nebuvo nei tikra prasme žmonos vyras, nei savo vaikų tėvas. Čia jis buvo tik draugas, tik namuose, nebūdamas reikalingas savo šeimoje, jis ėjo pas savo draugus, pas vyrus, su jais bendravo ir tuo būdu parengė dirvą formalioms sąjungoms. Slaptos vyrų sąjungos buvo beveik būtinas matriarchatinės kultūros išsivystymo rezultatas. Vyras, neradamas vietos šeimoje, turėjo eiti į visuomenę. Bet šitoji visuomenė taip pat buvo moteriška: ji buvo šeiminio pobūdžio, be konstruktyvizmo, be laipsnių ir klasių. Ji todėl vyro nepatenkino. Vyru reikėjo kitokios dvasinės aplinkos, ir jis šitą aplinką susikūrė savose slaptose sąjungose.

Visuomeniniu atžvilgiu slaptos vyrų sąjungos turėjo labai didelės reikšmės. Visų pirma jos tik dar sykį parodė, kad *valstybė nekyla iš šeimos*. Slaptų vyriškų sąjungų reikšmė valstybei susiformuoti buvo neabejotina. Tai įrodė H. Schurtzas savo veikalu „Altersklassen und Männerbunde. Eine Darstellung der Grundformen der Gesellschaft“ (Berlin, 1902) ir R. Thurnwaldas didžiuliu veikalu „Die menschliche Gesellschaft“ (5 tomai, Berlin, 1931–1934). Tuo tarpu šitos sąjungos ne tik kad nebuvo išaugusios iš šeimos, bet net kartais prieš šeimą nukreiptos, kaip matome iniciacijų pamokymuose, kuriuose įsakoma berniukams neklausyti motinos. Slaptų sąjungų gyvenimas ėjo visiškai kita linkme negu šeimos gyvenimas. Toliau, *slaptos vyrų sąjungos turėjo reikšmės ir internacionalizmui ugdyti*. Kiek matriarchatinėje visuomenėje buvo ugdomas tautinis principas, tiek slaptose vyrų sąjungose reiškėsi tam tikras vyrišku solidarumu paremtas internacionalizmas. W. Schmidtas pastebi, kad vyrų sąjungos peržengdavo savo giminės ribas. Jos plisdavo gana greitai ir išsiskleisdavo ištisuose žemynuose. Pavyzdžiui, dukduk sąjunga yra žinoma visoje Naujoje Pomeranijoje, jurupari — Pietų Amerikoje, šokio kviatkutl sąjunga — Šiaurės Amerikoje ir t.t. Todėl Schmidtas ir pastebi, kad „čia formuojasi tam tikro internacionalizmo pradžia tikraja šio žodžio prasme“⁴⁹. Iš kitos pusės, šitos sąjungos turėjo įtakos ir pačiai matriarchatinei visuomenei. Šalia legalaus autoriteto ir legalių vadų, čia

⁴⁹ Op. cit., 282 p.

buvo dar slapta galybė, kuri dažnai priešindavosi regimai vadovybei ir lenkė ją pagal savo norus. Slaptos vyrų sąjungos buvo tarsi kokia valstybė valstybėje arba, geriau valstybė tautoje. Pamažu jos išeidavo aikštėn, ir galų gale visa matriarchatinės visuomenės valdžia perėjo į šitų sąjungų rankas.

d. R e l i g i j a

Nors čia, kaip ir kalbėdami apie totemistinę kultūrą, religijos specialiau nenagrinėjame, vis dėlto turime paminėti jos bent bendrus bruožus, kurie bus mums reikalingi aiškinant matriarchatinės kultūros pagrindus.

Kaip ir visur, taip ir religijos srityje matriarchatinė kultūra yra totemistinės kultūros priešginybė. Totemistinėje kultūroje vyrauja soliarinė mitologija, tuo tarpu *matriarchatinė kultūra yra atremta į mėnulio mitologiją*. Mėnulis čia yra laikomas moteriškosios lyties dievybe, kuri yra garbinama, kuriai meldžiamasi ir aukojama. Šitas mėnulis dažnai yra vaizduojamas kaip pirmąkart visų daiktų motina, kurios kultas susiformavo Magna Mater kulto pavidalu. Kadangi mėnulis turi dvi fazes — šviesią ir tamsią, — todėl iš šito keitimosi matriarchatinė kultūra išvedė du principu: gėrio ir blogio, kuriuos apvilko dievybės formomis. Gėrio ir blogio dievai, kaip Ormuzdas ir Arimanas, manichėjų pažiūros į ontologinį blogio pagrindą kaip tik yra kilusios iš matriarchatinės kultūros. Taip pat iš mėnulio nuolatinio atsinaujinimo kilo ir prisikėlimo idėja. Tiesa, prisikėlimo mintis jau glūdi pirmąkart Dievo Apreiškime. Bet matriarchatinėje kultūroje šitoji mintis buvo susieta su mėnulio atmainomis. Kaip mėnulis eina sengalyn ir paskiau vėl pasidaro jaunas, taip ir žmogus miršta, kad vėl prisikeltų. Prisikėlimo ir atsinaujinimo mintis yra ryški ir kitose kultūrose, išeidama aikštėn jaunimo iniciacijose. Vis dėlto matriarchatinė kultūra šią mintį yra ypatingai išvysčiusi ir pabrėžusi.

Antras matriarchatinės religijos bruožas yra *animizmas*. Teorija, kad animizmas yra buvęs visų žmonių religinė forma, šiandien etnologijos yra atmesta. *Animizmas yra specifinė matriarchatinės kultūros apraiška*. Galimas daiktas, kad kai kurie etnologai per didelės reikšmės skiria matriarchatinių žmonių sapnui, iš kurių refleksijos, sakoma, išsivysčiusi sielos sąvoka. Vis dėlto faktas, kad skirtumas tarp sielos ir kūno matriarchatinės

kultūros yra žymiai labiau pabrėžiamas negu kitų kultūrų. Sielos atradimas buvo didžiulis perversmas žmonijos kultūroje. Juo buvo pagrįstas matriarchatininku tikėjimas į pomirtinį gyvenimą, sielų keliavimo teorija, protėvių kultas ir mirusiųjų pagarba. Tai, ką kitos kultūros išvesdavo iš kitokių pažiūrų, matriarchatininkai išvedžiojo iš sielos sąvokos. Šiuo atžvilgiu W. Moockas teisingai pastebi, kad iš tikrųjų „žmonijai animizmas, kuris buvo apvaldęs dideles kultūras ir daugybą tautų, suteikė daug pažiūrų ir žadinančių jėgų“⁵⁰.

Sielų keliavimas yra pirmoji pažiūra, kurią žmonija gavo iš matriarchatinės kultūros. Matriarchatininkai yra įsitikinę, kad siela, palikusi vieną kūną, keliauja į kitą. Čia glūdi pagrindas platoniško sielos santykio su kūnu, kad kūnas yra tik sielos gyvenimo vieta, ne substancialus žmogaus pradas. Šitasai sielų keliavimo mokslas yra žymus pasakose visų tų tautų, kuriose matriarchatinis principas yra bent kiek stipresnis. Ypatingai ryškiai jis išeina aikštėn Indijos filosofijoje ir religijoje, nes indų kultūra yra atremta, kaip jau buvo minėta, į labai stiprų matriarchatinį sluoksnį.

Protėvių garbinimas taip pat yra matriarchatinės religijos sudedamoji dalis ir sykiu susijusi su sielos sąvoka, specialiai su sielų keliavimu ir reinkarnacija. Jeigu žmogus tikrumoje nemiršta, tik jo siela pakeičia gyvenamąją vietą, yra visai natūralu pareikšti jam tam tikrą pagarbą, susietą su tam tikrais daiktais arba tam tikromis vietomis. *Santykiavimas su mirusiomis dvasiomis todėl yra ryški religinė matriarchatinės kultūros žymė.* Šituos santykius matriarchatininkai pareiškia labai įvairiai: aukomis mirusiesiems, įvairiomis apeigomis, kurios turi mirusiųjų vėles nuteikti palankiai gyviesiems arba jas permaldauti, jeigu jos buvo ižejstos. Apskritai matriarchatinė kultūra kiek galėdama stengėsi palaikyti gerus santykius su antgamtiniu pasauliu.

Trečias matriarchatinės religijos bruožas yra jos mistiцизм. Totemistinė religija yra maginio pobūdžio. Matriarchatinė religija slepia savyje mistinių pradų. Totemistas stengiasi antgamtinį pasaulį priversti nusilenkti žmogui ir jam patarnauti per .priežasčių atspėjimą, vadinasi, magijos būdu. Tai yra, pasakytume, moksliškas kelias, nes tarp mokslo ir magijos, kaip gražiai įrodinėja

⁵⁰ Urreligion, 27 p. Warendorf, Westf., 1935.

*Th. St. Gregory*⁵¹, esama ankšto ryšio. Tuo tarpu matriarchatininkas stengiasi įeiti į antgamtinį pasaulį ne mokslo, ne priešastiniu keliu, bet tiesioginio regėjimo, tiesioginio pergyvenimo keliu. Tai jau yra ne magijos, bet mistikos kelias. Todėl matriarchatininkai daugiau rūpinosi ekstaze negu burtais. Jeigu ir yra daromos kokios nors tarsi maginės kombinacijos, tai tik tam, kad pažadintų žmogaus sielos galias, kad jį apsvaigintų ir tuo būdu sukeltų jame ekstazę. Štai kodėl matriarchatinėje kultūroje klesti šamanizmas. Štai kodėl, kaip W. Moockas teigia, „svaiginamieji nuodai, geriamieji, valgomieji ir rūkomieji, yra matriarchatinės augmenų augintojų kultūros atradimas arba išradimas“⁵². Švebeldžiuojanti ant trikojo sėdinti apsvaigusi graikų pitija yra matriarchatinės mistikos simbolis.

Su šituo mistiniu matriarchatinės religijos pobūdžiu siejasi ir religinės misterijos. Kiek totemistų kultas yra puošnus, didingas, nes jis vyksta saulės šviesoje, tiek matriarchatininku kultas yra tamsus, paslaptingas jau tik dėl to, kad jis vyksta naktį. Paslaptingumas, mistingumas gaubia matriarchatinę religiją. Aukštosios kultūros, kaip egiptiečių, graikų, religinės misterijos turi savo šaknis matriarchatinės kultūros religijoje.

Apskritai matriarchatinės kultūros religija ir pasaulėžiūra, iš vienos pusės, turi savyje daug palinkimo į spiritualizmą, o iš kitos — į materializmą. Šitoks dualizmas kyla iš nemokėjimo suderinti žemės su dangumi, sielos su kūnu, žmogaus su Dievu. Dualizmas eina per visą matriarchatinę kultūrą. Todėl kiek viena savo puse matriarchatinė kultūra buvo šaltinis kilnių dalykų, kaip sielos nemirtingumas, intuityvnis regėjimas, idėjų mokslas, tiek antra savo puse ji davė progos atsirasti visai eilei žemų dalykų, kaip panteizmas, nesveikas misticizmas, orgijų lydimos misterinės apeigos, kūninio vaisinumo per didelis vertinimas. Todėl W. Moockas ne be reikalo sako, kad „vargiai kurioje kitoje kultūroje yra šalia vienas kito tiek kilnių dalykų ir žemų, tiek skaistumo ir purvo, tiek dvasios gilumo ir plokštaus kvailumo, kaip kultūroje, kuri yra išaugusi iš iškreipto kilnaus moti- niškumo principo“⁵³.

⁵¹ Plg. *Das Unvollendete Universum*, 11—30 p. Einsiedeln, 1938.

⁵² *Aufbau der Kulturen*, 126 p.

⁵³ *Op. cit.*, 91 p.

Baigiant matriarchatinės kultūros charakteristiką, reikia trumpai formuluoti atskiras josios žymes:

1. Matriarchatinės kultūros ūkio forma yra moters sukurtas ir jos vykdomas žemės darbas, iš kurio išaugo žemės nuosavybė.

2. Matriarchatinės kultūros technika tarnauja apsigyrimo ir žemės darbo reikalui.

3. Matriarchatinės kultūros menas stilizuoja gamtinius motyvus, pasinaudodamas geometrine linijų kombinacija ir vartodamas daugiausia augmenų motyvus.

4. Matriarchatinė šeima yra valdoma moters, kuri sukūrė kamieno kultūroje monogamiją ir sudrausmino į palaidumą linkusią vyro prigimtį.

5. Matriarchatinis ugdymas yra skiriamas pirmoje eilėje mergaitėms, kurių iniciacijos turi privatinį, padėkos pobūdį.

6. Matriarchatinė visuomenė yra šeiminio gyvenimo projekcija ir todėl organizuojasi tautos pavidalu.

7. Matriarchatinė religija yra mėnulio garbinimas, turįs mistinį pobūdį, einąs sykiu su animizmu.

II. MATRIARCHATINĖS KULTŪROS PAGRINDAI

1. *Moteriškosios dvasios primatas*

Kalbant apie matriarchatinės kultūros atsiradimo priešistoriją, buvo minėta, kad šioji kultūra giliausias šaknis turi *moteriškoje dvasioje*, kad ji yra išaugusi iš moters prigimties gelmių ir kad išviršiniai dalykai, kaip moters atsidėjimas žemės darbui, buvo tikrai akstinas arba tikrai proga apsireikšti išvidiniam moters nusiteikimui. Todėl, nagrinėjant matriarchatinės kultūros pagrindus, ir reikia pirmoje eilėje sustoti ties moteriškosios dvasios primatu šioje kultūroje. *Matriarchatinė kultūra yra moteriškosios dvasios padaras*. Moteriškoji dvasia yra šią kultūrą sukūrusi, moteriškoji dvasia yra persunkusi visas šios kultūros sritis ir institucijas. Kiek totemistinė kultūra savimi apreiškia *vyriskąjį* žmogaus būtybės pradą, jo santykius su būtimi ir su gyvenimu, tiek matriarchatinė kultūra slepia savyje antrąjį žmogiškosios būtybės polių parodydama, kaip jis pergyvena būti, kaip jis kuria ir kokiomis

konkrečiomis formomis šitoji kūryba reiškiasi. Svarbesnių matriarchatinės kultūros apraiškų analizė mums kaip tik ir turės parodyti, kad iš tikro šioje kultūroje glūdi kitoks gyvenimo supratimas ir kitokie kūrybiniai principai. Iš kitos pusės, šitoji analizė mums patvirtins ir kitą teigimą, kad *matriarchatinė kultūra yra vienašališkas moteriškojo principo išvystymas* ir kad ji, kaip ir totemistinė, sudaro žmonijos istorijoje papildoma reikalingą kultūrinį tipą.

a. Moteriškosios kultūros bruožai

W. Moockas labai teisingai yra pasakęs, kad „kultūra yra žmogaus ženklas“¹. Kitaip sakant, kultūra apreiškia savimi žmogų: jo nusiteikimą, jo pažiūras, jo norus ir jo kūrybinę linkmę. „Jei kultūra kyla iš giliausios žmogaus esmės ir yra ypatingas jo žygis,— papildo Moockas pirmesnę savo mintį,— tai kultūra turi būti tokia, koks yra žmogus“². Šituo principu vaduodamiesi, mes anksčiau ir teigėme, kad kultūra turi esminio ryšio su žmogaus lytimi. Žmogaus lytis diferencijuoja ir apsprendžia bendrąjį žmogiškumą, tuo pačiu diferencijuodama ir apsprendama kultūrą. Štai dėl ko vyro kuriama kultūra yra kitokia negu moters. Nagrinėdami totemistinės kultūros pagrindus, mes juose ieškojome vyriškosios kultūros žymių ir vyriškosios dvasios apraiškų. Šiuo tarpu mums tenka matriarchatinėje kultūroje paieškoti moteriškosios kultūros bruožų, pirma juos charakterizuojant, išvedant iš moters dvasios struktūros ir josios santykių su būtimi.

Vyriškąjį principą esame apibūdinę kaip aktyvumo pradą, kuriam būtis yra suskaldyta, kuriam idėja yra šalia jo ir šalia būties ir kuris savo kūryba stengiasi nugalėti būties suskilimą, realizuodamas joje idėją. Iš šito pagrindinio bruožo mes išvedėme vyriškosios kūrybos žymes: objektyvumą, formavimą ir specializavimą. Moteriškasis principas, būdamas priešingas vyriškajam ir sudarydamas su juo poliarinius santykius, kitaip santykiuoja su būtimi, tuo pačiu kitaip žmogų nuteikia kūrybai ir kitaip lenkia jį kurti. Tarp vyriškojo ir moteriškojo principo įvyksta tam tikra įtampa, ir tik šioje įtampoje žmogiškoji būtybė pasiekia savo pilnatvės.

¹ *Aufbau der Kulturen*, 5 p.

² *Op. cit.*, 19 p.

Moteriškas principas visame gyvenime reiškia receptyvumo pradą. Receptyvumas anaipol nėra pasyvumas. Jis taip pat yra veikimas, tik kitoks. *Receptyvus veikimas yra daugiau išvidinis, įcentrinis.* Jis daugiau viską ima į receptyviojo poliaus vidų, sujungia prisiimtus elementus, suveda juos vienybėn ir subendrina. Tai yra „Kraft der Ruhe“, kaip receptyvųjį veikimą yra pavadinusi sesuo Th. A. Walter³. Žmogaus dvasia yra dinamiška pačioje savo esmėje. Todėl ji pasyvi negali būti niekados. Ji tik gali veikti arba daugiau išviršiniu būdu, eidama iš savęs į objektyvinį pasaulį, arba daugiau išvidiniu būdu, eidama nuo objektyvinio pasaulio į save. Pirmasis veikimo būdas yra vyriškasis, ir jį mes vadiname aktyvumu. Antrasis būdas yra moteriškasis, ir jį mes vadiname receptyvumu.

Savotiškas moteriškojo principo veikimo būdas kyla iš moters santykių su būtimi ir su idėja. Vyras, kaip esame anksčiau minėję, būtų pergyvena kaip suskilusią, kaip darbingą savyje. Jis tam tikra prasme yra mechanistas. Tuo tarpu moteriai būtis yra vieninga. Jai ji nėra sudėta iš atskirų dalių, nėra suma, bet savotiškas organizmas, kuriame visi nariai sudaro organišką bendruomenę. Moteriai gyvenimas nėra suma, bet visuma. Organiškas pasaulio ir gyvenimo supratimas iš esmės yra susijęs su moteriškosios dvasios struktūra. Vyras, pasaulio ir gyvenimo vienybę išsikovoja. Moteriai ji yra duota pačios prigimties. Objekto—subjekto dualizmas moteriai nėra toji pirmyktė gyvenimo kategorija, kaip vyrui. Todėl ir moters panašumas į vaiką, apsireiškęs net ir fizinėje josios struktūroje, kaip tik turi savo šaknis šiame dualizmo neįtūpime, arba pozityviame būties vienybės pergyvenime. Kaip vaikas gyvena vienybėje su aplinka ir su pačiu savimi, taip ir moteris savo viduje jaučiasi kaip namie. Tuo tarpu vyras, pasak Simmelio, „savo namus turi šalia savęs“⁴.

Iš čia kyla ir kitokie moters santykiai su idėja. Vyrui idėja yra šalia būties. Ji reiškia jam begalinį uždavinį, kurį jis jaučia esąs pašauktas atlikti. Idėja stovi priešais vyrą, jį kviečia ir įpareigoja. Tuo tarpu moteriai būtis ir idėja glūdi organiškoje sintezėje. Jai šie du dalykai yra net tas pat. Jeigu moteris turi idėją, tai

³ Plg. *Seinsrhythnik*, 33 p. Freiburg i. Brsg., 1932.

⁴ *Philosophische Kultur*, 83 p. Leipzig, 1911.

šitoji idėja suauga su visa jos būtybe, ji tampa josios dalimi. Štai kodėl moteris negali vykdyti idėjos tik išviršiniu būdu kaip vyras, ir štai dėl ko moteriai idėjos praradimas reiškia visos jos būtybės perversmą.

Toksai moters nusiteikimas būties ir idėjos atžvilgiu, kilęs iš moters receptyvumo, savaime apsprendžia ir moters kūrybą kultūrinėje srityje. Kad moteris yra kūrybiška, apie tai negali būti nė kalbos, nes kūrybiškumas yra esminė žmogiškosios dvasios žymė. Bet šitas kūrybiškumas yra kitoks negu vyro. Vyras, būdamas aktyvus, pergyvendamas būtį kaip darbingą, stengiasi idėją realizuoti objektyviais pavidalais, stengiasi savo kūriniams suteikti tobulą formą, stengiasi kurti atskirose srityse; kitaip sakant, jo kūryba eina objektyvavimo, formavimo ir specializavimo linkme. Tuo tarpu iš moters dvasinės struktūros, iš josios pasaulio pergyvenimo ir santykių su būtimi kyla jau kitokios žymės.

Pirmutinė moters kūrybos žymė yra *subjektyvumas* kaip priešgynybė vyro objektyvumui. Bet šitie du žodžiai – subjektyvumas ir objektyvumas – reikia imti ne gnoseologine, o ontologine prasme. Vadinasi, *moters kūryba yra subjektyvi ta prasme, kad ji vyksta daugiau subjekto viduje, kad ji yra daugiau asmens negu daikto kūrimas*, daugiau Personen- negu Sachkultur. Vyras kaip savo buvimas, taip ir kūrime yra išcentrinis: iš savęs jis eina į paviršių. Moteris visais atžvilgiais yra įcentrinė: ji iš paviršiaus eina į vidų. Šita prasme moters kūryba ir visa jos kultūra yra subjektyvi, vadinasi, ji stengiasi reikštis ne objektyviais regimais laimėjimais, bet pasilikti subjekto viduje, formuoti žmogaus asmenį ir žmogaus dvasią. Todėl moteriai yra sunkiai suprantamos vyro pastangos veržtis į išviršinių pasaulį, jame pasižymėti, jį nugalėti, sukurti išviršinių gėrybių. Moteris savo kūrybai renkasi tas sritis, kuriose ji gali kurti daugiau viduje, kuriose ji gali formuoti ne daiktą, bet gyvą asmenį, kuriose ji gali susilieti su gyva siela. Todėl ugdymas, karitatyvinis veikimas, namų darbai yra tikroji moters kūrybos dirva.

Priešais formalinį vyro kultūros pobūdį moteris pastato *materialinį*. Kiek vyro kultūra yra formos kultūra, tiek moters kultūra yra turinio kultūra. Vyras savo kūryboje linksta į formą dėl to, kad būtis gali būti sujungta tiktai formos vieningumu, o šito būties sujungimo vyras kaip tik ir siekia. Tuo tarpu moteriai, kuri būtį pergyvena kaip vieningą, nėra reikalo ieškoti formos

elementų. Ji todėl kreipia daugiau dėmesio į turinį. Josios kūryboje turinio elementas ima viršų ant formos elemento. *Moters kultūra todėl visados yra daugiau išraiškos negu pavidalo kultūra.* Moteris nori simboliškai, alegoriškai ar kaip kitaip pasakyti tam tikrą mintį, išreikšti tam tikrą idėją. Tobula forma josios niekad nepatenkina. Ji siekia savotiško idealo, kurį savo kūrinuose ji dažnai išreiškia simboliškai. Todėl simbolis yra nuolatinis moters kultūros palydovas.

Vyras, kreipdamas ypatingo dėmesio į formą, yra priverstas imti savo kūrybai atskirus objektus ar atskiras sritis, nes visumai formos uždėti negalima. Todėl vyro kūryba savaime eina specializacijos linkme. Tuo tarpu moteris, kuriai forma yra antroje vietoje, kaip tik šitos specializacijos nemėgsta. Atiduodama pirmenybę turiniui, ji savaime esti vedama į visumą, nes turinys tikrai apsieiškia tik visumoje. Kiekviena speciali sritis, kiekvienas atskiras objektas gali tobulai išreikšti formą, bet pats vienas jis negali tobulai išreikšti viso turinio, nes turinio pilnatvę gali apimti ir išsemti tiktai visuma. Todėl *moteriškoji kultūra visados yra bendrumos ir visumos kultūra.* Moteris būties neskaldo, bet ją jungia ir bendrina. Moteriai gyvenimo suskaldymas ir suspecializavimas yra nepakeliamas. Visa moters būtybė, visas josios veikimas yra susijęs su vienijančiu būties ir gyvenimo centru, todėl kiekvienas atitrūkimas nuo šito centro jai yra sunkus. Moteris negali būti specialistė savo kūryboje. Jei moteris pereina į kokią nors specialią sritį, jei jos kūryba pradeda apsieikšti tiktai viena kuria siaura sritimi, ji virsta amatininke, ne kūrėja. Kaip kūrėja ji gali gyventi tiktai ryšium su gyvenimo visuma. Juo gyvenimas labiau skaidosi ir šakojasi, tuo yra sunkiau moteriai apreikšti kuriamąją savo galią.

Trys dar yra pagrindiniai moteriškosios kultūros bruožai: 1) *subjektyvumas*, arba linkimas kurti subjekto viduje tobulinant jo prigimtį, 2) *turingumas*, arba linkimas pabrėžti savoje kūryboje turinio elementą, 3) *bendrumas*, arba linkimas sava kūryba apimti visą gyvenimą ir sujungti visas jo sritis. Šitie bruožai, galima manyti, turi būti ir matriarchatinėje kultūroje. Jų susėkimas ir atskleidimas kaip tik ir parodys, kad matriarchatinė kultūra iš tikro yra ne kokių nors atsitiktinių išviršinių aplinkybių padaras, bet gili moteriškosios dvasios primato apraiška.

b. Žemės darbas ir moters ryšys su augmenimi

Žemės darbas ir augmenų auginimas yra, kaip jau esame matę, vienas iš charakteringiausių matriarchatinės kultūros bruožų. Modernioji etnologija šiandien yra nustaciusi, kad visos žemdirbės tautos savo kultūros gelmėse turi matriarchatinės kultūros liekanų. Apatinis žemdirbių tautų kultūros sluoksnis visados yra moteriškas. Vadinasi, žemės darbas su moters gyvenimu yra susijęs daug labiau ir daug organiškiau, negu iš sykio atrodo. Jeigu šiandien moteris žemės nedirba, tai ne dėl to, kad jai tas darbas nepatiktų, bet dėl to, kad aukštoji kultūra esmingai pakeitė žemės darbo formas. Aukštosios kultūros žemės darbas yra jau žemės reformavimas, vadinasi, vyriškas darbo būdas. Tuo tarpu pirmykštis žemės darbas buvo žemės globojimas.

Noras globoti yra pirmykštis moters noras. Globos idėja yra atėjusi į žmonių gyvenimą iš moters. Moteris, tapdama motina, savaime suauga su svetima gyvybe ir pačios prigimties yra stumiama šita gyvybe rūpintis. Todėl moteris pirmiau negu vyras patiria globojančios meilės paslaptį. Moteris pirmiau negu vyras peržengia ankštas savo Aš sienas ir pradeda rūpintis kitais. Ji anksčiau negu vyras stengiasi pagražinti svetimą gyvenimą, padaryti jį malonesnį ir laimingesnį. Kito laimės reikalai, net užmirštant save ir savęs išsižadant, yra moters dvasios išradimas. Todėl visais amžiais moteris buvo laikoma vargšų globėja, skurdo šalintoja, našlaičių penėtoja⁵, nusiminusių guodėja ir raudotoja laidotuvių metu. Globojantis bruožas eina per visus moters darbus. *Visa moteriškoji kultūra yra globos ir paguodos kultūra.* Vyro uždaviniai siekia antžemišką pasaulį. Jie yra už šio gyvenimo. Moters kultūra pasilieka šiame gyvenime ir šiame pasaulyje. Moteris ysių pirma nori šį regimą, konkrečių gyvenimą padaryti žmoniškesnį.

Dėl to moters globa apima visą būtį ir visus būties laipsnius. Moteris yra susijusi ne tik su Dievu, bet ir su gamta. Moteris globoja visus, su kuriais tik tenka jai susidurti. Kūdikiai ir silpnieji nėra vieninteliai josios globos objektai. Ji globoja gamtą, pirmoje eilėje augmenis, paskui ir gyvulius. Charakteringa, kaip pastebi Bacho-

⁵ Semang giminėje našlaičius žindo visos giminės moterys iš eilės.

fenas, kad matriarchatinėje kultūroje buvo baudžiama ir už gyvulių sužeidimą. Pirmykštėje kultūroje, kada žmogus su gamta buvo ypatingai suaugęs, moters globa gamtą kaip tik ypatingai ir lietė. Reikia atsiminti, kad matriarchatinė kultūra priklauso tam tarpsniui, kada žmogus su gamta jautėsi kaip lygus su lygiu, kada jis gamtą pergyveno kaip savo seserį. Todėl globojančioji moters meilė gamtoje rado tinkamą savo objektą ir išvystė savo jėgą.

Cia kaip tik ir gludi pirmykščio žemės darbo paslaptis. Moteris ėmėsi žemės darbo dėl to, kad ji norėjo ją globoti. Šiandien žemė yra dirbama ir kultivuojama tikraja šio žodžio prasme. Šiandien mes įdedame į žemę savo idėjas, savo teorijas, mes žemę formuojame ir racionalizuojame. Modernusis ūkis jau yra sutechnintas, suracionalintas ir sumechanintas dalykas, nes šio ūkio valdovas šiandien yra vyras. Tuo tarpu pirmykštis ūkis buvo kitoks, ir žemės darbas pirminėje kultūroje turėjo kitokios prasmės. Moteris, kuri pirmoji pradėjo dirbti žemę, ėjo į šį darbą su visai kitokiu nusistatymu negu šiandieninis vyras. Šiandien vyras stengiasi žemę priversti, kad ji duotų kuo daugiausiai vaisių. Pirmykščiam darbe tokios prievartos nebuvo jau tik dėl to, kad nebuvo priemonių forsuoti žemės vaisingumui. Šitas vaisingumas buvo natūralus. Pirmykštė žemė pati gimdė ir žeidė augmenis ir jų rūšis tokias, kokias ji, jeigu taip galima būtų pasakyti, „norėjo“. Moteris organiškai susijungė su šituo žemės vaisingumu. Ji žemės nevertė, bet tik ją globojo ir prižiūrėjo, kad reikalingi augmenys nebūtų nustelbti, kad laiku jie būtų nuimti ir pasėti. Pirmykštė moteris buvo žemės ir josios vaisių globotoja. Savo išmintimi ji prisidėjo prie gamtinės kuriamosios galios ir stengėsi šiai galiai pagelbėti. Pirmykštis žemės darbas buvo ne tiek žemės dirbimas, kiek josios globojimas. *Pirmykštis ūkiškas moters veikimas giliausia savo esme buvo ne ekonominis, bet karitatyvinis veikimas. Štai*

dėl ko moteris pasirinko žemės darbą, nes augmenų dygimas, jų augimas, jų priežiūra buvo artimiausias dalykas moters širdžiai. Čia ji matė prasmingą panašumą ir artimumą su savo pačios vaisių prasadėjimu, gimimu ir augimu. Žemės darbas matriarchatinėje kultūroje nebuvo atsitiktinis dalykas, bet kilęs iš pačių moters dvasios gelmių.

Moters ryšys su žemės darbu pirminėje kultūroje

etnologijos yra labai vertinamas ir pabrėžiamas. Sykiu pabrėžiama, kad su žemės darbo išslinkimu iš moters rankų liovėsi ir moters galia, sunyko matriarchatinė kultūra, kurios vietą užėmė kitos kultūros: toteminė arba nomadinė. Etnologija nurodo, kad žemės darbas ištrūko iš moters rankų dėl to, kad pasikeitė žemės dirbimo priemonės ir sykiu su jomis dirbimo formos. Nuo paprastos lazdos, vėliau nuo kastuvo ir kauptuvo pereita prie arklų, ir arklų kultūra (Pflugkultur) buvo matriarchato nuosmukio ženklas. Tai nereiškia, kad moteris negalėjo pasinaudoti arklų, tuo labiau kad pirmykštis arklas buvo medinis⁶. Arklų įvedimas reiškė žemės darbo formos pakeitimą. Nuo paprasto moteriško žemės globojimo pereita prie vyriško žemės formavimo. Arklas žemės darbą sumechanino. Juo dirbama žemė jau nebebuvo globojama. Ji buvo priverčiama duoti vaisių, nes josios natūralus vaisingumas žmogaus pastangomis buvo padidinamas, pertvarkomas ir perkeičiamas. Su arklų kultūra žemės darbas perėjo į visai naują savo išsivystymo tarpsnį. Moteriai šitoks žemės formavimas nebuvo savas. Todėl ji vis mažiau jame dalyvavo, ir žemės darbas tuo metu išsprūdo iš moters rankų. Su tuo žlugo ir matriarchatas.

Taip pat su žemės darbu etnologai sieja ir matriarchatinės kultūros sėslumą. Sėslumą W. Schmidtas vadina „sąlyga bet kokiai kultūrinei pažangai“⁷. Kultūra gali išsivystyti tik tada, kai žmogus prisiriša prie žemės, kai jis sustoja vienoje vietoje, kai jis nėra varinėjamas amžino nerimo klajoti po visą erdvę. Nomadinė kultūra virto aukštąja kultūra tik tada, kai ji susijungė su matriarchatinė derlingų slėnių kultūra ir tuo būdu pasidarė sėslė. Šiuo tad atžvilgiu matriarchatinės kultūros sėslumas turėjo nepaprastos reikšmės žmonijos kultūros pažangai. Moteris išmokė žmogų būti sėsliu, gyventi toje pačioje vietoje, moteris pririšo žmogų ar žmoniją prie žemės. Bet ji taip darė taip pat savo prigimties verčiama. Etnologai mano, kad matriarchatinis sėslumas buvo žemės darbo reikalavimas. Tai yra visiškai tiesa. Bet žemės darbas nėra giliausias sėslumo pagrindas. Ir sėslumas, ir pats žemės darbas yra moteriškosios dvasios

⁶ Net sakoma, kad moteris buvo pirmoji, kuri šį arklą traukė. Čia turima galvoje moters pavergimas matriarchato smukimo metu.

⁷ Völker und Kulturen, III, 289 p.

nusiteikimas ir moteriškosios dvasios struktūros išraiška. Moteris pačia savo esme yra sėslė, nes ji yra receptyvinis pradai. Ji yra toji, pasak sesers A. Walter, „ramybės jėga“, kuri linksta globoti, linksta kurti savo viduje, todėl reikalauja rimties ir susitelkimo. Šiuo atžvilgiu E. Bergmannas teisingai sako, kad „motiniškoji moteris, savo prigimto paskyrimo vedama, sukūrė namus, žemės darbą ir sėslumą, kad galėtų ramiai gimdyti kūdikius ir juos auklėti. Tuo tarpu vyras klajojo, stumiamus nomadiškos pažinimo dvasios“⁸. Moters veikimas, kaip buvo minėta, yra įcentrinis: nuo išviršinio pasaulio jis eina į žmogaus dvasios vidų. Todėl su nomadizmu jis visiškai nesiderina. Štai kodėl matriarchatinė kultūra buvo sėslė. Moters dvasios nusiteikimas kurti dvasios viduje, jos linkimas globoti, auklėti ir gimdyti yra giliausia sėslumo priežastis. Sėslumas matriarchatinei kultūrai nėra atsitiktinis, bet esminis bruožas.

Su žemės darbu siejasi augmenų auginimas. Čia taip pat reikia pastebėti, kad augmenų auginimas yra laikomas esminiu matriarchatinės kultūros bruožu, ir kur šito auginimo nėra, pavyzdžiui, Australijoje, ten matriarchatinė kultūra laikoma išsigimusia (W. Schmidt). Be abejo, pasirinkdama ekonominio savo veikimo forma žemės darbą, moteris tuo pačiu buvo nukreipta ir į augmenis. Vis dėlto šitas nukrypimas atitiko ir jos dvasinę prigimtį. Tarp moters ir augmens yra ankštas ryšys, kaip tarp vyro ir gyvulio. *Augmeninis principas gamtos srityje ir moteriškasis principas dvasios srityje atstovauja toms pačioms funkcijoms ir tai pačiai prasmei*. O. Spengleris savo veikale „Untergang des Abendlandes“, išvystydamas savo teoriją apie kultūros sielą, atkreipė dėmesio į kosminį augmens pobūdį. Pasak Spenglerio, skirtumas tarp gyvulio ir augmens yra tas, kad gyvulys yra pasaulis savyje ir sau. Tai yra mikrokosmas. Tuo tarpu augmuo yra suaugęs su aplinka — su žeme ir su oru, vadinasi, yra susijungęs į visą kosmą. Jis yra makrokosmas. Jis gyvena ne tiek sau, kiek kosminiam uždaviniui⁹. Čia tuojau galima pastebėti tam tikro panašumo su moteriškuoju principu. Jau filosofijoje senokai glūdi mintis, kad vyriškasis principas atstovauja asmeniniam — individualiniam, o moteriškasis kosminiam — bendruomeniniam

⁸ Erkenntnisgeist und Muttergeist, 240 p.

⁹ Plg. II, 3 p.

pradui. Vyras yra mažas pasaulėlis, mikrokosmas, kuris gyvena sau, kuris linksta nomadiškai judėti ir kurti šalia savęs. Tuo tarpu moteris daugiau gyvena kitiems. Ji turi gilių ryšių su visa būtimi jau tik dėl to, kad ji šitą būti pergyvena kaip vieningą. Šiuo atžvilgiu moteris turi makrokosminio pobūdžio. N. Berdiajevas sako, kad „žmogus — vyras tik per moterį yra susiejamas su gamta, su kosmu; pasilikęs šalia moters, jis atitrūktų nuo pasaulio sielos, nuo motinos žemės“ . Charakteringa, kad pasaulio siela poetų ir filosofų vizijose yra visados vaizduojama moters pavidalu. Šitas moters kosmiškumas kaip tik ir priartina moteriškąjį principą prie augmeninio principo. Abu juodu išreiškia tą pačią bendruomeninę būties pusę.

Abu juodu turi ir tą pačią prasmę. Augmeninio gyvenimo prasmė yra gimdymas. Dauginimosi procesu išsitemia visas augmens gyvenimas. Augmuo tam tikra prasme iš esmės yra motiniškas pradas. Todėl augmens gimdymas yra absoliučiai skaistus, nes jis yra *gimdymas savyje*, be jokių pašalinių elementų iš jausmų ar valios srities, kas yra randama gyvuliuose ir žmoguje. Bet su gimdymu esmingai yra susijusi ir moteris. Tiesa, moteriai nėra charakteringas fizinis gimdymas. Bet moteriai yra charakteringas motiniškumas. Moteris yra motina ligi giliausių savo dvasios gelmių, vadinasi, *gimdanti*, nes motiniškas principas kaip tik dėl to toks ir yra, kad jis reiškia gimdymą. Moteris gimdo savo kūnu ir savo dvasia. *Gimdymo funkcija yra susijusi su visa moters dvasia ir kūno struktūra*. Ir šioje tad srityje moteriškasis ir augmeninis principas reiškia tą pačią prasmę: gimdyti. Tik augmuo yra esmingas gimdomasis principas gamtos srityje, o moteris yra esmingas gimdomasis principas dvasios srityje.

Ankšta analogija yra taip pat tarp augmens ir moters kūrybos. Augmuo yra kūrybiškas, kaip ir kiekvienas, gyvas daiktas. Bet šitoji jo kūryba yra gana savotiška. Augmens kūryba iš esmės yra autokreacija. Jei sakoma, kad augmens paskyrimas yra keisti negyvąją medžiagą“, tai šitas keitimas augmens kūryboje vyksta grynai viduje. Augmuo kuria pats savyje ir pats save. Jo kūryba nesikristalizuoja šalia jo regimais pavidalais. Objekty-

¹⁰ Der Sinn des Schaffens, 192—193 p. Tübingen, 1927.

¹¹ Plg. H. Conrad-Martius. Die Seele der Pflanze, Breslau, 1934.

vinių gėrybių, esančių šalia kūrėjo, pirmas pradeda kurti tiktai gyvulys. Augmens kūryba neperžengia jo būtybės sienų. Tai esmingai išvidinė kūryba. Augmuo įtraukia į save pašalinę medžiagą ir ją savyje formuoja bei pasilieka. Čia vėl mes matome ankštą paralelę su moters kūryba. Moteris taip pat kuria savo viduje. Josios kūryba taip pat nesikristalيزuoja šalia josios. Tai taip pat yra autokreacija. Moters objektyviniai laimėjimai niekad neatitrūksta nuo josios pačios. Todėl moteris geriausiai apreiškia kūrybinę savo galią kaip tik ten, kur kūryba yra daugiau išvidinė. Moteris menkai yra pajėgi tokiose srityse, kuriose objektyviniai laimėjimai turi būtinai pasilikti kūrėjui transcendentūs, kaip technikos, visuomenės, plastinio meno, mokslo srityje. Moters kūryba vyksta augmenišku būdu. Jeigu ieškotume palyginimų, galėtume pasakyti, kad moteris nesuka lizdo kaip paukštis ir nestato namelio kaip bebras, bet ji absorbuoja aplinkui esančią medžiagą kaip medis ir ją paverčia žiedais ir vaisiais.

Šitas moteriškojo ir augmeninio principų nagrinėjimas parodo, kad pirmąkart moteris pasirinko augmenų auginimą ne tik dėl to, kad ji dirbo žemę, bet kad ji savo pašamonės gelmėse jautė tam tikrą artumą su augmenimi. Kaip vyras totemistas gyvulių pergyveno kaip kažką sau artimą, taip lygiai ir moteris augmenyje matė savo būties atspindį. Kamieno kultūros žmogus, būdamas gamtos brolis ir su gamta santykiuodamas kaip lygus su lygiu, gerai žinojo, kokios gamtos sritys turi su juo bendrų būties principų. Todėl mums dabar keista atrodo, kad vyriškoji kultūra turėjo ypatingų ryšių su gyvuliais, o moteriškoji kultūra su augmenimis. Bet ano meto žmogui šitie ryšiai buvo savime suprantamas dalykas. Vyras ypatingai ankštai santykiavo su gyvuliu, nes jis jautė, kad gyvuliškas principas yra tas pat, kas ir vyriškasis, kad vyras dvasios srityje atstovauja tai pačiai būties struktūrai, kaip gyvulys gamtos srityje. Moteris ypatingai ankštai susilietė su augmenimis, nes ji taip pat jautė, kad tarp jos ir augmeninio principo esama gilaus kosminio atitikimo.

c. Mėnulio kultas

Priešais vyriškąjį saulės kultą ir priešais soliarinę mitologiją matriarchatinė kultūra pastato mėnulio kultą ir lunarinę mitologiją. Jau tik viena šitoji aiški prie-

šginybė rodo, kad mėnulio kultas turi turėti gilią prasmę, kad jis yra moteriškosios dvasios padiktuotas. Jeigu kamieno kultūroje persiskirdamos lytys savo garbinimo objektais pasirinko du mums arčiausiai pažįstamus astronominius kūnus, tai čia nebuvo pripuolamas atsitikimas, bet tai ištryško iš pačių vyro ir moters gelmių.

Etnologija turi du mėnulio kulto aiškinimus. Visų pirma sakoma, kad mėnulio kultas yra susijęs su mėnesinėmis atmainomis moters organizme. Moteris pastebėjusi tam tikrą ryšį tarp periodinių savo susirgimų ir mėnulio ir tuo pačiu pradėjusi ieškoti priežasties tarp jų ryšio. Pirmykščio žmogaus fantazija padariusi, kad šitasai ryšys buvo palaikytas atgamtinio ir mėnulio buvo pradėtas garbinti. Aiškinimas gana silpnas. Kad moters mėnesinės atmainos *gali* sutapti su mėnulio fazėmis, tai tiesa. Bet netiesa, kad jos *turi* sutapti ir kad faktiškai visados sutampa. Mėnesinės atmainos moters organizme visų pirma nėra pastovios. Jos pamažu kinta taip, kad moteriai jos nesikartoja visados tuo pačiu metu. Iš kitos pusės, jų periodo ilgumas yra individualus: nuo 26 ligi 32 dienų. Todėl šitas atmainas masiškai suderinti su mėnulio atmainomis yra neįmanoma. Suderinimas gali pasitaikyti tik vienam kitam asmeniui, ir tai ne visą laiką. Todėl šitas pirmutinis aiškinimas neišsilaiko. Nedaug kas jį šiandien ir naudoja.

Marija Pankritius yra davusi kitą aiškinimą. Pasak jos, mėnulis moteriai padėjęs skaičiuoti laiką trumpais tarpsniais. Moteriai skaičiavimas metais buvęs per ilgas. Jai reikėję trumpesnio mato, nes ji turėjusi „stebėti augančias būtybes“ (augmenis, kūdikius. . .). Mėnulis čia jai atėjęs į pagalbą. Vėliau nuo tokio grynai praktinio panaudojimo moteris perėjusi prie mėnulio garbinimo. Šitas aiškinimas taip pat neturi stipraus pagrindo. Mėnulis, kaip laiko skaičiavimo matas, yra žinomas visuose kultūros cikluose, ne tik matriarchatiniame. Vis dėlto kitos kultūros jo nepradėjo garbinti. Matyt, kad vieno tik laiko skaičiavimo nepakanka. Todėl W. Hirschbergas, kritikuodamas Marijos Pankritius pažiūrą, ir pastebi, kad „prielaidai, jog moteris yra išradusi mėnulio skriejimą padalinti savaitėmis, neturi jokio artimesnio pagrindimo“¹³. Todėl reikia mums ieškoti kitokio aiškinimo.

¹² Plg. *Anthropos*, 888 p., 1930.

¹³ *Anthropos*, 467 p., 1931.

Mėnulio kultas nėra moteriai pripuolamas dalykas, kaip ir vyrui saulės kultas. Jau Genezėje pasakyta, kad mėnulis yra nakties žiburys. Tuo tarpu tarp nakties ir moters dvasinės struktūros esama organiškų ryšių. Diena ir naktis nėra tiktai astronominės apraiškos. Tai dviejų būties polių simboliai, simboliai dviejų santykiuosėnų su būtimi. Jau anksčiau, kalbant apie saulės kultą, buvo minėta, kad diena yra racionalistinio pažinimo sąlyga, nes ji savo šviesa daiktus suskaldo ir jų paviršiaus žymes iškelia aukštėn. Naktis elgiasi priešingai. Naktį visi daiktai atrodo viena. Nakties šviesa, menka savo laipsniu ir reflektorinė savo pobūdžiu, naikina individualius daiktų kontūrus, daiktų ribas ir jų skirtynes. Nakties pasaulis pasidaro vieningumo ir bendrumo pasaulis. Dėl to vyriškasis ratio naktį veikia sunkiai, nes jis suvokia tik tai, kas yra atskira. Tuo tarpu šito atskirumo nakties metu esti kuo mažiausiai. Naktį tarsi dingsta daiktų paviršius ir atsiveria daiktų esmė. N. Berdiajevas, nagrinėdamas rusų poeto Tiutčėvo vizijas, yra padaręs nemaža gilių pastabų apie naktį, kurios mums patarnaus nakties prasmėi ir josios simboliškumui suprasti. „Naktis nėra mažiau nuostabi kaip diena; ji nėra mažiau Dievo; žvaigždžių spindėjimas ją apšviečia, ir naktis turi tokių apreiškimų, kurių nežino diena. Naktis turi daugiau artimumo su pradžios misterija kaip diena. Bedugnė (Jackobo Boehme's Ungrund) atsiveria tik naktį. Tuo tarpu diena užtraukia ant jos uždangą. . . Naktis labiau priklauso metafizikai, ontologijai negu diena. . . Atsiminkime tiktai Mykolo Angelo „Naktį“ (moters skulptūra prie Julijaus II karsto.— *A.M.*). Kaip jis ją garbino! Galimas daiktas, kad diena mus vargina, kad dienos tvarka mus padaro ištižusiais, kad pati dienos energija išsisemia, kad dienos uždanga yra. Tuomet tasai, kuris gyveno paviršiuje, gali būti pagautas stipraus noro susijungti su būties šaltiniu, su josios šaknimis. Pats judėjimo į gelmes vyksmas reikalauja užgesinti dienos šviesą ir pasinerti tamsoje”¹⁴. Šitomis minimus Berdiajevas nori pasakyti, kad būties gelmių pažinimas ir bendravimas su pačiomis būties misterijomis vyksta ne dienos, bet nakties sferoje. Naktis yra šito bendravimo laikas ir sąlyga.

Bet būties gelmių pažinimas ir bendravimas su būties misterijomis anaip tol nėra racionalinis dalykas. Diskursy-

¹⁴ *Un nouveau Moyen Age*, 91—94 p. Paris, 1929.

viniam pažinimui daikto gelmės yra neprieinamos, ir ratio misterijų nepakenčia. Į daiktų gelmes išibrauna tiktai intuicija. Intuicija yra tiesioginis pačios žmogaus dvasios susilietimas su daiktais pažinimo aktu. Tai dvasios atsivėrimas būčiai. Naktis kaip tik ir yra geriausia tokiam atsivėrimui sąlyga. Dienos metu žmogų paprastai užplūsta daugybė atskirų, smulkių, suskaldytų išpūdžių. Žmogus tuomet, Goethe's žodžiais tariant, turi rankose dalis, bet jam trūksta visumos. Tuo tarpu naktį šitos dalys išnyksta. Visos individualinės skirtybės yra nulyginamos. Žmogus čia patiria būti tokią, kokia ji yra. Jis patiria patį būties branduolį, pačias būties gelmes. Jis tuomet santykiuoja ne su atskirais daiktais, bet su visa būtimi kaip tokia, su tuo, kas yra. Šita tad būtis kaip tik ir yra intuicijos objektas. Intuicijai yra nesvarbus daikto paviršius. Intuicija siekia būties kaip tokios. Tuo tarpu naktis šitą būti kaip tokią ir atskleidžia žmogaus dvasiai. Štai kodėl intuicijai naktis parengia geriausias sąlygas. Naktis yra intuityvinio pažinimo metas.

Tuo pačiu naktis pasidaro ir moteriškosios dvasios veikimo metas. Moteris, kaip jau ne kartą yra sakyta, yra intuicijos žmogus. Visa moters prigimtis yra labiau susijusi su būtimi kaip tokia negu su atskirais daiktais. Todėl ir josios pažinimo būdas yra daugiau intuityvinis negu diskursyvinis. Bet kadangi naktis duoda geriausių sąlygų intuicijai, todėl nakties metas yra geriausias apsireikšti moteriškajai dvasiai. Naktis yra organiškai susijusi su moters prigimtimi. Mes, kurie esame išaukę vyriškos — racionalistinės, soliarinės — kultūros atmosferoje, sunkiai galime pajusti šitą tiesą. Bet pirmą kartą žmogus, kurio gyvenimas buvo dar neaptemdytas jokių paveldėtų tradicijų ir kuris gyvenimą kūrė tik pagal savo prigimties išvidinius polinkius, labai gerai jautė dienos ir nakties skirtingumą ir jų ryšį su vyrišku bei moterišku gyvenimo būdu. Todėl kur buvo vyro dvasios persvara, ten išaugo soliarinė kultūra, o kur buvo moters dvasios persvara, ten susiformavo kultūra nakties sferoje. Nakties ženklai visados eina kaip moteriškosios kultūros simboliai.

Dabar mums paaiškėja, kodėl matriarchatinėje kultūroje išgalėjo mėnulio kultas. Mėnulis yra ypatinga nakties būtybė, teikianti nakčiai daugiau žavimo negu žvaigždės. Mėnulio šviesa yra reflektorinė, vadinasi, tokia, kuri daiktus aplieja vienijančiais spinduliais, kuri paslepia

skirtybes ir sujungia daiktus tarp savęs. Mėnulio apšviesta būtis yra vieningesnė. Mėnulis patenkina nakties, intencijos ir moters reikalavimus: ne skaldyti, bet vienyti, rodyti ne paviršių, bet atskleisti gelmes. Naktis su mėnuliu yra idealinė naktis. Štai kodėl pirmą kartą moteris nusilenkė prieš mėnulį ir jį garbino, nes jis jai buvo josios reikalavimų reiškėjas ir josios norų vykdytojas. Mėnulio kultas, kaip ir visi kiti matriarchatinės kultūros bruožai, yra išaugęs iš moteriškosios dvasios. Moteriškosios dvasios primatas čia yra labiau ryškus negu kuriose kitose srityse.

2. *Kūryba dvasios viduje*

a. Kaiminė gyvenimo forma

Kalbėdami apie matriarchatinės kultūros techniką mįninėjome, kad matriarchatinių tautų gyvenamosios trobelės yra keturkampės ir kad jos sustatytos eilės pavidalu, sudarydamos tuo būdu kartais gana ilgą gatvę. Šita savo santvarka jos skiriasi nuo totemistinių tautų, kurios savo apvalias trobeles telkia krūvos pavidalu. Matriarchatinė kultūra yra sukūrusi kaimą, o totemistinę miestą. Tai matyti net trobesių santvarkoje. Matriarchatinės trobelės rikiuojasi lietuviško kaimo pavidalu. Pridėkime prie to dar žemės darbą, ir lengvai galėsime pastebėti, kad matriarchatinė kultūra kuria kaiminę gyvenimo formą.

Etnologai į šią savotišką formą yra atkreipę dėmesį pripažindami, kad matriarchatinės tautos iš tikro yra kaimiškos tautos, kaimiškos ne tik išviršiniu gyvenimo būdu, bet ir savo kūno išvaizda, ir išvidiniu savo nusi-teikimu. W. Koppersas, pavyzdžiui, sako, kad „visa egzogamiška motinos teisės kultūra, nepaisant prekybinių ir piniginių santykių, yra esmingai demokratinė kaimo kultūra“¹⁵. Tas pats Koppersas teigia, kad šitas kaimišku-mas matyti net kūno išvaizdoje. „Jeigu totemistas yra lieknas, vikrus, vadinasi, tam tikra prasme miestinis tipas, tai senosios žemės darbo kultūros atstovai yra žemi, platus, apskritai ne nudailinti, bet greičiau sudrįbę ir šiurkštūs“¹⁶. Vadinasi, fizinis jų tipas yra kaimiškas.

¹⁵ *Völker und Kulturen*, III, 560 p.

¹⁶ *Op. cit.*, 563 p.

Kaimiškas yra ir išvidinis jų nusiteikimas. Tai yra sėslūs gyventojai, nemėgsta puolamųjų karų, nemėgsta tolimų kelionių ir jeigu keliauja, tai ne išvidinio palinkimo, bet reikalo spiriami. Jie yra prisirišę prie gyvenamosios vietos, suaugę su žeme. Palyginę fizinę jų išvaizdą ir išvidinį jų nusiteikimą su L. F. Clausso rasiniais tipais, tuojau pastebėsime ankštą ryšį tarp matriarchatinių tautų ir vadinamo „Verharrungsmensch“ — *patvaros žmogus*. Fizinis tokio žmogaus tipas, pasak Clausso, yra labai savotiškas. Kai toks žmogus stovi, atrodo, kad jis yra įaugęs į žemę. Kai jis eina, tai „kiekvienas žingsnis yra tarsi atsiplėšimas (Lossreissen) nuo žemės“¹⁷. Išvidinio nusiteikimo atžvilgiu šitas „patvaros žmogus“ taip pat yra matriarchatiškas. „Gyvenimas,— sako Claussas,— čia yra sutelktas aplinkui išvidinę sritį ir sujungtas šito žmogaus išvidinės jėgos. Joje yra išsisknijęs. Šitoji išvidinė sritis žmonių kalboje gali būti įvairiai vadinama: tėvynė, tėviškė, tėvų tikėjimas ir t.t.“ Kitoje vietoje Claussas pastebi, kad „patvaros žmogaus buvimas šiame pasaulyje yra susijęs su žeme, iš kurios šis žmogus yra išaugęs ir kurioje jis yra išsisknijęs“¹⁹. Dėl to nėra abejonės, kad matriarchatiniai žmonės rasiniu atžvilgiu priklauso Clausso minimam patvaros žmogui, kuris „bet kokiam pašaukime visados gelmėse pasilieka kaimietis“²⁰. Matriarchatininkai iš esmės yra kaimo žmonės, ir jų gyvenimas yra kaimietiškas.

Ir čia vėl mes kartojame tą pačią tezę, kad šita *kaiminė gyvenimo forma yra natūrali išplauka iš matriarchatinės kultūros esmės*, kad ji nė negalėjo kitokia būti, nes moteris, kurdama savo gyvenimo tipą, savaime jį sukuria kaimo pavidalu. Vyras yra miesto kūrėjas, moteris yra kaimo autorė. Kaimo dvasia yra moteriška. Kaimo nuotaika ir gyvenimo būdas atitinka moters išvidinę struktūrą. Taip yra dėl to, kad *kaimo centras yra namai*. Miesto gyvenimas vyksta šalia namų: aikštėse, gatvėse, biuruose, įstaigose, kavinėse, restoranuose. . . Tuo tarpu kaime gyvenimas vyksta namuose, vis tiek ar šitie namai bus palapinė, ar trobelė, ar moderniškas mūrinis statinys. Kaime šalia namų yra ne gyvenimas,

¹⁷ Rasse und Seele, 34 p. München, 1937.

¹⁸ Op. cit., 31—32 p.

¹⁹ Op. cit., 41 p.

²⁰ Ibid.

bet tik darbas. Laukuose nėra gyvenama. Laukuose yra tik dirbama. Visas gyvenimo pulsas, visi gyvenimo įvykiai, visos šventės, visi reikalai ir pokalbiai čia vyksta namuose. *Namai kaime reprezentuoja koncentruotą žmogaus būtį.* Kaiminis gyvenimo būdas yra naminis. Namų židinis čia yra toji vieta — ir fiziniu, ir dvasiniu atžvilgiu,— kuri traukia prie savęs visus šeimos narius, kuri juos jungia, kuri juos gaivina ir ugdo. Kaimo kultūra tikrumoje yra namų kultūra.

Tuo tarpu *namų kultūros kūrėja yra moteris.* Namų kultūroje kaip tik apsieiškia visos tos žymės, kurias mes radome moteriškoje kūryboje. Visų pirma *namų kultūra yra sintetinio pobūdžio.* Namuose yra visas gyvenimas, bet dar neišsiskaldęs, neišsispécializavęs, dar esąs pirmą kartą vienybėje. Namuose nėra nei mokslo, nei meno, nei visuomeninio gyvenimo skyrium. Namų gyvenimas yra organiškasis ir bendras. Klystu, kas norėtų įrodinėti, kad namuose nėra atskirų kultūros sričių pradmenų. Namuose yra ir mokslo, ir meno, ir visuomeninio gyvenimo užuomazgos. Bet jos yra vienos su kitomis susijusios, vienos nuo kitų priklausomos, vienos iš kitų išaugusios. Teorinis, praktinis ir estetiškas momentai čia nėra išsivystę į atskiras sritis, ką matome pasaulio kultūros tipe. Namuose jie visi jungiasi ir sudaro savotišką pasaulio kultūros priešgynybę. Tai, kas pasaulyje yra išsiskyrę ir išsispécializavę, namuose dar tebėra pirmą kartą vienybėje. Sintetiškai organiškasis visuma yra pirmasis namų bruožas ir, kaip matėme, pirmoji moteriškosios kultūros žymė. Šiuo atžvilgiu tarp moters palinkimo jungti ir kurti visumoje ir namų kultūros yra organiškasis atitikimas.

Antras namų bruožas yra tas, kad gyvenimas namuose nesiobjektyvuoja regimais pavidalais šalia žmogaus. Namų kūryboje nėra atsiskyrimo kūrinio nuo kūrėjo. *Namų gyvenimas esmingai yra išvidinis gyvenimas.* Vis tiek ar mes insime teorinį momentą, ar praktinį, ar estetinį, visur mes rasime šitos išvidinės kūrybos aiškų bruožą. Teorinis momentas namuose nesusiformuoja mokslo sistemomis, kaip pasaulio kultūroje. Čia jis apsieiškia tiksliai kaip išvidinis žmogaus dvasios veikimas pažinimo tvarkoje. Praktinis momentas nesiobjektyvuoja įvairiais teisės ar organizacijos pavidalais. Namų gyvenimo suteisinimas ir suorganizavimas jiems yra atėjęs iš pasaulio. Jis nėra organiškasis namų kūrybos rezulta-

tas. Estetinis momentas namuose nesikristalizuoja meno kūriniais, bent tokia prasme, kaip mes šiandien juos suprantame. Namai yra sukūrę meno užuomazgas, bet šitos užuomazgos visados lieka susijusios su išvidiniu žmogaus gyvenimu. Visas tad namų gyvenimas vyksta žmogaus dvasios viduje. Visi objektyviniai pavidalai čia yra tik atrama anam išvidiniam gyvenimui apreikšti ir palaikyti. Patys savyje šitie pavidalai čia vertės neturi. Namų dvasia juos traktuoja tik kaip išvidinės kultūros priemones arba simbolius. Objektyviniai pavidalai namuose turi visai kitokios prasmės negu pasaulyje. Pasaulyje jų vertė glūdi juose pačiuose. Ten jų yra siekiama kaip vertingų savyje, be aukštesnio ryšio su žmogumi. Tuo tarpu namuose jie yra vertingi tiek, kiek per juos apsureiškia išvidinis namų kūrybos veikimas, kiek jie šitą išvidinę kūrybą palaiko ir ugdo. *Namų kūryba esmingai yra vidaus kūryba.* Ji į vidaus gyvenimą eina ir jame pasilieka. Čia vėl mes galime lengvai pastebėti, kad šitas namų kultūros bruožas atitinka moters linkimą kurti viduje, arba mūsų vadinamą subjektyvini moteriškosios kultūros bruožą.

Štai kodėl namų kultūros kūrėja ir palaikytoja yra moteris, ir štai kodėl namai yra moteriškosios kultūros tipas. Moteris linksta kurti visumoje, ir jos kūryba pasilieka žmogaus dvasios viduje. Namai šituos linkimus kaip tik ir patenkina. Moteris todėl namuose jaučiasi geriausiai. Ji kuria namus visa savo būtybe. Ji čion įdeda visą savo sielą, o ne tik vieną kurią galią. *Namai moterį išsemia ne kaip ta ar kita funkcija, bet kaip visų funkcijų sintezė, kaip organiška visų uždavinių ir pareigų lytis, kuri labiausiai atitinka subjektyvią moters lytį.* Namai moteriai tampa viena didele kultūrine gėrybe, bet visai savotiškos rūšies, kurios lytis niekadosi nesiojektivuoja skyrium nuo kūrėjo. Tai panašu į vaidybą, kuri moteriai taip pat yra artima. G. Simmelis teisingai yra pasakęs, kad namai moteriai yra „pačią save patenkinti vertybė kaip meno kūrinys“²¹.

Jeigu tad kaimo gyvenimo centre stovi namai, o namų gyvenimo centre stovi moteris, suprantame, kad tarp kaimo ir moters yra organiškas atitikimas, nes šitas *kaimo gyvenimas yra ne kas kita kaip namų gyvenimo projekcija.* Čia tad glūdi giliausia priežastis, kodėl ma-

²¹ Philosophische Kultur, 308 p.

triarchatinė kultūra savo išviršiniam gyvenimui pasirinko kaimo pavidalą. Pirmykštė moteris, kurdama gyvenimą, jį kūrė namų forma, o išplėtusi jį ligi giminės masto, sukūrė kaimą. Visuomeninis gyvenimas, kaip esame anksčiau minėję, matriarchatinėje kultūroje yra šeimos gyvenimo išplėtimas. Regimu pavidalu jis apsieiškia kaimine gyvenimo forma. Kaiminė gyvenimo forma yra moters išvidinės kūrybos rezultatas. Negalėdama objektyvuoti savo kūrybos šalia savęs, ji kuria tokius kultūros tipus, kurie būtų ankštai susiję su namais. Tokiu būdu ir atsiranda kaimas.

b. Mistika

Kalbėdami apie matriarchatinės kultūros religiją minėjome, kad joje, šalia mėnulio kulto, šalia animizmo ir sielų keliavimo idėjos, yra dar aiškus ir mistinis elementas. Šiuo atžvilgiu matriarchatinė religija yra priešinga totemistinei religijai. Totemistinė religija yra maginio pobūdžio, matriarchatinė — mistinio. „Matriarchatinė religija,— sako W. Moockas,— yra šviesiaregiška religija, ji regi savo tikėjimo dėsnius, ji turi tikrų mitų. . . Joje glūdi nepaprastas užsidegimas, kuris orgiastiškai išsiveržia misterijose; įstatyminis elementas jai yra syetimas, tikrasis josios veikimo laukas yra mitai"²². Šitas mistinis elementas, šitas matriarchatinės religijos savotiškas regėjimas ir josios misterijos taip pat nėra atsitiktinis dalykas. Jis taip pat siejasi su moters dvasios struktūra, su ypatingu josios išvidiniu pobūdžiu. Totemistas vyras, būdamas ir jausdamas esąs pasaulio formuotojas ir net jojo valdovas, savo santykius su Aukščiausia Būtybe, su visu tuo, kas yra aukščiau už šią regimą tikrovę, pagrindė *magija*. Magija pasidarė totemistinės religijos žymė. Tuo tarpu matriarchatinė moteris, būdama palinkusi į subjektyvinę kūrybą, būdama pasaulio vienytoja meilėje ir atsidavime, savo santykiams su antgamtine tikrove pasirinko *mistikos* formą. Magija ir mistika charakterizuoja totemistinę ir matriarchatinę religiją, charakterizuoja totemistinį ir matriarchatinį žmogų ir sykiu charakterizuoja vyro ir moters santykius su antgamtiniu ir net gamtiniu pasauliu. Magija ir mistika yra du keliai,

²² Aufbau der Kulturen, 126 p.

kuriais žmogus eina prie būties paslapčių. Vyro kelias veda per magiją, moters kelias — per mistiką.

Magija, kaip esame minėję kalbėdami apie totemistinę religiją, yra ne kas kita kaip *gamtos apvaldymas žodžio pagalba*. Vyras, stengdamasis pasaulį formuoti, savaime yra reikalingas pasaulio apvaldymo, nes išviršinę formą kam nors uždėti galima tik šį daiktą apvaldžius. Šiam reikalui, pasaulio apvaldymui, yra galimi du būdai: apvaldymas įrankiu, kuris kuria techniką, ir apvaldymas žodžiu, kuris kuria magiją. Pirmykštis totemistinis žmogus, pergyvendamas gamtą kaip sau lygią, daugiausia rinkosi antrąjį būdą. Tuo būdu išaugo totemistinėje kultūroje magija, gausi savo priemonėmis ir atstovais.

Moteris pasaulyje kuria kitaip negu vyras. Ji nesistenčia formuoti, kaip buvo minėta, iš viršaus, bet kurti viduje. Josios kūryba liečia ne tiek daiktus, kiek asmenis. Moters kultūra yra subjektyvi. Todėl jai nereikia uždėti išviršinių formų ir tuo pačiu nereikia pasaulio apvaldyti, bent tokiaime laipsnyje ir tokiu būdu, kaip vyrui. Dėl to moters kūrybai nėra taip labai reikalinga technika, o tuo labiau magija. Moteris nenori būties paslapčių išgauti prievartos būdu, atspėdama jas valdančias priežastis. Moters kūrybos išvidinis pobūdis reikalauja gilaus išvelgimo į būties vidų, sutapimo su objekto vidumi, susiliejoimo į tam tikrą vienybę. Jeigu moteris nori, kad josios veikimas kristalizuotųsi kito asmens viduje, ji turi taip elgtis, kad šitas vidus jai atsidarytu, kad ji galėtų parengti jo gelmes ir jose išvystyti palaimingą savo įtaką. *Moters kūrybos charakteris veda ne į išviršini būties apvaldymą, bet į išvidinį susijungimą su būties gelmėmis*. Tai ir yra mistikos kelias.

Mistika yra tiesioginis būties prasmės paregėjimas. Ji neina priežastingu keliu, kaip magija arba technika. Mistikai atsiveria būties gelmės ne dėl to, kad ji pažadina tam tikras priežastis, bet dėl to, kad žmogaus dvasia čia tiesioginiu būdu susiliečia su būtimi ir paregi josios prasmę. Tai yra savotiška intuicija, tiktai galbūt aukščiausiam laipsnyje. Šiuo atžvilgiu matriarchatinė religija, moters sukurta, kaip tik ir nuėjo tiesioginio regėjimo keliu. Moters visas pažinimo veiksmas yra daugiau intuityvnis. Dėl to ir savo santykiuose su antgamtinio pasauliu moteris neišsižadėjo šito pagrindinio bruožo. Ji ne tiek apie antgamtinį pasaulį galvojo, ne tiek stengėsi jį sau palenkti, kiek jį regėjo arba bent stengėsi

paregėti. Ji santykiavo su anuo pasauliu mistiškai. Mistika kilo iš pačios moters dvasios, nes ir dvasios atradėja yra moteris.

Matriarchatinės kultūros religijoje mistika apsireiškė visų pirma savotiškų priemonių vartojime tiesioginiam būties regėjimui pažadinti. Totemistinis magikas burdavo būdamas blaivus, nes jam reikėjo pačiam aktyviai šituose burtuose dalyvauti, reikėjo nesuklysti, nes kitaip maginis žodis neveikia. Tuo tarpu matriarchatinė moteris imdavosi priemonių ne tam, kad pati ką nors padarytų, bet tam, kad ji pasidarytų pasyvi, neveikli, nustojusi šio žemiško pajautimo, kad tuo būdu anas pasaulis lengviau per ją prabiltų. Todėl *svaiginančių nuodų vartojimas buvo pirmo/i priemonė pažadinti mistiniam nusiteikimui*. W. Moockas²³ cituoja Straubo nuomonę, kad svaiginančių nuodų vartojime esama taip pat tam tikro tautų pasiskirstymo. Straubas suranda trejetą pagrindinių svaiginančių nuodų rūšių: 1) hašišiniai nuodai, 2) opiuminiai nuodai ir 3) alkoholiniai nuodai. Jų veikimas yra savotiškas. Hašišiniai nuodai, pasak Straubo, sukelia sapnus pusiau budinčiam žmogui; šie sapnai yra lydimi malonių vaizdų. Hašišiniai nuodai yra vartojami daugiausia arabų, vadinasi, nomadinės kultūros atstovų. Alkoholiniai nuodai sukelia savimi pasitikėjimą, perdėtą savo vertės pajautimą ir draugavimosi norą. Tai yra specifiskai totemistinių tautų nuodai. Totemistai yra laikomi alkoholinių gėrimų išradėjais. Galop opiuminiai nuodai sukelia praeities užsimiršimą, indiferentiškumą dabarties atžvilgiu ir visišką ateities nepaisymą. Tai yra pasyviai nusiteikusių tautų nuodai. Daugiausia jų yra vartojama Kinijoje ir Indijoje. Tai yra matriarchatinių tautų nuodai. Šie nuodai kaip tik ir sudaro tas priemones, kuriomis matriarchatinės tautos tenkino ir tebetenkina savo palinkimą į mistiką, į savęs pamiršimą, į susiliejamą su visa būtimi ligi savo asmens išnykimo. *Matriarchatinė mistika yra budistiška Indijos mistika*, nes ši pastaroji kaip tik ir yra iš matriarchatinės kultūros kilusi. Be abejo, tokių priemonių vartojimas yra savotiškas iškrypimas, bet savo gelmėse šitas matriarchatinio žmogaus žygis yra prasmingas. Jis rodo, kad religijoje šis žmogus norėjo išgirsti ano pasaulio balsą ir todėl turėjo netekti jautrumo šio pasaulio išpūdžiams. Vadinasi, mistinis matriarchatinės religijos po-

²³ Plg. Aufbau der Kulturen, 306 p.

būdis kyla iš pačios josios esmės, nes matriarchatinio žmogaus santykiai su atgamtiniu pasauliu buvo pagrįsti tiesioginiu šio pasaulio dėsnių ir sąrangos regėjimu. Tai yra moteriškoji religija kaip priešingybė vyriškajai maginei religijai.

3. *Kūrybinis bendrumas*

Priešais vyriškąjį linkimą specializuoti moteris pastato savą kūrybą visumoje. Moteriai yra nepakeliamas gyvenimo suskaldymas į atskirus elementus, į atskiras sritis, į atskirus laipsnius. Ji nori apimti būti josios visumoje, ji nori sava kūryba tobulinti ne vieną kuriają sritį, bet visą būti kaip tokią. Jeigu vyriškoji kultūra yra daugiau gamtos formavimas, tai moteriškoji kultūra yra daugiau būties tobulinimas. Dėl to šitas tobulinimas ir reikalauja, kad moteriškoji dvasia darytų įtakos visai būčiai, visam asmeniui arba visai visuomenei. Ji reikalauja tam tikros bendrumos, tam tikros vienybės.

Šitas moteriškosios kūrybos bruožas kaip tik ir yra žymus matriarchatinėje kultūroje. *Matriarchatinė kultūra yra ne tik išvidinė, bet ir savotiškai bendra* ta prasme, kad joje nėra struktūros, kad ji yra nediferencijuota, kad ji yra vieninga masiniu vieningumu. Tai ir yra ženklas, kad ji yra sukurta moters arba bent moteriškojo principo persvaroje.

Visų pirma šitas kūrybinis bendrumas čia apsisireiškia visuomenės masiškumu. Jau buvo minėta, kad matriarchatinė visuomenė yra masė. Kiek totemistai savo visuomenę suskaldo į atskirus laipsnius, vadinamus amžiaus klasėmis, tiek matriarchatininkai palieka visuomenę nediferencijuotą. Ji gyvena masės gyvenimą. Tai sudaro savotišką kūrybiniam bendrumui aplinką ir sąlygą. Kai visuomenė yra suskirstyta, tuomet reikia eiti į kiekvieną jos laipsnį, į kiekvieną jos klasę ir ten savotiškai reikštis. Vadinasi, tokiu atveju jau yra reikalinga specializacija. Moteris tuo tarpu specializacijos nepakelia. Ji todėl nediferencijuoja ir neskaldo visuomenės, kad turėtų bendrą veikimo lauką, kad josios idėjos, josios kūryba ir josios planai būtų realizuojami bendru būdu, kad jie tiktų visiems, kad jai pačiai nereiktų keistis ir prisitaikinti. Čia glūdi giliausias pagrindas, kodėl matriarchatinė visuomenė yra horizontaliai demokratinė. Valdoma moteriškojo principo, ji kitokia nė būti negali.

Pozityviai moteriškosios kūrybos bendrumas matriarchatinėje kultūroje apsieiškia tautinio principo pabrėžimu. Jau buvo minėta, kad totemistai sukūrė valstybę, o matriarchatininkai — tautą. Tautos pradmenų atsiradimas matriarchatinei kultūrai yra labai charakteringas. Tautinė individualybė visų pirma yra bendras dalykas. Tai yra tasai pradai, toji žmogaus būseną ir veiksmą, kuri kyla iš rasinio vienodumo, iš gyvenamosios aplinkos ir iš istorinio likimo. Savo tapatybę ji sujungia žmones į tam tikrą išvidinę bendruomenę, sutelkia juos savotiškon vienybėn ir susieja vieną su kitu išvidiniais ryšiais. Tautinė individualybė yra giliai išvidinis dalykas. Jokiomis konkrečiomis apčiuopiamomis žymėmis ji neapsieiškia. Iš viršaus tautinė individualybė yra nesugaunama ir nenusakoma. Ji yra jaučiama ir pergyvenama žmogaus viduje kaip galinga jungtis. Tautinė individualybė kaip tokia nesiojektvuoja regimomis lytimis. Ji gyvena žmogaus būtybės viduje kaip jos veikimo ir buvimo principas.

Šie tautinės individualybės bruožai kaip tik ir patenkina moteriškosios dvasios reikalavimus. Moters dvasia nori bendrumo. Tautinė individualybė kaip tik ir sudaro organišką bendruomenę tautos pavidalu. Moteris savo kūryboje stengiasi apreikšti subjektyvų elementą. Tautinė individualybė ir čia parengia tinkamų sąlygų, nes ji yra išvidinis dalykas ir jungia žmones išvidiniais ryšiais. Todėl visai suprantama, kodėl matriarchatinė kultūra ypatingu būdu akcentuoja tautinį principą, nes jame ji mato moteriškosios kultūros geriausią sąlygą. Valstybinis momentas matriarchatinėje kultūroje yra gana silpnas, nes valstybė jau yra regimas tautos apsieiškimas. *Valstybė yra tautos objektyvacija*. Nelinkdama iš viso į objektyvinius pavidalus, moteris nelinksta nė į valstybę. Todėl sukūrusi tautą ir pažadinusi tautinius elementus, matriarchatinė kultūra laukė pagalbos iš nomadinės ar totemistinės kultūros, kad ši sukurtų valstybę. Bet šių svetimų kultūrų sukurta valstybė buvo matriarchatinei kultūrai primesta iš viršaus, nes nomadų arba totemistų kuriama valstybė nebuvo išaugusi iš tautos. Nesugebėdami patys susikurti *tautinės* valstybės, matriarchatininkai buvo priversti kentėti svetimą jungą. Vis dėlto net ir šitame nesugebėjime yra ryški matriarchatinės kultūros tendencija į bendrumą, kuri tautinis principas geriausiai išreiškia. Tauta sutelkia savyje viską, viskam išpaudžia

savų bruožų ir viską persunkia organiška jungtimi. Kūryba tautoje ir per tautą yra bendra kūryba. Todėl eidama šito bendrumo linkme, pirmą kartą moteris tuo pačiu ėjo per tautą.

Bendriausias tad matriarchatinės kultūros pagrindas yra *moteriškosios dvasios primatas*, kuris apsprendė pačią šios kultūros esmę ir kuris išplito visose šios kultūros apraiškose. Iš šito primato matriarchatinėje kultūroje kilo:

1) *žemės darbas* kaip rezultatas moters karitatyvinio linkimo globoti ir pastoviai pasilikti toje pačioje vietoje,

2) *moters ryšys su augmenimi* kaip pergyvenimas nuolatinio tapimo ir sykiu pastovumo bei organiško susijimo su aplinka,

3) *mėnulio kultas* kaip intuityvinio pažinimo ir pasaulio suvokimo išraiška bei simbolinis pavaizdavimas,

4) *kaiminė gyvenimo forma* kaip namų kultūros projekcija ir sykiu geriausias būdas patenkinti kūrybinius moters užsimojimus,

5) *mistika* kaip pastangos tiesioginiu būdu iš vidaus santykiuoti su antgamtiniu pasauliu ir regėjimu suvokti būties prasmę,

6) *tautinio principo pabrėžimas bei išvystymas* kaip moters pastangų kurti visumoje ir apimti visą būtį rezultatas.

Moteris sukūrė matriarchatinę kultūrą, todėl josios žymių mes randame visose apraiškose. Matriarchatinė kultūra yra moters eksteriorizacija, kaip kiekvienas kūrinys yra kūrėjo eksteriorizacija.

P a b a i g a

MATRIARCHATO GIJOS ŽMONIJOS ISTORIJOJE

Matriarchatinė kultūra šiandien, iš vienos pusės, yra toli, iš kitos — labai arti. Toli ji yra ta prasme, kad ir laiko, ir erdvės atžvilgiu aukštoji mūsų kultūra yra nuo josios atitrūkusi ir nuėjusi kitokiais keliais. Ligi Bachofeno mes net teoretiškai nežinojome, kad tokia kultūra kada nors egzistavo, kad ji turėjo didelės reikšmės, kad ji buvo sukūrusi savas formas ir savas gėrybes. Arti ji yra ta prasme, kad matriarchatinis principas nie-

kados istorijoje nebuvo išnykęs, kad jis veikė gyvenimo gelmėse ir kad mūsų amžiuje jis pradeda iškilti į istorijos paviršių ir pasidaryti realia gyvenimo jėga. Šiandien jau yra kalbama apie matriarchato grįžimą. Be abejo, pirmykšte forma matriarchatas niekados negriš. Kaip aukštoji kultūra negali virsti pirmine, taip aukštosios kultūros gyvenimas negali prisiimti pirmykščio matriarchato formų. Čia gali būti kalbos tiktai apie matriarchatinio principo išigalėjimą gyvenimo srityse, apie jo reiškiamą žmogaus kultūroje ir net religijoje. Tik tokiu atžvilgiu ir tik tokia prasme galima sakyti, kad matriarchatinė kultūra mums yra šiandien arti.

Totemistinę kultūrą mes pavadiname mechanistinę. Matriarchatinę kultūrą reikia pavadinti visumos kultūra. VISUMA — GANZHEIT — yra žodis, kuris gali geriausiai išreikšti matriarchatinės kultūros esmę. Kiek totemistinė kultūra stato gyvenimo pradus vieną šalia kito, tiek matriarchatinė kultūra žiūri išvadinio jų ryšio. Jai gyvenimas nėra suma, bet visuma. Šitoji visumos idėja traukiasi per visas matriarchatinės kultūros sritis. Šita idėja yra matriarchatui pagrindinė. *Matriarchatinis principas yra visumos principas*. Todėl baigiant nagrinėti matriarchato pagrindus, reikia žvilgtelėti, kaip šitas *visuminis* matriarchatinės kultūros bruožas reiškiasi žmonijos istorijoje.

a. Idėjistinė pasaulėžiūra

Pažinimo srityje visumai atstovauja *idėja*. Idėja yra tasai pradai, kuriuo pažinimas baigiasi, jeigu jo vyksmą pradėsime diskursyvinio būdu, arba prasideda, jeigu jo vyksmą pradėsime intuityvinio būdu. Bet ir vienu, ir antru atveju idėja yra toji pilnybė, kurioje mūsų pažinimas randa savo pagrindą ir atbaigą. Matriarchatinė kultūra, būdama intuityvinio regėjimo, mistikos, išvidinės kūrybos kultūra, renkasi idėją teorinėje srityje pradedamuju punktu. „Iš šitos žemės yra išaugęs idėjų mokslas“, — pastebi W. Moockas²⁴.

Matriarchatinės kultūros savotiška idėjistinė pasaulėžiūra buvo gyva visais amžiais. Bet gražiausios ir charakteringiausios išraiškos ji rado *Platono filosofijoje*. Platono pasaulėžiūra yra ne idealistinė, kaip paprastai

²⁴ Op. cit., 88 p.

sakoma, bet *idėjistinė*. Pradedamasis punktas jam yra idėja, ir šią tikrovę jis stengiasi tvarkyti pagal šitos idėjos reikalavimus. Jam gyvenimas neturi imanentiškų idealų, bet tik transcendentines idėjas. Todėl jis stengiasi gyvenimo reikalus taip palenkti idėjai, kaip ši reikalauja, visiškai nepaisydamas, kad tuo būdu jis ne kartą gyvenimo realybę sulaužo ir iškreipia. Tai ypač matyti jo moksle apie valstybę, kur idėjistinis jo palinkimas yra ryškiausias. Visa Platono filosofija yra aprioristinė. Tai yra intuicijos, ne diskursijos padaras. Šiuo atžvilgiu Platonas ir apskritai visa platoniškoji filosofijos kryptis yra ne kas kita kaip matriarchatinio principo reiškiamasis pažinimo srityje. Šitas principas žiūri į pasaulį kaip į tam tikros idėjos išraišką. Jis eina į gyvenimą iš aukšto. Jis supranta žmogų ir pasaulį ne kaip sudėtą iš atskirų pradų, bet kaip visumą, kurioje glūdi idėja. Todėl vadinamoji *visumos filosofija* (Ganzheitsphilosophie) savo esmėje taip pat priklauso matriarchatiniam principui. Ir šiuo metu šios filosofijos atgijimas, kuris reiškia pasipriešinimą mechanistiniam pasaulio aiškinimui, sykiu reiškia ir totemistinio principo pasitraukimą matriarchatinio naudai.

b. Totalistinė santvarka

Charakteringa, kad jau Platonas savo valstybės teorijoje yra kalbėjęs apie totalistinę valstybę, kuri savo žinion paima viską — ir privatinį, ir viešąjį žmogaus gyvenimą. Tai yra matriarchatinio visuminio principo išraiška visuomeninėje srityje. Jau esame sakę, kad matriarchatinė visuomenė yra daugiau masė, „linkusi,— pasak Moocko,— labiau būti valdoma negu valdyti“²⁵. Individas čia turi nedaug reikšmės. Platono valstybės teorijoje ši mintis kaip tik ryškiai yra keliama. Taip pat Moockas pastebi, kad matriarchatinė visuomenė sudaro „galimybę atsirasti diktatūroms, kuriose aklaai klausoma vieno žmogaus — svetimojo arba kilusio iš savos tautos“²⁶. Šitas diktatorius gali būti tikrai gabus žmogus, bet gali būti ir rėksnys, kuris sugestionuoja masę ir ją veda ten, kur nori. Sugestijos reikšmė matriarchatinėje visuomenėje yra nepaprastai didelė, daug didesnė negu totemistinėje arba

²⁵ Op. cit., 110 p.

²⁶ Op. cit., *ibid.*

nomadinėje. Tuo būdu *matriarchatinis principas, reiškdamasis visuomeninėje santvarkoje, veda šią santvarką į totalizmą ir į diktatūrą*. Dėl to visi totalistiniai bandymai žmonijos istorijoje, pradedant Platonu ir baigiant mūsų dienų valstybės teoretikais, yra ne kas kita kaip matriarchatinio principo nuolatinis prasiveržimas.

Mūsų dienomis šitas prasiveržimas yra ypatingai ryškus. Nuo mechanistinės totemistinės visuomenės santvarkos, kuri reiškiasi demokratija, mes aiškiai pasukome į matriarchatinę totalistinę santvarką, kuri reiškiasi vienkia ar kitokia diktatūra. *Mūsų visuomeninė santvarka pasidarė tam tikros idėjos reiškėja*. Ji yra tvarkoma ne iš apačios, ne pagal konkrečią gerovę, bet iš viršaus, pagal tam tikros idėjos reikalavimus. Individas joje netenka reikšmės. Masė viską sveria ir viską gali, savo jėga reikšdama valdytojo valią. Šitasai mūsų dienų visuomeninis totalizmas dar labiau priartėja prie matriarchatinės visuomenės dėl to, kad jis yra grindžiamas tautos idėja. Tautinis principas yra vienas iš ryškesniųjų matriarchatinio gyvenimo bruožų. Ir šitas principas mūsų laikais virsta ta jungtimi, kuri sieja visas gyvenimo sritis į vieną visumą. Visuminis principas visuomeninėje srityje šiuo metu yra vykdomas tautos pagalba. *Mūsų visuomeninis totalizmas yra nacionalistinis, didele dalimi rasistinis*, kas dar labiau rodo matriarchatinę jo kilmę, nes rasinis grynumas taip pat yra matriarchatinių tautų išradimas. Juo, kaip aiškina etnologai, matriarchatinė kultūra grindžia savo egzogamiškumą. Kraujo vienybė ir kraujo grynumas matriarchatinei kultūrai daugiau reiškia negu dvasių vienybė ir dvasios grynumas. Šiuo atžvilgiu mūsų dienomis matriarchatinis principas atgema beveik grynu pavidalu.

c. Simbolistinis menas

Kalbėdami apie matriarchatinės kultūros meną esame sake, kad jis linksta į stilizavimą, į geometrines linijas ir kad jo ornamentikoje vyrauja augmenų motyvai. Pagrindinis tokios tendencijos akstinas yra savotiškas matriarchatinio žmogaus palinkimas į idėją. Jis idėją reiškia savo pažinime, jis ją realizuoja visuomenėje, jis ją vaizduoja ir mene. Dėl to jis nutolsta nuo gamtos, jis gamtą stilizuoja, jam svarbu ne atkurti tai, ką jis regi, bet išreikšti tai, ką jis jaučia ir mąsto. *Dėl to jo menas*

ištisai yra išraiškos menas ir tuo pačiu yra simbolinis menas. Apskritai matriarchatinė kultūra yra palinkusi į simbolius, nes ji yra palinkusi į idėją. Šitas palinkimas mene randa geriausią pritaikymą. Matriarchatinis principas, reikšdamasis estetinėje srityje, palenkia šią sritį tam tikrai idėjai, ir šitai idėjai išreikšti jis renkasi tam tikrus simbolius. Simbolistinių meną mes laikome matriarchatinio principo apraiška estetinėje srityje.

Charakteringa taip pat mūsų laikais, kad sykiu su platoniškosios filosofijos atsigavimu pasaulėžiūroje, su totalistinėmis tendencijomis visuomenėje eina ir meno savotiškas susimbolinimas. Nebūtinai tai yra simbolistinės mokyklos prasme. Simbolizmas, kaip siauro masto mokykla, buvo tik vienas iš plataus simbolinio sąjudžio diegų. Šiandien jis jau yra pralenktas. Jeigu mes sakome, kad mūsų dienų menas eina simbolizmo linkme, tai mes turime galvoje ne vieną kuria mokyklą, bet visą meną apskritai. *Visas mūsų dienų menas yra simbolinio charakterio.* Visų pirma tai yra išraiškos, ne pavidalo menas. Mūsų dienų kūrėjai rūpinasi ne tiek kūriniui suteikti tobulos formos, tobulo išviršinio pavidalo, kiek išreikšti tam tikrą nuotaiką, tam tikrą jausmą arba tam tikrą idėją. Moderninis menas yra *subjektyvinis*, kaip subjektyvinis yra visas matriarchatinis principas.

Dar labiau mūsų dienų menas priartėja prie matriarchatinio meno savo *peizažu* ir savo, pasakytume, *nedailumu*. Mūsų dienų tapyboje beveik be išimties vyrauja peizažas. Tai yra savotiškas atsinaujinimas matriarchatinio linkimo į augmenis. Nei senovėje, nei viduriniais amžiais, nei Renesanso metu tokio didelio pamėgimo tapyti vaizdus mes nematėme, kaip šiandien. Mūsų parodose kabo beveik tik vieni peizažai. Tai nėra atsitiktinis dalykas. Peizažo vyravime reiškiasi moderninio žmogaus linkimas į augmenų pasaulį, pasirinkimas augmens objektu savai kūrybai, šio objekto savotiškas stilizavimas, schematizavimas, nes mūsų laikų menas yra kuo toliausiai nuo natūralizmo. Iš kitos pusės, *mūsų laikų menas yra nedailus išviršiniu atžvilgiu*. Jis, kaip paprastai sakoma, yra neišbaigtas, grubus, pilkas. Net spalvų atžvilgiu jis nėra labai įvairus. Visa tai kaip tik primena estetinių matriarchatinių tautų nusiteikimą, kuris taip pat yra dailumo atžvilgiu neaukšto laipsnio. Matriarchatininkai neturi tokio subtilaus dailumo jausmo, kaip totemistai. Totemistai, būdami pirmoje eilėje formos žmonės, kuo

daugiausia kreipia dėmesio, kad šita forma būtų daili. Aukštojoje kultūroje šitas palinkimas apsireiškia meno formos išbaigimu. Štai kodėl Renesanso menas yra dailus menas. Tuo tarpu moderninis yra nedailus. Čia glūdi priežastis, kodėl šitas menas daugelio yra nemėgiamas, nes mūsų visuomenė dar tebegyvena totemistiniu nusiteikimu ne tik pasaulėžiūroje, ne tik visuomenėje, bet ir mene. Ji dar tebeieško išbaigtų, išdailintų formų, ji supranta tik pavidalo meną, o išraiškos menas jai dar yra svetimas.

Trys tad yra pagrindinės apraiškos, kurios kaip kokios gijos eina per žmonijos istoriją ir kuriomis konkrečiai reiškiasi matriarchatinis principas aukštoje kultūroje: 1) *idėjistinė pasaulėžiūra*, 2) *totalistinė santvarka* ir 3) *simbolistinis menas*. Visos šitos apraiškos turi savo šaknis matriarchatinėje kultūroje, ir visos jos pamažu atgyja ir įsitvirtina dabartiniame amžiuje. Todėl mes stovime priešais visiškai naują laikotarpį. Mechanizmas, kaip totemistinio principo išraiška, žlunga, o jo vietą užima *visuma*, kaip matriarchatinio principo išraiška. Šitoji visuma keičia gyvenimą, keičia žmonių santykius, keičia mąstymą ir kūrybą. Visumos valdomame gyvenime atsigauna ir moteris, nes mechanistinė santvarka ją buvo prislėgusi. Toks iš pažiūros smulkus dalykas, kaip Bažnyčios favorizuojama Motinos Diena, šiuo atžvilgiu yra gana charakteringas. Taip pat charakteringas yra ir didėjęs šv. Mergelės kultas. Matriarchatinės reikšmės turi ir Milano teologų su A. Gemelli priešakyje pastangos prašyti popiežių, kad Marija būtų dogmatiškai paskelbta esanti *mediatrix omnium gratiarum*.

Bet, iš kitos pusės, mes matome, kaip ir matriarchatinėje kultūroje, vyrų pastangas pasipriešinti šitam moters iškėlimui ir josios vaidmens atstatymui. Priešais Motinos Dieną yra organizuojama tėvo diena, neturinti nei prasmės, nei tikslo. Vadinamas Vyrų Apaštalavimas eina aiškiai moterims nepalankia linkme, net su tam tikra moters niekinimo tendencija. Asketikoje ir liturgikoje šiandien labai daug kalbama apie pamaldumo praktikų sumoterinimą ir apie reikalą iškelti vyriškąjį maldingumą. Minėtų Milano teologų, pastangos susilaukė pasipriešinimo iš jėzuitų, kuriuos W. Moockas laiko totemistinio principo reikėjais²⁷ ir kurie priešinasi dėl to, kad toksai Marijos išaukštinimas būtų kaip tik moteriškojo švelnumo pabrėžimas,

²⁷ Op. cit., 131 p.

kas esą šiais laikais būtų kenksminga. Tai yra kasdieninio gyvenimo dalykai, bet jie yra charakteringi, ir jų prasmė yra gili. Kas pradinės kultūros šviesoje nagrinėja mūsų laikų gyvenimą, gali aiškiai pamatyti tas dideles grumtynes, kurios vyksta tarp dviejų pagrindinių principų: tarp totemistinio ir matriarchatinio. Nomadinis principas yra pasitraukęs į istorijos gelmes jau nuo Renesanso laikų, ir šiuo metu didesnio vaidmens jis neturi. Šiuo metu vyksta grumtynės tarp vyriškojo ir moteriškojo pradų. Šiedu abu pradai kiekvienas skyrium yra vienašališki, todėl mūsų laikų gyvenimas nuolatos šokinėja nuo vieno kraštutinumo prie kito. Jis yra labai įvairus, labai įdomus, labai prasmingas, bet pilnas pavojų ir klaidų. Be abejo, matriarchatinis principas gali laimėti. Bet jeigu jis laimės vienašališkai, tai jo laimėjimas bus pilnas tų pačių ydų, kurios glūdi pirmykštėje matriarchatinėje kultūroje ir kurios šią kultūrą pražudė. Atgaivinimas pirmykščių vyrų sąjungų (Mannerbünde) dvasios yra netikęs dalykas. Bet pasiryžimas išsaugoti atbundantį matriarchatinį principą nuo vienašališkumų yra pagrindinis mūsų kultūros uždavinys.